

De ambtenaar in de ondergeschikte besturen
op het einde van het Ancien Régime.
Het statuut van het openbaar ambt.
De benoemingsprocedures. *

door

P. LENDERS

I. INLEIDING

1. OPZET VAN DE STUDIE

Er is relatief weinig bekend over het statuut, de arbeidsvoorwaarden en de sociale inzet van de ambtenaren van vroeger. Dat kan verwondering wekken in een land waar de opleiding voor de tertiaire sector, tot bedienden en kaderleden van allerlei niveau, een groot gedeelte van de onderwijs- en vormingsinspanning opeist. De achttiende eeuw had belangstelling voor een efficiënte administratieve aanpak in alle geledingen van het bestuur. De bekende Junta der Besturen en der Beden hield bijzonder het oog op de ambtenaren van de ondergeschikte besturen. Wellicht heeft men dit te weinig gezien en ging al de aandacht naar haar activiteit in het domein van de openbare financiën en naar haar politiek van centralisatie.

* Gebruikte afkortingen :

- CAPB : Chancellerie autrichienne des Pays-Bas – Algemeen Rijksarchief te Brussel.
CGR : Conseil du gouvernement général. Algemeen Rijksarchief te Brussel.
FAVIL : Familie-archief Vilain XIII. Rijksarchief te Gent.
G.R. : Geheime Raad : cartons du conseil privé autrichien. Algemeen Rijksarchief te Brussel.
JAS : Jointe des administrations et des affaires des subsides. Algemeen Rijksarchief te Brussel.
OPBA : *Recueil des ordonnances des Pays-Bas Autrichiens*, 3e série, 15 dln., Brussel, 1860-1942.
Pl.v.VI. : *Placcaertboecken van Vlaenderen*, 13 dln., Gent, 1648-1774.
R.F. : Raad van Financiën. Algemeen Rijksarchief te Brussel.
R.K. : Rekenkamer, Algemeen Rijksarchief te Brussel.
SAA : Stadsarchief te Aalst.
SAG : Stadsarchief te Gent.
SEG : Secrétairerie d'état et de guerre. Algemeen Rijksarchief te Brussel.
St.v.VI. : Staten van Vlaenderen. Rijksarchief te Gent.

Vóór de Franse Revolutie waren de ambtenaren veelal bezitters van hun ambt of officie en werden daarom ook met de generieke term officieren aangeduid. Omwille van het statuut van de meeste ambtenaren en omwille van het feit dat die aan de Junta uiterst zelden rechtstreekse verantwoording moesten geven, was haar personeelsbeleid een delikate aangelegenheid van lange adem. De belangstelling van de Junta komt nochtans regelmatig naar voor in haar beraadslagingen, vooral dan natuurlijk wanneer een of andere gebeurtenis een gelegenheid tot modernisatie biedt.

Men weet wel iets meer over de topambtenaren van de centrale administratie, over hun „opleiding” en hun curriculum vitae, over hun benoeming, werkmethodes en collegialiteit. Betreffende de gewestelijke en stedelijke administraties is veel minder bekend. Hier en daar kent men een bijzonder dynamische pensionaris, maar het „plebs” der ambtenarij – hoezeer afkomstig uit de gegoede klassen – werd weinig bestudeerd.

Flandria Nostra trachtte vóór enkele jaren een beeld te geven van het statuut en van het leven in de sociale status der ambtenaren. De auteur, R. Boumans, had hierbij in niet onbelangrijke mate het Antwerpse stadsbestuur voor ogen. Elementen van administratief recht komen ook voor in de *Codex Brabanticus*, die de Brusselse advocaat J. C. Verlooy op het einde van het Ancien Régime uitgaf. In het kader van het Brabants recht raakte hij de problemen aan van het verpachten van officiën en van het benoemen van substituten, van de venaliteit en het medianaat, van de cumul en de residentieplicht, van de eis van poorter- of Brabantschap, van wettige afkomst en van eedaflegging bij de indiensttreding, van machtsmisbruik en geldafpersing van ambtenaren e.d. Hij realiseerde echter geen synthese van administratief recht in de studie, die hij als een praktisch werkboek voor juristen zag. Wel bracht hij op verschillende plaatsen bouwstenen aan, die tot een samenhangend traktaat hadden kunnen worden uitgewerkt. In zijn waardevolle studie over de nationale grondwettelijke regels in België vóór de Franse Revolutie behandelt ook E. Poulet terloops de officieren, zonder echter diep op hun statuut in te gaan¹.

Zo kreeg het beeld van de officieren van vroeger nog steeds geen voldoende belichting. Nochtans komen ambtenaren regelmatig

1. R. Boumans, *Wethouders en stedelijke Functionarissen in de 16e, 17e en 18e eeuw*, in *Flandria Nostra*, dl. V, Antwerpen, 1960, blz. 395-424. J. C. Verlooy, *Codex Brabanticus seu corpus juris edictalis Brabantiae et Limburgiae in materiarum quarumque tractatulos ordine alphabetico dispositos redactum simul etiam indicis vice in edictorum brabantiorum collectiones et alia plura monumenta vulgata perfungens*. Brussel, 1781. E. Poulet, *Les constitutions nationales belges de l'ancien régime à l'époque de l'invasion française de 1794*. Académie royale de Belgique, Mém. in 8°, dl. XXVI, Brussel, 1875.

in historische studies aan bod. De nationale, regionale en lokale geschiedenis kwam steeds met hun medewerking of spijs hun verzet en in elk geval met hun medeweten tot stand. Zeker hebben heel wat historici een min of meer duidelijk beeld van de officier van vroeger. Het ligt in onze bedoeling dit beeld wat concreter uit te werken door een studie van de Gentse ambtenarij en magistratuur. Regelmatig zullen wij echter de horizon verruimen tot het graafschap Vlaanderen en de overige vorstendommen.

In deze studie laten wij de beambten van de centrale administratie buiten beschouwing. De Belgisch-Oostenrijkse administratie, die ons land in de tweede helft van de achttiende eeuw aan het werk ziet, gaat terecht door voor de beste van het *Ancien Régime*. Zij werkte hard, was competent en onkreukbaar en voerde de bevelen eerlijk door. Toch kon zij moedig het Zuidnederlandse standpunt verdedigen tegenover de Weense bureaucratie en tegen de vermeende Habsburgse belangen. Er komt wel eens 'n zwakke schakel voor in de kring van de hoogste ambtenarij; P. F. Cordeys († 1759) bv. was „*un homme de ressources*”. Omwille van zijn privé-leven door Maria-Theresia uit de Hoge Raad der Nederlanden verwijderd gehouden, was hij toch gepromoveerd tot voorzitter van de Rekenkamer. Wanneer hij daar wordt beschuldigd van geldafpersing in 1755, is de vorstin pijnlijk verbaasd dat in haar *ministère belge* zo'n plichtsverzuim mogelijk is².

Heel deze generatie hogere ambtenarijen was van kameralistische ideeën doordrongen. Zij verlangde dat haar aanpak en beroeps-ethos in de gewestelijke en gemeentelijke administratie zou ingang vinden, ook al kon hiervoor geen opleiding of stage georganiseerd worden. 'n Beperkte in-service-training van de gewestelijke en lokale administratie was in ondergeschikte orde een reden om regeringscommissarissen ter auditie van de rekeningen uit te sturen. Hun aanwezigheid moest in de provincies voorzichtigjes een zekere uniformisatie van de bestuurlijke werkwijzen bevorderen en het invoeren van kameralistische methodes in de hand werken. Om dezelfde reden – in bijkomende orde – werden ook raadsheren en officialen der Collaterale Raden, van de Junta der Besturen en van de Rekenkamer naar steden en gewesten gestuurd. Trouwens de veelvuldigere contacten tussen lokale en centrale ambtenaren in de

2. Cordeys werd in 1755 door een aantal vooraanstaande Vlamingen bij de landvoogd aangeklaagd voor geldafpersingen ten belope van fl. 4.650. J. Lefevre, *Cordeys Paul-François*, in *Biographie Nationale*, dl. XXIX, Brussel, 1956-1957, blz. 478-481. Cfr. ook P. Lenders, *De Politieke Crisis in Vlaanderen omstreeks het midden der achttiende eeuw*. In *Kon. Vl. Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Letteren*, dl. 25, Brussel, 1956, blz. 106-107.

zetel van het gewestelijk of stedelijk bestuur moesten uiteindelijk hun weerslag hebben op de werkgewoonten³.

In de ondergeschikte besturen was de status van ambtenaar of magistraat niet zelden een sinecur. Men botste er op een aanpak en op visies, die terugwezen naar het ontstaan van de bedieningen in de middeleeuwen. Toch was de ambtenaarsloopbaan een gezochte status en was de magistratuur in Vlaanderen in sterke mate voorbehouden aan de ambtsadel. Door de beperkte industrialisatie en de soms wankelende basis van de ondernemingen was een plaats in dienst van stad of staten een functie die aantrekkingskracht bezat: voor adel en niet-handeldrijvende burgerij een uitkomst en een unieke, erfbare status.

2. ONDERSCHIEDEN GROEPEN VAN OFFICIEREN

In de wereld van steden en gewesten onderscheidde men duidelijk 'n viertal categorieën: de vorstelijke en de feodaal-heerlijke officieren, de magistraat en haar leden en het personeel dat van die schepenen, van de hoogpointers of van de statendeputatie afhing⁴.

Deze studie verlangt niet verder in te gaan op de status en het werk van de vorstelijke en van de heerlijkheidsofficieren die in de provincie resideerden. De eersten hadden in principe als taak de rechten van de vorst bij de lagere besturen te verdedigen. In de achttiende eeuw kan men niet zeggen dat zij dat actief deden. Daarom werden voor bepaalde administratieve aangelegenheden vorstelijke ambtenaren gedelegeerd, afkomstig uit de centrale administratie of de provinciale raden van justitie. Voor de controle der rekeningen en de installatie van een nieuw schepencollege is het na 1750 praktisch altijd zo. Men maakt het mee dat Brussel hun de traditionele rol bij zulke gebeurtenissen ontnaemt, hoewel dat ook tegen de oude geplogenheden indruiste. Graaf M. J. de Lalaing (1677-1756), hoogbaljuw van de stad en van het Vrije van Brugge, bezat van ambtswege het recht om de rekeningen van Brugge en Gent namens de vorst te controleren. In 1750 wordt hem dit recht ontnomen ten voordele van een hiertoe gedelegeerd vorstelijk ambtenaar. In zulke gevallen oordeelt de centrale administratie over deze mensen relatief streng: zij zijn te weinig

3. Zie bv. de actie van officiaal de Lannoy van de Junta der Besturen in het voorjaar van 1779 te Gent in verband met de openbare werken (in JAS 770: Rapport van de Lannoy van 17 april 1779 en Consulte van 23 april 1779) en van de regeringscommissaris A. Limpens in verband met de boekhoudmethodes van de huisgelden in 1785 (in JAS 783: Rapport van Limpens van 31 maart 1785).

4. Zie ook E. Pouillet, *o.c.*, blz. 462-463.

„vorstelijk” en te veel in het lokale leven geëngageerd, zij zijn ook te weinig modern⁵.

In het algemeen bezaten de vorstelijke officieren een sociaal-aanzienlijke status zonder dat hun werk uitermate zware verantwoordelijkheden of inspanningen meebracht.

De feodale officieren hadden gezagstaken ten gevolge van het bezit van een of andere heerlijkheid. Hun functie was adellijk en erfelijk. Zij waren veelal werkzaam in plaatselijke heerlijkheids-gerechten of lieten het openbaar ambt uitoefenen door baljuws. Indien er in het statuut van de erfelijke en feodale heren weinig uniformiteit te vinden is, kan men bij hun ondergeschikt personeel – zoals ook bij het ondergeschikt personeel van de vorstelijke officieren – heel wat analoge toestanden ontdekken, zoals wij die voor de stedelijke en provinciale ambtenaren zullen vermelden.

Schepenen en hoofdschepenen – of welke naam de leden van de stedelijke of gewestelijke magistratuur ook mogen gehad hebben – hadden naast een administratieve ook een politieke en een gerechtelijke taak. Wij behandelen hen hier slechts terloops en hopen in een latere bijdrage op hun rol en werk terug te komen.

Onze aandacht gaat dus vooral naar de ambtelijke personeels-leden, die van de ondergeschikte besturen afhingen, en naar hun selectie en benoeming.

3. OFFICIE EN OPENBAAR AMBT: DEKKEN BEIDE TERMEN ELKAAR ?

Men kan grosso modo stellen dat in vroegere eeuwen een openbaar ambt officie werd geheten. Deze identificatie heeft echter nuancerings nodig. Vooreerst moeten wij er op wijzen dat men in de gemeentelijke en gewestelijke administratie voor het personeel geen expliciet verschil maakte tussen arbeidskrachten en bedienden. Wel was er impliciet een onderscheid als gevolg van waardering en sociale status. Wij beperken ons tot het bediendenpersoneel, ofschoon het onderscheid niet steeds duidelijk afgelijnd is. Zo lijkt de Gentse beiaardier eerder bij het bediendenpersoneel te horen en de acht stedelijke klokkenluiders niet. De „koning van de Moorkinderen” had ten dele tertiaire functies, ook al vervulden de Moorkinderen taken van reinigingsdienst en brandweer. Moeilijk ook is het onderscheid, omdat bv. het officie van Moorkinderen door welstellende burgers werd gekocht en dan verpacht aan arbeiders. De kopers trokken rechtstreeks van de stad £ 24 per

5. Zie JAS 777 : Consulte van 24 juli 1743, decreet van 24 juli 1749 en dossier. Ook de hoogbaljuw van Gent moet dat recht hebben gehad volgens art. 48 van het reglement van 6 november 1734.

jaar, hiervan gaven zij aan de arbeiders £ 6⁶. Dergelijke situaties waren legio.

Het is ook niet altijd gemakkelijk uit te maken wie van de benoemden een echte openbare functie uitoefende, wie dus ambtenaar was. Waren dat alle bezitters van officiën?

„*L'office est une dignité ordinaire avec fonction publique*”. De definitie van de Franse jurist Charles Loyseau van circa 1600 gold zeker niet meer volledig in de achttiende eeuw, ook al werd zij in de negentiende eeuw overgenomen door de Belgische rechtshistoricus E. Defacqz. „*L'office est une qualité, un titre auquel l'exercice d'une fonction publique est attaché*”, schreef hij in 1859⁷. Deze bepaling legt het accent op de maatschappelijke status van de officier, maar blijft vaag betreffende de taak. Zij geldt evenzeer voor erfelijke opdrachten, uit het feodale stelsel afkomstig, als voor functies door benoeming verkregen. Zij zegt niets over de socio-economische betekenis van het officie en over de arbeidsinzet van de titularis, over de koopsom, de vergoeding voor de taak, de stabiliteit, de residentieplicht, het bezitsaspect en de bevoegdheid, de relatieve onafhankelijkheid van de titularis in zijn bediening enz. Zij maakt helemaal geen onderscheid tussen het arbeidsofficie en het openbaar ambt.

3.1. ARBEIDSOFFICIËN

In onze tijd wordt een ambt gezien als een bediening, die strikt thuis hoort bij de uitoefening van het openbaar gezag door de overheid. Een „officie” kon vroeger zowel slaan op de uitoefening van een bediening van openbare aard als op deze van een beroep met privaat karakter. In dit laatste geval werd voor het ondernemen van deze werkzaamheid toelating gegeven door de overheid en werd zij uitgeoefend tegen een vastgesteld tarief. Men vond ze vooral in de tertiaire sektor: vervoeren, wegen van produkten e.d. Zo waren te Gent messengerdiensten op de verschillende steden van het land officiën, ofschoon zij op private uitbating berustten en de overheid niet tussenkwam in geval van verlieslatende exploitatie. Ook de achttien lijkbidders, tevens begrafenisondernemers, waren „officieren” d.w.z. met een officie belast.

Door de steden was in de loop der eeuwen een exclusiviteitskarakter gegeven aan een aantal werkzaamheden. Het uitoefenen van de beroepen met monopolierecht werd dan ten voordele van

6. F. de Potter, *Gent*, dl. I, Gent, s.d., blz. 382.

7. C. Loyseau, *Cinq livres du droit des offices*, 2e uitg., Parijs, 1613, geciteerd volgens R. Mousnier, *La vénalité des offices sous Henri IV et Louis XIII*, 2e uitg., Parijs, 1971, blz. 7. E. Defacqz, *Notice sur l'ancienne vénalité des offices civils en Belgique*, in *Bulletin de l'Académie royale de Belgique*, 2e série, dl. VI, 1859, blz. 97.

de stad openbaar verpacht onder de vorm van officie. Men weet dat tijdens het Ancien Régime alleen de corporatieve nijverheid zonder officiële vergunning mocht beoefend worden. Door het lidmaatschap van een ambacht of nering was men opgenomen in de publiekrechtelijke organisatie van het bedrijfsleven. Naast deze organisatie was er de beroepsbezigheid met vergunning van de overheid. Indien deze activiteit gebonden was aan bepaalde uitbatingsvoorwaarden en vooral indien zij werd ondernomen in opvolging van verdwenen corporaties, dan leidde de vergunning tot een officie. Wij vermeldden reeds dat de officiën bij voorkeur voorkwamen in de tertiaire sektor. Het officie van pijnder of zakkendrager⁸, d.i. vervoerder van graan of dokwerker, is bv. het vervolg van een verdwenen corporatie. Waren er geen uitbatingsvoorwaarden of produktievormen voorzien of gold het een totaal nieuwe activiteit, dan verzocht men bij de ondergeschikte besturen of bij het centrale gezag om een octrooi. Dat dit vergunnen van octrooien voor de ontwikkeling van de nijverheid belangrijk is geweest, is voldoende bekend.

Wellicht is een zekere concurrentie niet altijd uitgesloten geweest in deze dienstensektor onder monopolie. In een aantal steden worden er immers meerdere officiën voorzien voor dezelfde messengerij. In dit geval was het publiek niet verplicht dezelfde uitbater aan te spreken. Daarnaast kon men zich wenden tot „kardiensten” – ook officiën – die onder vergunning een zelfde lijn exploiteerden. Het systeem is in onze tijd niet helemaal verdwenen. Analoge vergunningen vinden wij nu nog in sommige steden in de toelating tot het uitbaten van taxidiensten. De overheid keurt de eenheidsprijs per km – of onderdeel – goed. Alleen zijn de taxi-uitbaters geen officieren meer.

Deze officiën, wel eens arbeidsofficiën geheten⁹, waren dus een recht om een tot stedelijk-monopolie-uitgegroeide-bediening te vervullen van privé-aard. Zij vormden in de steden een belangrijke groep van te begeben bedieningen. In de regionale en provinciale besturen kwam men ze veel minder tegen. De bezitter van zo'n officie was niet verplicht de werkzaamheden aan de titel verbonden zelf uit te oefenen. Hij kon ze aan een substituut overdragen, er alleen de regie van bewaren of ze voor de duur van zijn leven verpachten. Deze omstandigheid stelde deze arbeidsofficiën ook binnen het bereik der goeude klassen.

8. De corporatie van de pijnders was als dusdanig afgeschafte door de Carolijnse Concessie. De akte van collatie vermeldt duidelijk de titel van officie; cfr. een voorbeeld in F. de Potter, *Gent*, dl. III, blz. 61. Bij bepaalde plechtigheden droegen de pijnders „keurlaken of toga” zoals andere officiehouders (*Ibidem*, blz. 75).

9. J. C. Claeys, *De stadsofficiën te Brugge tot in de XVIIe eeuw*, in *Wetenschap in Vlaanderen*, jg. 2, 1937, blz. 100.

Toch lijkt de benaming arbeidsofficiën niet helemaal adequaat. Zij laat niet toe een onderscheid te maken tussen de bedieningen, die tot de private sektor behoren, en de arbeidswerkzaamheden, die de overheid zelf moet ter hand nemen, die nl. in eigen opdracht en niet op verzoek van particulieren worden vervuld, als bv. die van de stedelijke reinigingsdienst.

3.2. PERSOONSOPDRACHTEN OF CHARGES

De officiën werden onderscheiden van de persoonsopdrachten (*charge, simple commission*), die veelal een tijdelijke functie waren. De persoonsopdrachten waren weinig talrijk en betroffen openbare diensten met een moderne inslag zoals functies in het leger, taken van rechter voor in- en uitvoerrechten, in koophandelsbetwistingen e.d. Een *charge* gaf niet de voorrechten, waarvan een officier wel genoot en stond beneden het laagste officie. Bepaalde rechterlijke functies waren te Gent tot aan de Franse Revolutie een opdracht en geen officie, zo bv. in de smalle wet of het vinderschap, een gerechtsinstelling die men best kan vergelijken met een rechtbank van koophandel. De taak van rechter, het halheerschap, was een jaarfunctie. De schepenen van de Keure duiden elk jaar drie halheren aan. Het griffierschap van de smalle wetten of „vinderen” was integendeel wel een officie volgens het reglement voor de stad Gent van 6 november 1734.

Een proces in 1766 maakt het onderscheid tussen officie en persoonsopdracht duidelijk. De opdracht was een tijdelijke bijdrage voor het vlotte verloop van het openbaar leven. Er was geen enkel vast inkomen aan verbonden. Zij werd gekenmerkt door een zekere verplichting: deze rustte niet alleen op de poorters maar op alle inwoners van de stad, ook vreemdelingen. Zo verklaart men dat aan de opdracht niet eens het privilege van het corporatisme verbonden was: een lid van een ambacht werd ipso facto poorter, een vreemdeling, die een *charge* als halheer vervulde, niet.

Toch is het onderscheid tussen officie en persoonsopdracht niet altijd duidelijk. Zo blijkt de plaats van gouverneur van de Armenkamer, na onderzoek, geen persoonsopdracht te zijn. De functie vertoonde er nochtans enige analogie mee. Gouverneursplaatsen, zo schreef de Armenkamer immers, „*ne sont point des emplois ou offices mais de simples charges, aux quelles des citoyens zélés pour le bien public et guidés par la charité veulent bien se soumettre gratuitement.*” Het feit dat deze mensen openbare gelden beheerden maakt er duidelijk een officie van, zo blijkt het¹⁰.

10. G.R. 276: Jacobs, procureur-generaal van de Grote Raad, aan Geheime Raad op 10 december 1766; 278^B: Consulte van 19 januari 1772 en dossier. E. Pouillet, o.c., blz. 462. Over de vinderen zie F. de Potter, *Gent*, dl. I, blz. 340-356.

3.3. OFFICIAELEN

Een apart statuut heeft ook de „officiael”, in de gemeentelijke administratie althans. Een „officiael” was een klerk zonder het bezit van een officie. Hij deed schrijf- en copieerwerk en kon dagelijks op het stadhuis of in een kantoor tewerk gesteld worden. Hij kon ook de functie van boekhouder vervullen zoals in de dienst van de huisgelden¹¹. Uiterlijk wekte hij wel de indruk een ambtenaar van lagere rang te zijn. Hij was echter een bediende in privé-dienst en werd uit eigen beurs bezoldigd door de officie-bezitter, die zijn diensten benutte. Meestal werd hij niet per uur of per dag vergoed, maar per prestatie, bv. per bladzijde schrijfwerk. Officiaelen konden in vast verband tewerkgesteld worden of occasioneel aangesproken worden. Wanneer een administratie het zeer druk had en er veel schrijfwerk te verrichten viel, deed men soms beroep op beschikbare schrijfkrachten van de interim-burelen die de schrijfwinkels waren en waarvan er altijd een of meerdere in de nabijheid van het stadhuis gevestigd waren. Hier werden veelal brieven opgesteld voor ongeletterden. Men verhuurde er ook schrijfkrachten. Te Gent was de trimestriële samenroeping van de Collatie steeds een moment van papieren-drukke.

Het gebeurde wel eens dat een gediensig en ontwikkeld officiael door het schepencollege met een officie bedacht werd. In de zestiger jaren zien wij dat zo'n klerk van het eerste secretariaat van de schepenen van de Keure, Albert Santford, er de voorkeur aan gaf als officiael te blijven verder werken en het ambt van controleur van het lastgeld te laten bedienen door een substituut¹².

In de centrale administratie en in de Staten van Vlaanderen komt men nochtans officiaelen tegen, die rechtstreeks door de overheid betaald worden en wier functie in het personeelskader voorzien is. Wellicht duidt de term officiael hier een andere werkelijkheid aan. De eerste officiael van de Staten van Vlaanderen, Neyt, werkte bv. in vast verband en aan een vaste jaarwedde. Hij hoorde niet tot de categorie klerken, die met copieerwerk belast waren. Hij kon zich in de politieke crisis van 1754-1755 veroorloven een ander

11. Er doet zich circa 1780 een interessant incident voor. De commies van de huisgelden vraagt een speciale vergoeding van fl. 250 per jaar voor het betalen van een boekhouder. De Collatie en de Junta der Besturen verwerpen dit verzoek onder het beding dat de boekhouder door de commies zelf moet worden betaald. JAS 767 : Consulte 24 april 1781. SAG 107/46 : Actum 27 juni 1777.

12. G.R. 276^A Dierickx aan Cobenzl op 15 augustus 1767. Te Antwerpen waren de functies van schrijvers op de Vrijdagmarkt door de stad tot arbeidsofficiën uitgebouwd en bij opbod aan de meest biedende verkocht. De verplichting voor de ambtenaren hun officiaelen zelf te betalen was o.m. ingebouwd in de ordonnantie van 18 maart 1765 (OPBA, dl. IX, blz. 169), die als voorwaarde voor de benoeming van pensionarissen vermeldt „à charge de payer leurs clerks”.

standpunt in te nemen dan de pensionaris van de Staten. Hij had trouwens een diploma van licentiaat in de rechten. Na 50 jaar dienst werd hij in 1772 „gejubilariseerd”, d.i. op pensioen gesteld. Zijn zoon advocaat mocht hem opvolgen.

3.4. SUBSTITUUT-BEDIENAARS

Ten slotte weze eraan herinnerd dat de substituut aan wie in een aantal gevallen de uitoefening van het officie werd toevertrouwd, door deze opdracht geen officier werd. Hij bleef altijd een „bedienelijk man”, ook al kwamen hem de vergoedingen toe die aan de uitoefening van de functie verbonden waren. Slechts in uitzonderlijke gevallen deelde hij in de privileges, die aan het ambt gekoppeld waren. Zo stelde het stadsbestuur in de zeventiger jaren met verontwaardiging vast dat zowel de vier griffiers van de Raad van Vlaanderen als de desservanten van deze functie vrijdom genoten van de taks op wijn en likeur¹³.

3.5. BELASTING-PACHTERS

Een totaal andere plaats bekleedden de pachters van de stedelijke taksen. Zij maakten geen deel uit van het stedelijk of gewestelijk personeel, maar waren privé-ondernemers die een openbare functie uitbaatten. Zij hadden wel intense contacten met hogere en lagere ambtenaren en met de magistraat, maar hoorden thuis in een kleine wereld van ondernemende en avontuurlijke zakenlieden. Zij namen het niet zo nauw met de wettelijkheid. „*Un transgresseur très qualifié des édits*”, schrijft pensionaris Pycke over een van die mensen in 1762; „*fraudeur de profession*” oordeelt raadsfiskaal Dierickx in 1768 over een andere¹⁴. Wegens de afwijkende status van de fiscale ondernemers behandelden wij hen hier niet en komen wij in een andere studie op hen terug.

3.6. VERMENGING PRIVATE EN OPENBARE OPDRACHTEN

In deze bijdrage gaat, zoals reeds vermeld, de belangstelling bij voorkeur naar de bedieningen, die een rechtstreekse emanatie zijn van de taak van de overheid en in de moderne zin van het woord onder het openbaar ambt ressorteren. Toch is in de talrijke be-

13. Uitzonderlijk gebeurt het wel dat na allerlei transacties de substituut-bedienaar van het ambt als ambtenaar erkend wordt. Het betrof bv. in 1782 het officie van lijnwaadmeter en men bevestigde uitdrukkelijk: „*l'office ... dont il est propriétaire à présent durant la vie du susdit Anbeunis ...*”. Maar dit vergt de instemming van de stad en de tussenkomst van de Geheime Raad. Zie G.R. 277A: Consulte van 1 augustus 1782 en dossier.

14. R.F. 3914: Pycke aan Cobenzl op 14 juni 1762 en Consulte van 18 april 1768.

dieningen de afscheiding van de officiën met privaat karakter niet altijd duidelijk. Zo moeten de lijkbidder – officie van privé-aard – bijkomend een openbare functie vervullen: elke week moeten zij in een officieel attest aan de ontvanger van het issuerecht de namen van de overledenen meedelen, zodat deze zijn taak kan verrichten inzake successierechten¹⁵.

Alle officiën hebben trouwens gemeenschappelijke kenmerken: de openbare ambten zijn slechts een eigen verschijningsvorm ervan. Zo verkoopt de overheid evenzeer haar eigen functies aan mensen, die privé-bezitter worden van de bediening als vreemde functies, die zij onder monopolievorm in concessie geeft. Daarom kunnen wij over het openbaar ambt en zijn titularissen niet handelen tenzij met referentie naar dit algemeen kader¹⁶.

3.7. GEEN HIËRARCHIE

Onder de „officieren” bestond er geen echte hiërarchie. Wel waren er sommigen, die belangrijke functies bekleedden en beter betaald werden en anderen, die minder aanzienlijke taken volbrachten. Tot de groten behoorden te Gent en ook elders de pensionarissen en secretarissen, de stedelijke trezorier, de directeur van de stadswerken en -gebouwen, de commiezen van de Gemene Middelen en van het Huisgeld en wellicht nog anderen, misschien de ontvanger van het pontgeld.

II. BENOEMINGSPROCEDURE

1. HET SOLLICITEREN

1.1. PUBLICATIE VAN DE VACATURES

Voor veel functies in openbare dienst kwam men solliciteren op grond van „horen zeggen”. Publicatie van vacatures bestond in de achttiende eeuw nochtans evenzeer als nu. Zij gebeurde door affiches op zegelpapier en door mededeling 's zondags van op de kansel of na de mis bij het buitenkomen van de volksmassa door een omroeper met bel. De affiches werden aan de kerkdeuren aangeplakt en ook nog aan het stadhuis en op andere plaatsen. Zo werd er – theoretisch – een algemene bekendheid aan de vacature gegeven. Na zijn aanstelling moest de nieuw benoemde officier in elk geval acht schellingen betalen aan de stadsbode, die voor de

15. Decreet van 20 september 1743: OPBA, dl. IV, blz. 561-562.

16. J. C. Verlooy, *Codex Brabanticus*, blz. 128 en 334. Pl.v.VI., dl. I, blz. 219. Voor Luik zie E. Pouillet, *o.c.*, blz. 468.

„affixie” gezorgd had. Daarom ook mocht een opengekomen plaats ten vroegste na drie volle dagen toegewezen worden. Vooral voor officies, die *à la haulche* begeven werden, werd de publicatie erg belangrijk geacht: zij moest twee maal gebeuren met een tussentijd van acht dagen¹.

1.2. DE AANBEVELINGEN

Wanneer de aanstelling niet na opbod gebeurde of door aankoop van het ambt bij de vroegere titularis (de resignatie), ging de kandidaatstelling steeds gepaard met aanbevelingen bij de collator. Persoonlijke relaties speelden dus een grote rol. Zo bleven de ambten binnen een bepaalde kring van bekenden of althans – in geval van lagere functies – binnen de „kliënteel” van een burgergroep. In 1780 maakte raadsheer en commissaris De Grave hierover zijn beklag aan de regering². Wel rijst er tegen de procédés van protecties en aanbevelingen af en toe verzet. Het zijn stemmen in de woestijn. Niet echter in de Deputatie van de Staten van Vlaanderen, die in 1754 totaal omvormd werd. Wanneer in juni 1756 een fiscaal ambtenaar van de provincie, Alexander Cornand, is afgezet, reclameert de stad Dendermonde en vraagt zijn wederopname in de dienst. Zeer duidelijk antwoordt de Deputatie dat zij haar personeelsbeleid heeft herzien en dat „*gheene personen, die niet bequaem ende util en sijn door hun gedragh, in den dienst en ten coste van de provintie sullen geemployeert worden bij faveur, recommandatien ofte andere particuliere insichten.*”³ Overeenkomstig het hervormingsreglement van 6 november 1734 was de stedelijke magistraat te Gent collator voor de meeste functies, in tegenstelling tot de zeventiende eeuw toen de hoogbaljuw of de voorschepen het benoemingsrecht hadden voor sommige postjes. De pachter van de stedelijke fiscaliteit kon ook enkele personeelsleden benoemen: wachters e.d. De provinciale ambtenaren werden naar het belang van de functie door de Staten in een *Sermo-collegiis* of door de Bestendige Deputatie benoemd: na 1754

1. Zie reglement der stadsboden in G.R. 276^A: Decreet 6 juli 1735 en dossier. Reglement van 6 november 1734, art. 72 en 123 in OPBA, dl. V, blz. 10. Het reglement van 10 december 1672 voorzag in art. 11 slechts een tussentijd van twee volle dagen tussen de vacant-verklaring en de benoeming. Zie Pl.v.VI., dl. III, blz. 264. De ordonnantie van 1734 maakte er drie volle dagen van. Te Gent is er sprake van aanplakken aan de zes kerken en op de „gewone plaatsen”. Een af en toe gehoorde klacht wil echter dat deze bekendmakingen alleen mondeling gebeurden, d.i. zonder te voldoen aan het zegelrecht. J. J. P. Vilain XIII vermeldt in zijn *Réflexions sur les finances de la Flandre*, (Gent, 1755), blz. 255-256: „*La plus grande partie des advertances ou publications se fait verbalement et sans affiches et le mandataire n'en est pas moins chargé dans son compte.*”

2. JAS 781: C. De Grave aan Starhemberg, oktober 1780.

3. St.v.VI. 445 en 911, fol. 151^v-158^v.

werden de pensionaris en de trezorier-generaal door de Staten benoemd, de „lagere bedienden”, „garden” e.d. door de Deputatie.

1.3. INMENGING VAN HET CENTRAAL GEZAG

Aanvankelijk waren er in de Vlaamse steden buiten de magistraat weinig ambten, die door de centrale regering begeven werden. Te Gent benoemde de regering alleen voor de belangrijke functies van directeur der stadswerken en stedelijke trezorier en voor de onbelangrijke ontvangerspost van het issuerecht. Principieel werden deze drie titularissen samen met de installatie van de nieuwe magistraat vervangen. Vóór 1750 gebeurde dat regelmatig. Nadien waren zij praktisch *ad vitam* benoemd. De lijst van de ambten in regionale en lokale besturen, waarvan de regering het benoemingsrecht bezat, vindt men in de ordonnanties van 9 december 1727 en 8 juli 1728. Deze hebben betrekking op het geheel van de Zuidelijke Nederlanden met uitzondering van Limburg en Luxemburg, het Land van Waas en Dendermonde. De daar vermelde ambten zijn weliswaar niet zeer talrijk, maar hadden des te meer invloed op de bestuurlijke gang van zaken ⁴.

Met verloop van jaren trachtte de regering te Brussel meer medezeggenschap te krijgen bij de benoemingen: zo te Gent voor de aanstelling van de pensionarissen en secretarissen, voor de twee andere directiefuncties in de stedelijke fiscaliteit, bij de aanduiding van de pachters der belastingen enz. De groei van de macht der raadsfiskalen en hun grotere bemoeizucht speelden hierbij een belangrijke rol. Zij rapporteerden onmiddellijk alles aan Brussel, zodat de regering kon tussenbeide komen. En dit gebeurde dan zonder verwijl: de Sekretaris van Staat en Oorlog of een Collaterale Raad vroeg aan de magistraat de benoeming voor de opengekomen plaats op te schorten en de regering eerst van alles op de hoogte te stellen.

Vanaf dat ogenblik ontspint zich een hele correspondentie met Brussel, waarbij zelden de hele magistraat achter een kandidaat staat, maar veelal een prominent lid bv. de voorschepen voorstellen doet. Gewoonlijk worden die voorstellen aangenomen. Deze procedure geeft de voorschepen, die een vertrouweling is van de centrale administratie, een groter moreel gezag in zijn college: zijn kandidaat wordt benoemd.

Het kan ook zijn dat een lid van de regering een kandidaat steunt. Zo wordt Pierre-François Pycke (1721-1779) achtereenvolgens pensionaris benoemd te Aalst (1746), te Brugge (1749) en te

4. OPBA, dl. IV, blz. 127-128 en blz. 172-174.

Gent (1750) op aanbeveling van zijn vader, lid van de Geheime Raad. In zulke gevallen is het de Landvoogd of de Gevolmachtigde Minister, die de magistraat opdraagt zijn kandidaat te willen „kiezen”. Reeds bij voorbaat wordt hem dispensatie verleend van bepaalde voorwaarden, waaraan hij niet voldeed zoals bv. het poorterschap of andere onverenigbaarheden.

In de vijftiger jaren durfde een bestuur al eens heenstappen over een „benoemingsadvies” van de regering. Het bekwam de benoemende instantie steeds slecht. Zo had in augustus 1754 de pas aangekomen Gevolmachtigde Minister Cobenzl op verzoek van Cordeys de burgemeester van het Vrije van Brugge, Le Bailly d'Inghuem, aanbevolen voor de opengevallen plaats van ontvanger generaal van het Vrije. De magistraat van het Vrije had dit advies echter naast zich neergelegd en schepen de Basseghem benoemd. In regeringskringen was men niet tevreden. De benoeming werd gecasseerd. Uiteindelijk liet het college van het Vrije op 27 november weten dat het gevolg had gegeven aan het „advies” van de minister en Le Bailly had verkozen ⁵.

Het valt af en toe voor dat dit ingrijpen van Brussel wrevel verwekt bij de begevende instantie. Zo zijn in 1755 een aantal leden van de Staten van Vlaanderen misnoegd over de benoemingsprocedure van de nieuwe trezorier-generaal van het graafschap. Op voordracht van de Statenvoorzitter, J. J. P. Vilain XIII (1712-1777), had Minister Cobenzl met koopman Cornelis Carpentier (1716-1799) onderhandeld over de financiële voorwaarden van deze aanstelling en een benoemingspatent in naam van Maria-Theresia laten uitvaardigen. Dan had hij aan de Staten gevraagd dit patent te registreren. Eigenlijk hadden de Staten het recht van begeving. 'n Nipte meerderheid – na wellicht heel wat intriges – redde de beslissing van de minister ⁶.

5. SEG 1946: Cobenzl aan het Vrije 20 augustus 1754 en dossier. Consultatie van de regering voor een benoeming van stadsmajoor te Gent in SEG 1944: Vilain XIII aan Cordeys september 1755. Het bevel de regeringskandidaat te benoemen werd in de rococotijd steeds zeer vriendelijk meegedeeld, maar was daarom niet minder gemeend. Wanneer de plaats van ontvanger van de Armenkamer in 1745 vakant was, wilde Kaunitz, Gevolmachtigd minister te Brussel, de hoogpointer van Oudenaarde J. B. de Keerle doen benoemen. Hij schrijft daarom het volgende aan baron d'Huyse, voorschepen van Gent: „*Je vous prie très instamment de faire en sorte qu'elle lui soit conférée par votre magistrat sur le pied du règlement du 6 novembre 1734. En quoi vous me ferez d'autant plus de plaisir que le service de Sa Majesté exige que ledit de Keerle obtienne cette place. Je vous connais trop zélé, monsieur, pour que je doute un moment que vous manquiez en cette occasion de m'en donner des marques. Je vous en serai très obligé ...*”

SEG 1944: Kaunitz aan d'Huyse 29 januari 1745.

6. P. Lenders, *o.c.*, blz. 205-206.

1.4. REDENEN TOT SOLLICITEREN

Waarom men zich kandidaat stelde is niet altijd te achterhalen. Soms kon een plaatselijk of gewestelijk bewindsman als Vilain XIII iemand verzoeken te postuleren. Hij beschouwde, wanneer het om een belangrijke functie ging, de aangesprokene als een bekwaam en ervaren man, soms zag hij in hem alleen maar een vriend. Vilain XIII zorgde er 25 jaar lang voor mensen met moderne, aufgeklärte ideeën te pousseren om zo de hervorming van de stedelijke en gewestelijke administratie te bevorderen en een stroming in Vlaanderen te verwekken. Zo spoorde hij in 1775 een advocaat met een druk cabinet, Lieven Corthals, aan tot het solliciteren naar de belangrijkste stedelijke pensionarisplaats. De man bleek later een eminente werker te zijn⁷. Hij zocht steeds zelf de geschikte pensionaris voor de Staten van Vlaanderen: J. F. De Bisschop (1690-1771), C. C. Van der Straeten de ten Aerde (1714- ?) en J. F. De Causmaeker († 1785). Hij was het ook die in 1755 de groothandelaar Corneel Carpentier (1716-1799) aanzette zich kandidaat te stellen voor de functie van trezorer-generaal van Vlaanderen. Hij had de negen „commiserijen” tot een centrale dienst omvormd en verlangde nu de leiding van de nieuwe instelling aan een modern man te geven. Op deze wijze selecteerde hij vanaf het midden der eeuw een corps van ambtenaren en van magistraten op ideologische gronden en bevorderde zo in Vlaanderen de triomf van het progressisme in 1789⁸.

Wanneer het om minder invloedrijke functies gaat, is een benoeming wel eens een beloning voor trouwe dienst. In 1770 kandideert Charles Lavendy voor de opengekomen plaats van Koning der Moorkinderen te Gent. De functie is niet zwaar: zij verplicht hem als ceremoniemeester op te treden bij officiële plechtigheden en dan de magistraat plechtstatig aan te kondigen en te begeleiden. Als hoofd van de reinigingsdienst en de brandweer moet hij zorg dragen voor het schoonhouden van de straten en de brandveiligheid. De man blijkt als voornaamste troef voor zijn benoeming, zijn ervaring als huisknecht en butler bij burggraaf Vilain XIII te bezitten! De Gentse voorschepen gunt hem die functie o.m. omdat hij dan beter de kleine familiale handel kan verzorgen⁹!

Analoog is het geval van de jonge architect Louis 't Kint. Hij was de zoon van de grote architect David 't Kint († 1770), directeur

7. JAS 782: Rekwest van 13 december 1779.

8. P. Lenders, *o.c.*, blz. 200-203.

9. JAS 765: Brieven van J. F. Dierickx van 13 juli en 15 augustus 1770 en dossier. Is het ondenkbaar dat Katrien-Trees Lavendy een verwante – wellicht een zuster – is van Charles? Zij is op dat ogenblik concierge van het stadhuis. Dat zou kunnen duiden op het feit dat voor kleinere bedieningen meerdere leden van een verknochte familie steun kregen van een invloedrijk man als Vilain XIII.

der stadswerken, en wilde zich op 31-jarige leeftijd verder bekwamen aan de *Académie d'Architecture* te Parijs. Klaarblijkelijk was de vader niet zeer bemiddeld, hoe bekend hij nu ook moge zijn als rococo-specialist. Zijn weduwe zou het trouwens na zijn dood financieel erg moeilijk hebben. Maar de Gentse magistraat was zeer tevreden over haar directeur. Zij liet hem in 1765 aanzeggen dat zijn zoon zich mocht kandidaat stellen voor twee officies: boekhouder van het pontgeld en van het bierrecht. Zij zou hem benoemen. Als hij de ambten door een substituut liet bedienen, zou hij voldoende overhouden om zijn opleiding te Parijs te bekostigen¹⁰.

Sommigen zagen in een benoeming gewoon een geldbelegging. Dat was het trouwens. Wij komen op dit aspect verder nog terug. Anderen zochten een plaats om bijkomende voordelen. Zo lieten de vier griffiers van de Raad van Vlaanderen hun werk door anderen verrichten: zij verpachtten dit, maar genoten toch van de vrijstelling van de taks op wijn en likeur. Hun weduwen genoten dit privilege verder na hun dood, maar ook de substituten profiteerden van deze fiscale vrijstelling.

Verder gold soms als reden voor het solliciteren niet zozeer het materiële voordeel doch de statusverhoging, het zoeken naar een situatie of naar promotie. Een officie gaf in elk geval meer veiligheid en soms ook meer aanzien dan handel en nijverheid, ook al brachten ambten – evenzeer als grondbezit – minder op dan risico-dragende ondernemingen.

Niet zelden werden deze zaken in een familiaal kader besproken. De Gentse eerste pensionaris Corthals beveelt zo zijn neef Philip Speelman in 1781 aan voor een plaats van griffier te Desteldonk. Hij heeft hem zelf – zo beweert hij – geschoold voor dit werk¹¹. J. F. De Causmaecker, pensionaris van de Staten van Vlaanderen, beveelt in 1784 zijn schoonbroer Papelu aan voor de plaats van trezorier der stad Gent. Zijn schoonbroer is reeds als schepen van de Gedeele met stedelijke milieu's vertrouwd. Het trezorierschap is duidelijk een promotie. De familie haalt de slag thuis tegen vier andere kandidaten¹².

Indien de aanbevelingen essentieel waren bij elke benoeming, gaf dit soms achteraf aanleiding tot blijvende contacten tussen de nieuw-benoemden en hun beschermheer en tot clanvorming. Ook kon het gebeuren dat de benoemden hun beschermheren uit de

10. G.R. 276^B: Dierickx aan Cobenzl op 15 augustus 1767, waaruit o.m. blijkt dat raadsfyskaal Dierickx tegen dergelijke benoemingen gekant is; 277^B: Verzoekschrift van Louis 't Kint in 1770.

11. JAS 782: Corthals aan Limpens op 24 november 1784.

12. JAS 765: Consulte van 12 februari 1784 en dossier.

clan zorgen gaven. In de zeventiger jaren gingen twee ontvangers van stedelijke wijnrechten failliet. Zij werden openbaar uitverkocht en in de gevangenis opgesloten. De eerste had als schoonbroer een stadspensionaris, de tweede was een neef van een schepen¹³.

In elk geval was de kandidaatstelling meestal zeer informeel, afgezien van de geldelijke bedingen. Tegen het einde van de eeuw richtten de sollicitanten zich meer en meer tot de regering te Brussel voor allerlei benoemingen in stad of gewest. Dan vermeldden zij ook hun kwaliteiten en de redenen, waarom zij hoopten de benoeming te bekomen. Dit leidt ons tot het onderzoek naar de voorwaarden voor een benoeming.

2. ALGEMENE VOORWAARDEN TOT BENOEMING

De algemene voorwaarden tot opname in een stedelijk of gewestelijk officie werden nooit op voorhand expliciet meegedeeld. Men was verondersteld ze te kennen. Eventueel konden de gepubliceerde ordonnantiën of de costuymen hierover inlichten. De costuymen van Gent stelden echter geen bijzondere voorwaarden, andere deden het wel. De Carolijnse Concessie van 1540 vermeldde alleen twee gevallen van incompatibiliteit. Wij kunnen dus de algemene voorwaarden tot aanstelling best in de levende praktijk terug vinden en zullen eventueel verwijzen naar de oorsprong ervan of naar de wetteksten waarop zij berusten.

2.1. MEERDERJARIGHEID

De meerderjarigheid werd pas bereikt op 25-jarige leeftijd. Zij was een theoretische eis waarvan men echter zonder moeite vrijstelling gaf, wanneer de begever de kandidaat bekwaam achtte. Zelfs voor benoemingen tot schepen kwamen dispensaties van deze voorwaarde vrij veel voor. Ligt hierin een aanwijzing dat de verlaging van de meerderjarigheidsgrens tot 21 jaar na het Ancien Régime in de lijn der verwachtingen kwam?

2.2. ROOMS-KATHOLIEK GELOOF

Het behoren tot de Rooms-Katholieke Kerk was in de middeleeuwen een eis geweest, die in de zestiende eeuw haar vanzelfsprekendheid verloren had. Na de Spaanse restauratie bleef natuurlijk alle godsdienstvrijheid opgeheven. Tot in de achttiende eeuw kwam men in de akkoorden en regelingen betreffende de Barrière-troepen terug op het principe van de staatsgodsdienst, ook wanneer

13. JAS 781 : C. De Grave aan Starhemberg, oktober 1780.

men hierop aan de Staatse militairen een uitzondering toestond. De kandidaat-ambtenaren of -magistraten moesten katholiek gedoopt zijn en gelovig. Sympathie voor protestantse belijdenissen of verdenking van ketterij maakten iemand – ook na absolutie – onbekwaam voor een ambt. In het Waalse landsgedeelte moesten alle officieren bij hun ambtsaanvaarding een eed op het R.K. geloof afleggen „*touchant des doigts la croix ou les saintes évangiles*”. In het bisdom Gent moesten ten laatste twee dagen vóór de vernieuwing van de dorpswetten de namen van de toekomstige overheids-personen aan de pastoor voorgelegd worden, zo besliste een ordonantie van 1688. Deze mocht ketters of personen met een leven dat aanstoot gaf weren. Verder kon tijdens de uitoefening van het openbaar ambt deelname aan de cultus gevraagd worden, zoals bv. het meegaan in de jaarlijkse sakramentsprocessie, eventueel met kaars of flambouw. Deze deelname werd echter blijkens de stadsrekeningen meestal ruim vergoed¹⁴.

Bij deze algemene voorwaarde bleef het steeds voor de leke-officieren. Er werd bij de benoeming geen reserve gemaakt t.o.v. sympathisanten voor de stromingen, die in de moderne periode de kerk doorkruisten en door Rome veroordeeld waren. Men kon dus evenzeer Jansenist, regalist of Febroniaan zijn als anti-Jansenist of ultramontaan. Wel kon men van op de kansel of door andere kerkelijke tussenkomsten op het verkeerde van deze sympathieën de aandacht vestigen. En wellicht hebben pastoors de samenstelling van de dorpswetten overeenkomstig hun eigen voorkeur beïnvloed. Op hoger plan hebben deze sympathieën echter rond het midden van de achttiende eeuw zelden of nooit een promotie verhinderd, integendeel.

2.3. POORTERSCHAP

Normalerwijze eiste men voor een baantje bij de stad het poorterschap sinds één jaar en één dag en voor een baantje bij de Staten of bij de Raad van Vlaanderen, Vlaamse afkomst. Als grondwettelijke regel, bevestigd door het plakkaat van 7 mei 1555 gold dat geen vreemdelingen in Vlaanderen enig officie konden bekleden, zo de Vlamingen in hun landen uitgesloten waren. Doch van het Vlamingschap gaf de regering geredelijk vrijstelling, wanneer zij haar kandidaat wilde pousseren, vooral voor de hoogste functies. In Brabant was dit anders: hier werd zelden of nooit van het Brabanderschap gedispenseerd: de Staten keken hierop zeer nauwlettend toe en stonden geen uitzondering toe. De Blijde

14. Pl.v.VI., dl. I, blz. 111, 116, 125, 160, 190; dl. II, blz. 4, 89; dl. IV, blz. 80-81; dl. V, blz. 172.

Inkomst was hun grondwettelijke toevlucht¹⁵. In Vlaanderen was men vlotter. Zo worden burgers van de ene Vlaamse stad gemakkelijk in belangrijke functies in een andere Vlaamse stad aangesteld. P. F. Pycke (1721-1779), sinds 1746 stads- en landspensionaris te Aalst, wordt in 1749 stadspensionaris te Brugge en in 1750 te Gent. Deze bouwt door deze promoties een echte carrière op. De stadspensionaris van Oostende J. P. De Wulf en de landspensionaris van het Land van Waas worden respectievelijk in 1779 en 1785 in dezelfde functie aangesteld te Gent. C. A. Le Bailly de Marloop (1725-1807) verhuist kris-kras door Vlaanderen naar gelang hij door het centrale gezag gepromoveerd wordt: in 1749 schepen te Brugge, in 1752 hoogpointer van de kasselrij Kortrijk, in 1755 burgemeester van het Vrije van Brugge, in 1770 burgemeester van de stad Brugge en in 1777 voorschepen te Gent. M. J. Pyl du Fayt woont te Geraardsbergen, wanneer hij in 1743 eerste schepen te Aalst wordt. Tientallen gevallen kunnen opgesomd worden van benoemden in de magistratuur of in andere stedelijke of gewestelijke functies, die het poorterschap niet bezitten. In feite primeerde hier een veel belangrijker conditie: lid zijn van de ambtsadel of nauw met haar verbonden zijn.

2.4. AFKOMST UIT GEGOEDE STAND

De ambtsadel had de macht in handen in de ondergeschikte besturen. Zij leefde weliswaar over heel Vlaanderen verspreid maar was toch nauw onder elkaar verbonden: huwelijken, gemeenschappelijke belangen, ontmoetingen naar aanleiding van tuinfeesten en vieringen onderhielden de relaties.

Wij stoten hier op een voorwaarde, die misschien nooit adequaat geformuleerd werd, maar zeer reëel was: voor ambten met enig aanzien moesten de kandidaten tot goeude klassen behoren. Reeds het algemeen reglement voor het bestuur van het Vlaamse platteland beval in 1672 dat men alleen zou benoemen „goede en eerbaere luyden”, „prefererende altijd de meest ghegoede”¹⁶. De benoemingspolitiek maakte duidelijk wat men met deze termen bedoelde. Een eeuw nadien – in 1779 – resumeert C. J. De Grave zijn benoemingspolitiek in de instellingen van de Gentse stedelijke financiën op dezelfde wijze. Hij was raadsheer bij de Raad van Vlaanderen en regeringscommissaris voor de financiën te Gent. Hij liet in de openvallende officies aanstellen, zo rapporteert hij aan de Junta der Besturen, „des gens aisés, presque tous vivant de leurs biens, puisque les pensions sont médiocres et qui n'ambitionnent

15. J. C. Verlooy, *o.c.*, blz. 128 en 334. *Pl.v.Vl.*, dl. I, blz. 219. Voor Luik zie E. Poulet, *o.c.*, blz. 468.

16. *Pl.v.Vl.*, dl. III, blz. 354 en 355.

un emploi que pour leur servir de passe-temps, enfin des personnes en qui nous avons toute la confiance et que nous cherchons et demandons nous-mêmes sans attendre qu'ils se mettent sur les rangs. Persuadé que de cette façon d'agir dépend principalement le bonheur de la ville ...".

Weliswaar wordt dit criterium op het einde van de achttiende eeuw niet meer unaniem en zonder bedenken aanvaard. In dat zelfde jaar 1779 replikeert de Gentse voorscheper C. A. Le Bailly de Marloop op de stellingname van raadsheer De Grave met een aanval op het principe dat men eerlijk is en vertrouwen verdient, omdat men uit de gegoede burgerij afkomstig is. Bescheiden mensen mogen ook een kans maken, als zij bekwaam en eerlijk zijn. In verband met de aanstelling van een substituut voor het officie van staatmaker der bieren had De Grave zijn veto gesteld tegen een kandidaat van bescheiden afkomst. Le Bailly de Marloop uitte hierover zijn verontwaardiging te Brussel: „*J'ai appris que sur sa capacité, probité et diligence il n'y a rien à dire. Mais il est vrai qu'il n'est pas fortuné: d'où on le suppose corruptible et récusable pour desservir cet office. Vous savez, monsieur, que ce ne sont pas les gens aisés qui se présentent pour de pareils offices. Quand leur probité est à l'abri de toute suspicion et qu'ils sont capables, on peut sûrement les admettre*". Het veto van de regeringscommissaris werd in dit geval door de regering verbroken¹⁷.

Deze principiële houding belette dus niet dat men al eens 'n kleine man benoemde zoals ook in 1759 gebeurde voor het hoofdambt van commies der Gemene Middelen te Gent. Maar hier lag de bedoeling duidelijk voor: door deze aanstelling, die men niet voor het leven wenste te doen, wilde men een meer moderne mentaliteit in het beheer van de openbare gelden bevorderen en meer medewerking bekomen. Voor zo'n hervorming was de gewone man meer open dan een lid van de adel¹⁸.

Wordt door C. J. De Grave de aanwerving van personeel uit de gegoede klassen als onontkoombaar gezien wegens de middel-

17. JAS 765: C. De Grave aan Junta 25 januari 1779. Elders heet het dat twee benoemden „*sont des gens aisés, sans famille et d'une conduite admirable. Le dernier vient d'être nommé intendant de l'évêché de Gand ...*". En verder: „*Comme ils sont généralement tous mal payés, il convient de ne prendre que des gens aisés. C'a été le principe qui m'a dirigé dans la nomination de toutes les personnes, qui ont été établies de mon temps*". JAS 781: De Grave aan Starhemberg in oktober 1780. Vgl. ook Y. Vanden Berghe, *Jacobijnen en Traditionalisten. De reacties van de Bruggelingen in de Revolutietijd 1780-1794*. (Pro Civitate, Historische Uitgaven, reeks in 8°, n° 32), dl. I, Brussel, 1972, blz. 3-15.

18. De bedoeling van deze aanstelling laat geen twijfel over: „*confier la recette à un homme intelligent, exact et d'une naissance médiocre par préférence à ceux d'un état plus relevé*". JAS 778: consulte van Raad van Financiën 10 juli 1761. 276^B: decreet van 27 maart 1759 en dossier.

matige vergoeding voor het werk, dan klinkt toch ook de eis van vertrouwen en impliciet van een zekere competentie door in zijn rapport. Werden er wel eisen van bekwaamheid gesteld voor een aanstelling tot ambtenaar ?

2.5. BEKWAAMHEID

Als vanzelfsprekend gold het dat de kandidaat kon lezen en schrijven. Zelfs voor de officiën, die niet onder de bedienden-kategorie ressorteerden maar door arbeiders vervuld werden, vond men deze eis circa 1750 normaal. Ongeletterden konden zulke bedieningen alleen als substituut uitoefenen.

Of er nog verdere voorwaarden gesteld werden is niet onmiddellijk duidelijk. De negentiende-eeuwse historiografie beweerde dat er in de praktijk geen eisen van bekwaamheid gesteld werden voor aanstellingen in ondergeschikte besturen. Wat de rechtshistoricus A. Defacqz in 1856 schreef, heeft men immers zonder controle overgenomen. Hij vond terecht dat principieel elke toewijzing van een ambt „*ne doit être fait qu'à celui que sa capacité et sa moralité rendent le plus propre à bien servir l'intérêt général.*” Het Ancien Régime bleef ver van dit ideaal verwijderd : „*Il n'est pourtant que trop certain que partout le mérite du candidat ou – ce qui revient au même – le soin de l'intérêt général n'a été le plus souvent qu'une considération secondaire*”.

De bekwaamheid liet men weinig meespelen bij de aanduiding van de uitbaters der arbeidsofficiën. De uitoefening van de bediening door substituten of arbeidspersoneel kwam er veel voor. Nog in 1781 heette men deze officiën in een schrijven aan Jozef II „*les emplois où les offres d'argent peuvent entrer en considération sans occasionner des effets pernicieux*”¹⁹.

Voor de echte overheidsdiensten of ambten werden de eisen van bekwaamheid vroeger weliswaar niet gesteld met de expliciete formules, die men er na de Franse Revolutie op vond. De aanvaardingsformaliteiten evolueerden heel sterk tussen 1750 en 1850. Maar betekenden de nieuwe vormen niet vooral een expliciteren van verlangens, die reeds vóór 1794 bestonden ? Natuurlijk als de aanbevelingen sterk genoeg waren, kon er alles door. Maar is dat ook in onze tijd nog niet enigszins zo ?

Men kan ter ondersteuning van de overtuiging van A. Defacqz zelfs teksten aanhalen als deze van Antoine Louis Bauwens in zijn verzoekschrift van 1750. Deze advocaat had het ambt van eerste sekretaris van de stad Gent gekocht via het procédé van de

19. A. Defacqz, *o.c.*, blz. 97. E. Hubert, *Les finances des Pays-Bas à l'avènement de Joseph II*, in *Bulletin de la commission royale d'histoire*, dl. 68, 1899, blz. 540.

resignatie. Hij voldeed aan de gestelde minimum-eisen: hij was licentiaat in de rechten. Verdere bekwaamheid lijkt hij te aanzien als een *considération secondaire*, wanneer hij schrijft: „*Il doit donc suffire qu'il n'y ait rien à dire à la personne du résignataire. L'exposant ose se flatter de cet avantage. Il estime même avoir et la qualité et la capacité requises pour remplir fidèlement et exactement les fonctions ...*”²⁰. Maar dan mag men niet vergeten dat deze kandidaat niet werd benoemd, omdat hij niet de meest bekwame was. De reden werd hem niet meegedeeld: „*il vaut mieux bien souvent que l'on ignore la raison de refus au lieu de la savoir*”, zo rechtvaardigt het Gentse schepencollege bij de regering haar houding hierin²¹. De advocaat had nochtans in 1747 zijn ambt gekocht van de 80-jaar-oude en dove baron Triest d'Aughem en hem naast het betalen van de ambtstaks een jaarinkomen van fl. 2000 voor de rest van zijn dagen beloofd. De magistraat wilde echter de resignatie niet goedkeuren. Eerst had de voorschepen de akte twee jaar achter gehouden. Daarna moest hij hem wel aan het college voorleggen. De kandidaat-koper bleek niet zo bekwaam te zijn. Daarom zochten de schepenen van de Keure steun bij de regering. Zij verbraken de resignatie en benoemden een naamgenoot: Karel-Amandus Bauwens, een stadspensionaris. Deze was bekwamer dan de kandidaat, vervulde reeds zeven en een half jaar een functie van pensionaris en had al drie jaar de oude secretaris af en toe vervangen. Hij moest ook de ambtstaks betalen en zijn voorganger een lijfrente van fl. 1.400 per jaar storten zolang deze nog leefde²².

Bepaalde wettelijke bekwaamheidseisen waren door de ordonnantiën gesteld. Om te Gent een plaats van pensionaris of secretaris te kunnen bekleden moest men volgens de ordonnantie van 1734, art. 2 een universitair diploma bezitten en licentiaat in de rechten zijn. De stad kende 15 dergelijke kaderfuncties²³. Van deze voorwaarde werd in de loop van de eeuw nooit afgeweken. Zij hing

20. G.R. 267^A: Vertoogsschrift van A. L. Bauwens in 1750.

21. G.R. 276^A: College van de Keure aan landvoogd op 23 februari 1750.

22. G.R. 276^A: Decreet van 9 maart 1750 en dossier. Antoine-Louis heeft geen ervaring van stadszaken. Nu is het officie van eerste stadssecretaris een promotieambt: „*C'est cette seule raison et parce que l'office, dont il s'agit, requiert un homme dont l'expérience est reconnue, qui a mis les rescribents à ne pas admettre une résignation, qui tendrait au désavantage de la ville.*”

23. OPBA, dl. V, blz. 4-6. Door art. 5 van de Carolijnse Concessie was de verkoop van secretaris-officiën voorzien. Doch hieruit, aldus de ordonnantie „*résulteraient de grands inconvénients par des personnes incapables, qui pourraient s'y introduire à la faveur de pareilles fermes.*” Daarom vraagt zij de benoeming van „*personnes licenciées ès-lois, versées dans les droits, coutumes et placards*”. De ordonnantie zegt uitdrukkelijk dat de eis van het diploma gesteld wordt opdat de magistraat geen beroep meer zou moeten doen op juristen van buiten het college en om naast de koopsom de bekwaamheid als eis te hebben.

trouwens nauw samen met het werk van deze beide categorieën ambtenaren. Dit was in ruime mate van rechterlijke aard: de pensionarissen en de secretarissen leidden in feite de gerechtelijke onderzoeken, zij bereidden de gedingen voor en stelden de vonnissen op, die de schepenen uitspraken. De getuigenis van eerste stadssecretaris Gobert in 1760 laat aan duidelijkheid niets te wensen over: „*Tous les procès devant nous sont avisés par les secrétaires et pensionnaires concurremment au nombre de trois ordinairement. Ces avis sont seulement préclus au collège et de là passent en sentence sans qu'il soit fait d'autre rapport ou prise d'autre lecture du procès. De là naît une nécessité indispensable d'avoir des personnes instruites et d'expérience.*”²⁴

In de praktijk werd daarom meer dan de universitaire titel voor deze functies gevraagd. Het eerste pensionaris- en secretarisschap waren promotie-ambten. Zij werden slechts begeben aan mensen met ervaring in het werk. De argumentatie bij de opvolging van Triest d'Aughem maakt dit duidelijk. Ineens eerste secretaris worden gaat niet te Gent, schrijft het schepencollege, want het betekent „*commencer où un autre finit.*”²⁵ De andere plaatsen van pensionaris en secretaris werden slechts gegeven aan advocaten met praktijk, die bewijs hadden geleverd van hun bekwaamheid.

Voor de gevallen waar er geen diplomavereisten gesteld werden, gebeurde het nochtans soms dat men als voorafgaandelijke voorwaarde voor bepaalde benoemingen het oordeel van een competent college vroeg betreffende de bekwaamheid van de kandidaat. Zo werd het hoge gerechtshof, dat de provinciale raad was, ingeschakeld bij de benoeming van notarissen of tabelliones. Alleen mochten benoemd worden „*vermaerde en wel gefameerde lieden*”, die na onderzoek „*bevonden zullen worden daertoe bekwaem te zijn ende dat daerof blijken bij acte van voorseyde Raden*”²⁶. In andere gevallen ziet men dat aan een weduwe de opvolging van haar man in zijn ambt geweigerd wordt op grond van onvoldoende bekwaamheid. Zo werd in 1777 aan weduwe Herman de continuatie van de bediening van haar man geweigerd. Hij was ontvanger van de bierrechten te Gent. De magistraat vond dit een belangrijk officie, dat moest „*onder de directie en bedieninge van eenen seer habilen persoon*” staan²⁷.

Voor andere functies zoals voor deze van stedelijk beiaardier, van dokter in een stedelijk hospitaal zoals in de Bijloke te Gent werd natuurlijkerwijze beroepskennis gevraagd. Weliswaar werd er

24. SEG 1848/1: Gobert aan Cobenzl op 26 september 1760.

25. G.R. 276A: Keurecollege aan landvoogd 23 februari 1750.

26. Pl.v.VI., dl. I, blz. 751: ordonnantie van 7 oktober 1531, art. 4.

27. SAG 107/46: Actum 19 september 1777.

nooit een bekwaamheidsproef georganiseerd of een proeftijd voorzien, maar men kan de vraag stellen of dit veel meer inzicht zou hebben gegeven in de technische kennis van een kandidaat. Onze steden waren toch nog steeds samenlevingen van beperkte afmetingen, horizon en bekendenkring, waar men mekaar persoonlijk kende, zeker in gegoede kringen.

Indien voor sommige functies als controleur, boekhouder e.d. niet altijd naar de technische bekwaamheid gezien werd, lag dit aan het feit dat gegoede burgers dergelijke officiën solliciteerden om ze te laten bedienen door een substituut. De eigenaar van het officie had dan zelf de zorg – en hij was ervan bewust – een bekwaam bedienaar te vinden, die tot geen klachten aanleiding gaf.

In elk geval, wanneer men naast de wettelijke verordeningen, die duidelijk zijn, de administratieve praktijk legt, blijkt het dat bij benoemingen de bekwaamheid niet een verwaarloosd aspect was. Wel zien wij in de tweede helft van de achttiende eeuw een stijgende belangstelling voor de kwaliteit van het openbaar personeel. In de provinciale administratie van Vlaanderen valt er duidelijk een kentering vast te stellen bij de omvorming van de Staten. In Gent geeft de oprichting van de onderscheidene commissies van financiën vanaf 1769 de stoot aan een bestuurlijke vernieuwing. In kleine stadjes als Geraardsbergen en Veurne zal men bij gebrek aan plaatselijke competenties op financieel gebied beroep doen op de directeurs van de provinciale financiën voor het beheer van de stedelijke fiscaliteit en van de openbare gelden. Deze hebben zich immers als bekwame technici doen kennen.

Dergelijke feitjes wijzen er nogal duidelijk op dat de wettelijke eisen van bekwaamheid niet verwaarloosd werden in de tweede helft van de achttiende eeuw, maar ook in de benoemingspraktijk tot hun recht kwamen ²⁸.

2.6. ONVERENIGBAARHEDEN

Onverenigbaarheid, leidend tot onbekwaamheid voor een ambt of magistratuur, kende de achttiende eeuw ook, zij het dan niet in zo'n uitgebreide mate als onze eeuw. De incompatibiliteit sloeg vooral op elementen van verwantschap en stand. Te Gent en te Brugge waren bepaalde schepenzetels voorbehouden aan de ambtsadel en zonder bezit van die titel niet toewijsbaar: de koopman Corneel Carpentier (1716-1799) kon er maar een bezetten omdat zijn vader kort ervoor, in 1747, de opname in de adelstand had gekocht. Zo was het ook aan vader en zoon, broeders, en „rechtsweers” verboden samen in een magistraat te zetelen.

28. JAS 54: fol. 134-137.

Onverenigbaarheden voortspruitend uit bepaalde functies waren niet zo talrijk. In het algemeen kon men niet terzelfder tijd vorstelijk officier en stedelijk magistraat of ambtenaar zijn, ook al werd men in deze laatste functies door de vorst benoemd. Toch waren er op deze regel uitzonderingen. Zo werd de Gentse voorschepen J. J. P. Vilain XIII in 1774 vorstelijk officier, nl. hoogbaljuw van Gent en baljuw van de Oudburg. Door Maria-Theresia was hem hiervoor de nodige dispensatie gegeven. Verder kennen wij met betrekking tot Gent slechts één duidelijk geval van onverenigbaarheid. De Carolijnse Concessie van 30 april 1540 had nl. in art. 20-21 vastgesteld dat een pachter van stadsrechten in dezelfde stad geen schepen, pensionaris, fiscaal ambtenaar of stadsklerk kon worden²⁹. Deze stipulatie werd in de achttiende eeuw op ruime wijze geïnterpreteerd: geen fiscaal ambtenaar kon terzelfder tijd in het schepencollege zitten. Daarom bood Denis-Antoine Papeleu in 1784 zijn ontslag aan als schepen van de Gedeele te Gent, wanneer hij stedelijk trezorier werd. Hij hoopte echter op een schepenzetel in de Oudburg. Volgens de interpretatie van de Jozefistische administratie was dit ontslag echter niet nodig geweest³⁰.

Daarbuiten waren er geen onverenigbaarheden voorzien. Zo mocht een pensionaris te Gent er rustig een advocatenpraktijk op na houden. Hij moest nochtans de vonnissen opstellen, zoals wij vermeldden. Geen wonder dat het pensionarisschap zijn advocatenkantoor erg ten goede kwam. Zo iets moest tot misbruiken leiden. Dat het op bepaalde ogenblikken te ver gegaan is en dat de gerechtsinstanties soms hun onpartijdigheid verloren, wordt duidelijk door het vorstelijk decreet van 2 juli 1768.

Er bestonden immers wel arbeidsregelingen voor het personeel van de vorstelijke raden. De edikten van 16 december 1622 en 15 september 1679 verboden aan raadsheren en griffiers juridische adviezen te geven aan degenen, die voor hen terecht zouden staan. Zelfs was het hun verboden buiten familieverband tussen te komen in de uitvoering van testamenten of huwelijkscontracten. Deze regels waren echter nooit toegepast op het personeel van de stedelijke rechtbanken. Deze gaven dus wel juridische adviezen aan cliënten, waarvan zij daarna de rechters waren. De Geheime Raad

29. Pl.v.VI., dl. III, blz. 238. Het plakkaat van 1672 verbood in art. 11 de cumul van vorstelijk en gemeentelijk ambtenaar. *Ibid.*, blz. 266. Ordonnantie van 10 december 1672, art. 11. Pl.v.VI., dl. III, blz. 266. Verboden was ook het cumuleren van twee officiën van „judicature” „... gemerckt dat eenen staet den geheelen persoon vereyscht”, aldus art. 8 van de ordonnantie van 9 juli 1570 in Pl.v.VI., dl. V, blz. 174.

30. JAS 765: de Causmaecker aan Limpens op 13 en 22 mei 1784. J. A. Cabilliau de Triponseau († 1759) had ook het college van de Gedeele verlaten om commies van de Gemene Middelen te worden te Gent. Hij was daarna wel voorzitter geworden van het college van de Oudburg.

was in 1768 zeer bekommerd met deze toestand : hij beschuldigde advokaat en schepen de Crombrugge en advokaat en sekretaris Goethals ervan dagelijks cliënten te „beschermen” in hun rechterlijke functie. In zijn rapport schreef de scherp toeziende en waardige Raad : „*Ceux qui ont des affaires devant lesdits échevins – soit en matière de finance, soit en fait de justice, – commencent régulièrement par consulter lesdits échevins et secrétaires et les rendent favorables à soutenir leur cause à l’assemblée du magistrat. En quoi souvent les parties réussissent, ne fut – comme on les accuse publiquement – que la partie adverse les détourne par des gratifications et présents plus considérables ...*”.

De Geheime Raad was erg gealarmeerd door deze feiten en liet daarom het decreet van 2 juli 1768 uitvaardigen. Dit verbod aan de Gentse schepenen, pensionarissen en secretarissen voortaan nog de personen, die voor hen terecht moesten staan, in bescherming te nemen. Ook te Luik was het zo. De Raad nam zich daarbij voor bij de vernieuwing van de Gentse magistratuur iedereen uitdrukkelijk te verbieden nog personen te patrocineren d.i. nog een advokatenkantoor open te houden. Wij menen dat dit echter nooit gebeurd is : er kwam geen uitgesproken incompatibiliteit uit dit misbruik³¹.

Men kon ook van meerdere colleges deel uitmaken. J. B. de Keerle (1712-1787) was lange jaren schepen van de Gedeelte te Gent, hoogpointer van de kasselrij Oudenaarde en ontvanger van de Armenkamer te Gent.

Theoretisch bestond in Vlaanderen een onverenigbaarheid in het cumuleren van meerdere officies, vooral wanneer de uitoefening van het ene de bediening van het andere onmogelijk maakte. Dit euvel werd steeds opgevangen door het aanduiden van een waarnemer of substituut. Daarom zag de confererende instantie, de magistratuur, er geen graten in. De raadsfiskaal van Vlaanderen echter wel. In 1765 verbood hij de Gentse magistratuur nog zulke benoemingen te doen. Aanleiding waren de benoemingen van Louis 't Kint tot boekhouder van het pontgeld en van het bierrecht, van officiaal Charles Minnaert tot controleur van het pontgeld, drie functies waarvan de benoeming kosteloos was, en van officiaal Albert Santford tot controleur van het lastgeld, een functie die eigenlijk in 1734 was afgeschaft. De magistratuur stoorde zich echter niet aan het verbod en de benoemingen werden niet verbroken. Men heeft de indruk dat men hier voor een groei naar een verruimde incompatibiliteit staat, die iets te maken heeft met het stijgend verzet tegen de waarnemers van officiën.

31. OPBA, dl. IX, blz. 104. G.R. 277^B : Consulte van 23 juni 1768 en dossier. Ook E. Pouillet, *o.c.*, blz. 469.

In 1772 verzette de fiskaal zich opnieuw tegen een cumuleren van officiën. Deze keer met succes. De situatie was echter ten dele verschillend. Een vorstelijk officier, Pierre Woets, de griffier van Hare Majesteits indaginghe te Gent, wilde voor een ruime tijd op reis gaan en vroeg aan de Geheime Raad als substituut notaris Vergult, tevens procureur, te mogen aanstellen. Hier lag de incompatibiliteit duidelijk in een tegenstrijdigheid van belangen: terzelfder tijd advocaat-pleitbezorger zijn voor een rechtbank en griffier. Vergult mag dan ook het griffierschap maar waarnemen op voorwaarde het procureurschap niet uit te oefenen.

Trouwens wellicht nergens buiten Brabant kende men een duidelijk algemeen verbod inzake het cumuleren van officiën. Ook te Luik was het niet totaal verboden. Alleen bestond er onverenigbaarheid bij het cumuleren van officiën in meerdere lagere rechtbanken³².

Hoe beperkt de wetgeving op de onverenigbaarheden ook was, zij was zeker niet altijd duidelijk. Een decreet van 27 maart 1543 had beslist dat er tegenstrijdigheid van belangen was tussen het houden van een herberg of wijnhuis en het officie van wijnroeiër of wijnmeter. Een ander decreet, op 12 december 1716 uitgevaardigd, had vastgelegd dat gezworen wijnroeiërs herbergier of handelaar in wijnen moesten zijn. In het midden van de achttiende eeuw staat men te Gent een ogenblik perplex en spreekt men van „*contrariété des sentences*”. Achteraf bleek dat het eerste decreet sloeg op de stedelijke officiën en het tweede op zuiver corporatieve regelingen³³.

Wel gebeurt het dat men van hogerhand het wapen van de incompatibiliteit hanteert, zonder dat men voor een duidelijk geval van onverenigbaarheid staat. Het argument camoufleert dan veeleer redenen van verzet tegen een aanstelling, die men niet duidelijk wil uitspreken. Zo verzet in de tachtiger jaren de Vlaamse raadsfiskaal zich tegen de benoeming tot dorpsgriffier van iemand, die reeds in een ander dorp een openbaar ambt bekleedt en er woont. De fiskaal sluit dit cumuleren van functies uit wegens het elders wonen, de non-residentie. Achteraf blijkt dat hij zich vooral verzet tegen het opkopen van ambten om ze te laten vervullen door waarnemers via onderverpachting³⁴.

Uit alle administratieve documenten blijkt nochtans duidelijk dat het Ancien Regime onverenigbaarheden kende, maar niet over

32. G.R. 276^A: Pycke aan Botta Adorno op 4 maart 1752 (over de Keerle); 276^B: Rekwest van Marius op 30 juni 1767, Dierickx aan Cobenzl op 15 augustus 1767; 277^A: De Causmaecker aan Geheime Raad in maart 1772. E. Pouillet, *o.c.*, blz. 468.

33. G.R. 276^A: Schepenen van Gent aan Geheime Raad op 18 mei 1753.

34. C.G.G. 2021: Consulte van 2 juli 1787 en dossier.

zo'n duidelijke en uitgebreide lijst beschikte als de latere eeuwen. Dit feit hangt ten dele samen met het statuut van het openbaar ambt en de mogelijkheid van substitutie voor de bediening.

Ook vindt men in de achttiende eeuw wetteksten, die uitdrukkelijk de idee van enige incompatibiliteit verwerpen. Bij de oprichting van een dienst van vorstelijke tabellariï, die men best met de ambtenaren van de dienst der registratie en domeinen kan vergelijken, werd door de ordonnantie van 10 december 1728 uitdrukkelijk voorzien „*que les fonctions de leurs charges ne seront pas incompatibles avec celles de magistrature ou telles autres qu'ils pourraient prétendre.*”³⁵

2.7. EERBAARHEID

Verder dan het bekwaam achten ging het onderzoek naar het gedrag van een kandidaat. Wie in concubinaat leefde of een onwettige afkomst had, kon niet benoemd worden. Een plakkaat van oktober 1540 formuleerde het in art. 12 als volgt: „*verbiedende zeer scherpelyk te nemen openbare overspelders ofte notoirelyk gediffameert van andere delicten ofte misusen ofte gesuspecteert van secten ofte die gewoon zyn henlieden dronken te drinken*”. En te Luik vroeg men „*gens honnêtes, prudents, bons et discrets*”. Toch is er wel eens een klacht over lagere officiebezitters. De vier stadssergeanten van Gent op het einde van het Ancien Regime worden beschreven als luierikken en dronkaards. Waren zij dat reeds bij hun aanstelling? Of bracht hun werk dat mee? Maar zo iets moet toch wel een uitzondering geweest zijn. In het algemeen werd zeker met het voorschrift van Keizer Karel rekening gehouden.

In 1779 blijkt advocaat D'Hoop om reden van zijn gedrag niet in aanmerking te komen voor een pensionarisschap. Wat men hem juist ten laste legt, is niet duidelijk. De stad Gent was eventueel bereid hem als resignataris aan te nemen, maar op aanwijzing van de raadsfiskaal laat de regering hem het ambt ontzeggen: de magistraat aanvaardt dan ook de resignatie niet³⁶.

Toch zijn alle schepenen niet altijd even kieskeurig met hun aanbevelingen. In de zeventiger jaren durven enkele onder hen aandringen op een benoeming tot ontvanger van het „klein bier” van twee kandidaten, die reeds een faillissement hadden doorgemaakt. Zij worden door de regeringscommissaris ter verantwoor-

35. OPBA, dl. IV, blz. 202.

36. JAS 768: Dierickx aan Starhemberg op 5 maart 1779. J. C. Verlooy, *o.c.*, blz. 334. E. Pouillet, *o.c.*, blz. 468. G.R. 278^B: Consulte van 16 december 1793.

ding geroepen en delen hem mee dat zij dit deden uit medelijden met het droevig lot van de gefaalden...³⁷

Uit dergelijke feiten blijkt dat bepaalde ambten vertrouwensposten waren. Van de kandidaten werd dan vooral vereist dat hun persoon en hun optreden vertrouwen inboezemden. Ook kan men dan vinden dat een zekere waardigheid van leven nodig was. Toch blijven de eisen van algemene geschiktheid veelal relatief vaag: „*les plus capables et les plus utiles pour les dits offices et charges*”³⁸.

2.8. UITZONDERINGEN OP DEZE VOORWAARDEN

Indien er inbreuk gemaakt werd op deze vereisten, kwam dit veelal voor bij de resignatie of de verkoop bij opbod. Wij komen op de overdracht door resignatie later nog terug. De magistraat had het recht zich te verzetten tegen de overdracht en weigerde dan de akte van afstand te registreren. Zij argumenteerde dan vanuit een notoire incompetentie of vanuit onregelmatigheden in het private leven. Wij vermeldde reeds enkele gevallen. Dit gebeurde hoofdzakelijk, wanneer de resignerende verkoper zo ziek, zwak of oud was geworden, dat hij niet meer in staat was de transactie persoonlijk voor het college te verdedigen. En natuurlijk werd de zoon van een hoofdambtenaar nooit onbekwaam geacht om zijn vader via een akte van resignatie op te volgen! Ging het in de negentiende en twintigste eeuw ook niet zo bij de overdracht van een notariaat? Zo blijkt de oudste zoon van de eerste stads-pensionaris van Gent P. F. Pycke niet bekwaam te zijn: het woord „*incapacité*” staat in een brief van de raadsfyskaal. Maar hij was licentiaat in de rechten en zou wellicht zijn vader in 1779 opgevolgd zijn, indien de regering het ambt niet had afgeschaft³⁹.

Ook de verkoop van officiën bij opbod kon een rem zijn op het aanstellen van de meest geschikte kandidaat en is dit ongetwijfeld meermaals geweest. Te Gent waren het nochtans niet de meest belangrijke ambten, die bij opbod geveild werden. Daarbij was door het reglement van 1734 uitdrukkelijk voorzien dat de stad vrij was iemand anders dan de hoogste bieder aan te duiden. Met het oog op de bekwaamheid mocht zij een keuze maken tussen de drie meest-biedenden.

In de zeventiger jaren verandert er nochtans iets. De actie van de Junta der Besturen leidde ertoe dat men bij aanstellingen niet alleen meer expliciet lette op de bekwaamheid maar ook op het

37. JAS 781: De Grave aan Starhemberg in oktober 1780.

38. Reglement voor Kortrijk van 11 mei 1754 in OPBA, dl. VII, blz. 325.

39. JAS 768: Dierickx aan Starhemberg op 5 maart 1779 en dossier.

dynamisme : een ambtenaar moest *actif et intègre* zijn, zo heette het. Bijzonder voor de hogere ambtenaren – maar ook voor de schepenen – werd gezegd: „*Il faudra surtout quelqu'un assez appliqué et assez instruit pour avoir un coup d'œil sur toute la machinerie et faire opérer ensemble et de concert toutes les différentes parties*”⁴⁰. Daarom bestreed de Junta de resignatie- en verkoopspraktijken, want zij waren de bron van de benoeming van onbekwamen.

Van sommige echt juridische voorwaarden als leeftijd en onbekwaamheid wegens onverenigbaarheden werd geredelijk vrijstelling gegeven, althans voor meer belangrijke officiën of magistraturen. Ook van het poorterschap, nooit echter van de Brabantse afkomst, indien deze vereist was. Dispensaties van het Roomse kerktoebehooren moeten, indien zij in ons land voorkwamen, zeldzaam geweest zijn. Het toebehoren tot de goeude stand was veelal een sociologische en niet een juridische voorwaarde tenzij voor bepaalde schepenambten. De technische bekwaamheid was afgezien van diplomaveisten, hoofdzakelijk een kwestie van appreciatie. Dispensaties van deze twee laatste voorwaarden komen niet voor. Het was de regering, die zich het verlenen van dispensaties reserveerde.

Gezien de betekenis van de verkoop der ambten is het duidelijk dat de akten van dispensaties betaald moesten worden. In 1775 kost een akte van dispensatie voor leeftijd en onverenigbaarheid voor een schepenzetel in het college van de Keure bijna fl. 150, juist geteld fl. 149-17-6. Wanneer de agent bij het hof, Dotrengé, aan de kandidaat de *Etat des déboursements* voorlegt, voegt hij er in nota aan toe dat de deurwaarder van het staatssekretariaat en het huispersoneel van staatssecretaris Crumpipen zich nog aanbevolen houden voor een gratificatie...⁴¹

2.9. INTERIMS

De beslissing in een benoeming kon soms lang uitblijven. Dit gebeurde echter zelden en kwam vooral voor, wanneer Brussel de aanstelling voor niet-belangrijke ambten tot zich getrokken had. Het onderzoek viel dan stil en men hoorde er jaren niets meer van. De plaatselijke gezagsdragers waren er niet altijd kwaad om en drongen dan ook niet aan op een beslissing. Zij konden rustig een

40. JAS 781 : De Grave aan Starhemberg oktober 1780.

41. FAVIL 4724 en 4727. De dispensatie is zeer duidelijk omschreven en laat Philippe Vilain XIII jr. toe in het schepencollege te zetelen met zijn vader; „*dispense d'age requis ainsi que celle d'incompatibilité pour desservir ladite place d'échevin conjointement avec son père ... à la charge et condition néanmoins que le suppliant n'aura point de voix délibérative dans les affaires dans lesquelles son père interviendra et qu'il n'assistera à aucune cause concernant l'office de grand bailli*”. (Dispensatie van 13 juli 1775).

interimaris aanduiden, die jaren de functie vervulde. Zo was in 1782 nog niet voorzien in de plaats van Koning der Moorkinderen te Gent, die in 1770 open gekomen was, noch in 1787 in de functie van griffier te Desteldonk, die vanaf 1781 vacant was⁴².

Een aanstelling was zelden totaal gratis. De financiering kende allerlei vormen, sommige legaal, andere illegaal. Wij moeten daarop in een volgend deel wat uitvoeriger ingaan.

3. DE FINANCIERING VAN DE BENOEMING

Indien de bekwaamheidsvereisten voor een aanstelling tot ambtenaar beperkt en vaag waren, kende het *Ancien Regime* uiterst ontwikkelde regelingen voor de financiering van de benoemingen. Achter deze regelingen staken trouwens een eigentijdse filosofie en een privatiserende opvatting over de uitoefening van het openbaar gezag.

3.1. DE GEÏNSTITUTIONALISEERDE VERKOOP VAN OFFICIËN

De geldelijke implicaties van de benoemingen waren van de meest diverse aard. Zij konden de vorm aannemen van een verkoop aan de meest biedende of van een wettelijk vastgestelde geldsom aan de overheid te storten vóór de ambtsaanvaarding en dan ambtstaks (*taxe d'office*), koninklijk tiende (*dîme royale*) of medianaat (*mediannat*) geheten en van een jaarlijks te betalen „recognitie” (*reconnaissance*). Zij konden betekenen dat men aan zijn voorganger in het ambt een som geld ten titel van leenpand (*engagère*) stortte of dat men een waarborg stelde. Zij konden ook steekpenningen zijn of geldelijke voordelen aan de resignerende voorganger. Het past dat wij wat meer ingaan op de hoofdvormen van de venaliteit der bedieningen en ook de afferente verschijnselen bekijken.

3.1.1. Omschrijving van de wettelijke verkoop van ambten

De Belgische historiografie heeft steeds herhaald dat de Spaanse zowel als de Oostenrijkse regeringen in hun wetgeving tegen de venaliteit der officiëen gekant waren. De ordonnanties gebruiken inderdaad de term *venalité des offices*. Dit heeft misleidend gewerkt. Andere ordonnanties organiseerden immers expliciet het verkopen van ambten. Auteurs als A. Defacqz, E. Pouillet, G. Bigwood, R. Boumans e.a. stonden perplex voor het fenomeen. Algemene wetten zouden volgens hen de verkoop illegaal gemaakt

42. JAS 765 : decreet van 8 januari 1782 en dossier. C.G.G. 2021 : decreet van 11 juli 1787 en dossier.

hebben. Bijzondere ordonnanties organiseerden de veilheid als instituut en erkenden ze zonder aan de eerste regelingen te derogeren. Zij weten deze tegenspraak in de wetgeving aan zwakheid, gebrek aan logica, geldnood e.d. Vlaanderen zou daarbij het Mekka van deze onregelmatigheden zijn geweest⁴³.

Enkele jaren geleden bracht Roland Mousnier met betrekking tot Frankrijk een terminologie naar voor, die verhelderend werkt in de zaak van de veilheid der officiën⁴⁴. Hij onderscheidde nl. *commerce des offices* en *vénalité des offices*. Het eerste duidde uitsluitend op een handeldrijven in officiën tussen privé-personen, het schenken van steekpenningen inclus. De tweede, de echte koopbaarheid der ambten, sloeg op de gelegaliseerde en geïnstitutionaliseerde verkoop van officiën door de overheid. Het eerste werd in ons land steeds verboden, het tweede wettelijk geregeld en beschermd. Jammer genoeg gebruiken onze ordonnanties de term *vénalité* in de eerste betekenis en dat scheidt verwarring.

Wanneer men de ordonnantie van 2 mei 1626 van de Spaanse overheid en de ordonnanties van 15 februari 1734 en 12 januari 1746 van het Oostenrijks regime naleest⁴⁵, is het duidelijk dat de vorst steeds het besteken van de collatoren met het oog op hun privé-belangen verbiedt. Regelmatig komen daar volgende uitdrukkingen voor: „*d'en faire leur profit particulier, premièrement au moyen de reconnaissances secrètes et puis par voie de vente ou ferme de revenu des offices*”⁴⁶. Van de private persoon der begevers wordt gezegd „*qu'il n'est permis ... de faire leur profit*” of „*d'en*

43. Zo schrijft G. Bigwood in *Les impôts généraux dans les Pays-Bas Autrichiens*, Leuven, 1900, blz. 301: „*Bien que la vénalité des charges fut toujours officiellement réprouvée et combattue par le gouvernement, diverses institutions avaient, de fait, contaminé la pureté des principes constitutionnels. C'étaient les engagères et les ventes d'office de tous genres, l'impôt du médianat et celui de la dime royale*”. Verder A. Defacqz, o.c., blz. 99-108, o.m. „*Le prince secoua ouvertement pour le fisc le joug des considérations morales et politiques qui servaient de base aux édits. Il ne voulut pas qu'on vendit les offices, mais il les vendait lui-même ...*”. E. Pouillet, o.c., blz. 448-449. R. Boumans, *Het verhandelen der stedelijke Officiën te Antwerpen in de XVIIIe eeuw*, in *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden*, dl. III, 1948, blz. 43-44. R. Bodart, *Le recrutement de la magistrature royale au XVIIIe siècle*, in *La Belgique judiciaire*, dl. 95, 1937, blz. 456 schrijft: „*Jusqu'à la révolution française la Flandre restera au point de vue de la lutte contre la vénalité (des offices) une province d'exception, à laquelle il faudra toujours appliquer un traitement 'de faveur'*”.

44. R. Mousnier, *La plume, la faucille et le marteau. Institutions et société en France du moyen âge à la révolution*. Parijs, 1970, blz. 387. Hij herneemt daarmee een onderscheid dat onze rechtshistoricus A. Defacqz, o.c., blz. 108 reeds in 1859 maakte: „*La vénalité a deux manières d'être: les offices sont vénaux lorsque le collateur les vend; ils le sont encore lorsque les titulaires ont le droit de les vendre*”. In een ander werk spreekt R. Mousnier van „*vénalité publique*” en „*vénalité privée*”. Zie zijn *La vénalité des offices sous Henri IV et Louis XIII*, (Parijs, 2e uitg., 1971), blz. 13-14.

45. OPBA, dl. IV, blz. 540-543; dl. VI, blz. 183-185.

46. OPBA, dl. IV, blz. 541.

retirer ou recevoir ou s'en faire promettre soit par eux-mêmes ou par des tierces personnes quelque rétribution". De voorgeschreven „grote eed” bij de ambtsaanvaarding slaat uitsluitend op vergoedingen aan privé-personen : alleen van deze moet men zweren dat men ze niet gegeven heeft⁴⁷. Wat de steden en gemeenschappen betreft, inzake het verkopen van officiën heet het in 1626 (art. 3) : „*celles qui prétendent de ce avoir droit seront tenues d'exhiber leurs titres.*”⁴⁸ In dit perspectief is er bv. geen tegenspraak tussen de hervormingsordonnantie voor de stad Gent van 1734 en de algemene vigerende normen. De ordonnantie confirmeert deze laatste zelfs. Artikel 58 zegt dat wat uit de verkoop van ambten, resignatie en collatie voortkomt „*soit profité par la ville à l'exclusion de tous autres*”. Hoogbaljuw noch schepenen mogen voor een benoeming iets aannemen „*à peine de correction arbitraire*”. Eén uitzondering wordt terloops gemaakt : het betreft de hoogbaljuw. Hij mag vrij beschikken over de benoeming van zijn twaalf hallebardiers en er eventueel iets voor aannemen⁴⁹.

De wet op de veilheid der officiën van 1746 erkent zelfs expliciet de dubieuze instelling der resignaties. Zij verbiedt alleen dat de resignerende van de resignataris meer voordelen zou krijgen dan de officiële koopsom (art. 6).

Het is duidelijk dat wat verboden wordt, slaat op de handel in ambten tussen privé-personen. Het is anderzijds even duidelijk dat ons land tot aan het einde van het *Ancien Régime* een geïnstitutionaliseerde verkoop van officiën door de overheid kende.

3.1.2. Betekenis van deze instelling

Het begeven van ambten mits het storten ten voordele van het openbaar gezag van een niet-terugvorderbare geldsom was een wijd verspreid fenomeen in de 16e-18e eeuw. Het vindt zijn oorsprong in de algemene trend, die de opkomende moderne staat verplichtte bronnen van inkomsten te zoeken in het verkopen van ambten en magistraturen, van verheffingen in de adelstand, van beroepen door er een officie van te maken, van academische titels soms en van brieven van meesterschap.

Naar analogie van de leningen waren deze verkopen een belasting van de toekomst ten voordele van het heden. Het ten gelde maken

47. OPBA, dl. VI, blz. 183-185.

48. OPBA, dl. IV, blz. 542.

49. OPBA, dl. V, blz. 7. De vorst maakt nog wel eens 'n uitzondering : zo mag de heer van Assenede geld aannemen voor het begeven van officiën, daar het voor hem anders niet doenbaar is. Zie Reglement van 8 februari 1675 in Pl.v.VI., dl. III, blz. 368 : „*que les Seigneurs ou Dames (d'Assenede) pourront faire profit des offices y mentionnés avec telle modération que, parties ouïes, sera trouvé convenir*”.

van de ambten betekende immers niets anders dan het ineens betalen van een kapitaal, dat met verloop van jaren zou afgelost worden door het inkomen van de bediening. De verkoop was in feite een soort emissie van een lijfrente. De overheid stond aan een privé-persoon een van zijn bevoegdheden af en liet de inkomsten van die bevoegdheid in privé-handen vloeien.

Zo leidde dit zoeken naar nieuwe geldbronnen tot allerlei detacheringen van gezagsfuncties. Niet alleen werden immers openbare ambten aan particuliere personen overgedragen, de „moderne” staat kende ook het opdragen van het oorlogvoeren aan militaire ondernemers, van de kolonisatie aan monopolieaanschappijen, van het innen van taksen aan pachters enz. Deze detacheringen brachten de overheid niet alleen een ontlasting, maar veelal ook winst⁵⁰.

In principe werd een ambtenaar, die zijn officie van de overheid had afgekocht, niet bezoldigd door wie hem aanstelde, maar vergoed door degenen, die zijn diensten inriepen.

De bezitter van een arbeidsofficie moest het met dit inkomen stellen. De ambtenaar in de strikte zin van het woord kreeg althans in ons land, wel een vaste wedde of „gagie”, maar in principe was dit geen loon voor werk maar een lijfrente. Het inkomen van zo'n ambtenaar bestond dus uit een vast gedeelte en een werkingstoeslag, dat afhing van de geleverde prestaties, het casueel gedeelte. Dit laatste was aanvankelijk belangrijker dan het eerste. In een poging om die situatie recht te trekken was de overheid in een aantal wettelijke verordeningen van het principe van de niet-bezoldiging door de besturen afgestapt en had zij ernstige wedden voorzien vooral in de gevallen, waar zijzelf de voornaamste opdrachtgever was. Wij hopen in een latere bijdrage op de bezoldigingen terug te komen.

De bezitter van een ambt had, ook wanneer hij heel zijn inkomen naar aanleiding van zijn diensten van het publiek kreeg, het voordeel tot het overheidspersoneel te behoren en een „waardigheid” te bezitten. De definitie van Charles Loyseau zag daarin zijn voornaamste distinctief. Hij genoot daarenboven bij de uitoefening van zijn taak vorstelijke bescherming: „*in officii sui ministerio sub ducis patrocinio seu salvagardia*” schrijft Verlooy⁵¹. Zijn situatie

50. W. Reinhard, *Staatsmacht und Kreditproblem. Zur Struktur und Funktion des Frühzeitlichen Ambtenhandels*, in *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, dl. 61, 1974, blz. 303. Zie ook K. Swart, *Sale of offices in the 17th century*. Den Haag, 1949.

51. J. C. Verlooy, *o.c.*, blz. 339. Wie de officieren in dienst van de stad Brussel beledigen, zijn „*stoorders van de gemeyne ruste ende infracteurs van Syne Majesteys protectie ende sauvegarde*”, zegt een ordonnantie van de Raad van Brabant op 11 juni 1717. Zie OPBA, dl. III, blz. 62.

was bv. de iure et de facto verschillend van die van de aannemer, die voor rekening en in opdracht van de overheid openbare werken uitvoerde. De laatste deelde niet in de voorrechten van de gezagdragers, ofschoon zijn situatie ook juridisch een aantal gelijkenissen vertoonde met die van de ambtenaar. Het levenslang bezitten van de opdracht en de ambtseed blijken in dit geval een doorslaggevend verschil te vestigen.

3.1.3. Ongeoorloofde steekpenningen

Het afkopen van een bediening van de overheid met een som geld werd dus nog in de 18e eeuw als een normale zaak aangezien⁵². Het was meestal de enige mogelijkheid om van de centrale, regionale of lokale gezagsinstanties een ambt te bekomen. Het onderscheid met omkoperij was voor alle tijdgenoten duidelijk.

Dat het verhandelen van ambten tussen privé-personen veel voorkwam d.w.z. dat er veel aan omkoperij gedaan werd i.v.m. benoemingen blijkt wel uit de noodzakelijkheid de ordonnantie van 1746 herhaaldelijk opnieuw te publiceren zoals voor Namen op 20 februari 1770 en voor Limburg op 20 december 1771 en uit de decreten voor Aalst (15 juli 1769) en voor Brugge (23 augustus 1784), die – moedwillig – verkeerd geïnterpreteerde clausules duidelijk maakten⁵³.

Wanneer de omkoperij als duidelijk bewezen ontdekt was, werd er streng opgetreden. De gezagdrager, die er zijn handen mee had vuil gemaakt, werd afgezet. Dit moest bv. de hoogbaljuw van Dendermonde, markies de la Verne, in 1758 ondervinden. Hij was door de Grote Raad van Mechelen wegens steekpenningen bij het begeven van ambten veroordeeld. Hij werd daarna netjes afgezet door keizerin Maria-Theresia zelf⁵⁴.

Komt men ook te Gent het ongeoorloofde afkopen van bedieningen tegen? In de resignaties zeker, wij komen daar later nog op terug. Van de andere gevallen hebben wij weinig sporen. Toch gebeurt het in de zeventiger jaren dat een kandidaat aan de

52. In Aalst wordt bv. in 1743 gewoon in het resolutieboek genoteerd hoeveel geld de nieuwe burgemeester en de nieuwe schepen aan de centrale regering na onderhandelen hebben betaald voor hun functie. Cfr. SAA reg. 15, fol. 197-198. Wanneer Maria-Elisabeth in 1728 een dienst wil oprichten zoals de negentiende eeuwse dienst voor registratie en domeinen, verlangt zij van de nieuwe officieren erfelijke ambten te maken en ze te verkopen. Dit gebeurt bij edikt van 10 december 1728. Zij verantwoordt in een schrijven aan de keizer deze oprichtingen onder het beding o.m. dat, zo zij dit niet deed, „je perdrais par là l'occasion de tirer, aussi promptement qu'il convient, une finance considérable de cet établissement pour les nécessités pressantes du service ...”. OPBA, dl. IV, blz. 199, noot 1.

53. OPBA, dl. VI, blz. 183-185; dl. X, blz. 214-215; dl. IX, blz. 516; dl. XII, blz. 373-374. *Pl.v.Vl.*, dl. VI, blz. 1783-1784.

54. CAPB 441: dépêche van 26 juni 1758.

rapporteur van de Junta der Besturen Massez £ 100 steekpenningen aanbiedt in ruil voor zijn steun bij een benoeming te Gent. De rapporteur maakte dit voorstel onmiddellijk aan zijn collega's bekend met het resultaat dat de onvoorzichtige kandidaat van meet af aan werd uitgeschakeld. Maar tegenover het bekend worden van één poging tot omkoperij bij de gestrengere en ver verwijderde Brusselse ambtenaren staan er wellicht veel meer analoge initiatieven op het niveau van het gewest of van de stad. En van de geslaagde pogingen is begrijpelijkerwijze geen spoor overgebleven. Men weet reeds dat artikel 58 van het reglement voor Gent van 1734 het aannemen van steekpenningen verbodt op straffe van arbitraire boeten. En waarom zou Gent vallen buiten de vaststelling van de regering in 1770 in verband met het verbod op de steekpenningen: „on y contreviendrait journellement par conventions illicites et par des pratiques de toute espece ...”⁵⁵?

3.1.4. Erkende vormen van verkoop

Hoe stond het met de legaal erkende venaliteit der ambten? Gent was de eerste stad in het land, die tijdens het Oostenrijks bewind een algemene vorstelijke regeling bekwam voor het be-geven van ambten. Dit gebeurde door de ordonnantie van 6 november 1734⁵⁶. Zij introduceerde een rangschikking van de officieën in drie categorieën; zij legaliseerde de verkoop bij opbod van één soort officieën, bracht een tarifiering voor een aantal andere bedieningen door de publicatie van een lijst ambtstaksen en verbodt enige koopprijs te vragen of ambtstaks te heffen voor een derde categorie officieën. Art. 62 voorzagt ten slotte uitdrukkelijk de aanvraag aan de regering om andere bedieningen bij verkoop te mogen be-geven en ontnam hiermee aan de plaatselijke autoriteiten een oud recht. De verplichting een borgstelling te eisen van bepaalde ambtenaren werd met vernieuwde kracht aan het stadsbestuur opgelegd. Het probleem der leenpanden en van het koninklijk tiende liet de ordonnantie onaangeroerd. Tenslotte stelde deze wet een eindpunt aan de proliferatie van officieën. In de geschiede-

55. OPBA, dl. VI, blz. 183, noot 1. Het was de voormalige pachter der stedelijke taksen J. B. Van Goethem, die aan de verslaggever voor Vlaanderen £ 100 aanbood opdat hij van de Junta zou bekomen dat zij hem te Gent zou aanbevelen voor de nieuw te creëren plaats van controleur-generaal. Massez moest de oprichting van het nieuw officie ter goedkeuring voorleggen aan de Junta maar besprak daarbij ook de acht kandidaten, die voor dit ambt opgekomen waren. Zie JAS 762: Consulte 17 mei 1768. Secretaris van de Keure Rooman schreef in 1776 dat hij als resignataris aan de resignant in 1760 fl. 7366-13-4 gaf. Dit betekent dat hij fl. 5366-13-4 boven de officieel-voorzien som aan de eigenaar van het officie privé bood tegen het verbod van de ordonnantie van 12 januari 1746, artikel 6! JAS 767: Consulte 8 november 1776.

56. OPBA, dl. V, blz. 1-20.

nis van de venaliteit der ambten moet de ordonnantie als een eerste rem gezien worden. Analoge ordonnanties werden nadien voor Antwerpen (1 oktober 1738), Kortrijk (7 januari 1739), Oostende (4 februari 1741), Oudenaarde (7 maart 1750) en Brugge (18 maart 1765) uitgevaardigd⁵⁷. De regelingen voor Gent werden er in belangrijke mate in overgenomen.

Zoals vermeld schikte de ordonnantie voor Gent de officiën in drie categorieën : 1. de ambten waarvoor een diploma of bepaalde technische kennis vereist waren als die van pensionaris en secretaris en de vertrouwensposten als die van de twee concierges van het stadhuis, van de ontvanger van de huisgelden, van de eerste klerk van de trezorier, van de boekhouder der provinciale en stedelijke wijnrechten. Voor het bekomen van deze plaatsen werd een voor lijfrente te betalen kapitale som vastgelegd in art. 59-60, ambtstaks geheten. 2. De z.g. arbeidsofficiën. Deze moesten bij opbod verkocht worden. De magistraat was niet verplicht ze aan de hoogste bieder te begeben, maar mocht ze aan een der twee volgende opbidders toevertrouwen (art. 61 en 71). 3. Een derde groep ambtenaren kreeg het ambt gratis. Titularissen kregen echter geen toezegging van stabiliteit in de bediening. Zij waren afzetbaar *ad nutum collegii* (art. 61). Zij konden echter wel verplicht worden tot een borgstelling.

Wij onderzoeken nu meer van nabij deze toestanden en de verschillende vormen van venaliteit.

3.2. DE VERKOOP VAN OFFICIËN BIJ OPBOD

3.2.1. *De voorziene gevallen*

De verkoop van een ambt bij opbod was de meest brutale vorm van venaliteit. De ambten waarvoor deze procedure gold, waren voor de stad Gent door het reglement van 1734 in art. 61 en 71 op beperkende wijze vastgesteld nl. voor 'n 170-tal officiën ; art. 62 voorzag uitdrukkelijk de aanvraag aan de regering om andere bedieningen bij verkoop te mogen begeben.

De verkoop bij opbod gold in hoofdzaak voor de arbeidsofficiën in de ruime zin van het woord. Op die wijze gaven de steden, zoals reeds vermeld, monopolistische uitbatingsvergunningen aan ondernemingen voor de tertiaire sector : aan messengerie- en kardiendiensten naar de voornaamste steden en aan allerlei vervoer- en meetdiensten in de stad. De laatste betroffen te Gent specifiek hout, kolen, wijn, bier, zout, kalk, graan, bloem en lijken, want de lijk-bidders waren tevens begrafenisondernemers. Maar „arbeidsofficiën” sloeg hier ook op stadspersoneel, dat vooral arbeidsprestaties

57. Respectievelijk in OPBA, dl. V, blz. 239-242, 253-259, 421-422 ; dl. VI, blz. 526-527 ; dl. IX, blz. 169-174.

levert: de stadsboden, wachters aan de poorten, nachtwakers, stadssergeanten, boomhouders, Moorkinderen, klokluiders enz. Slechts enkele klerk-officiën werden bij opbod begeven: die van inspecteur van de rechten op de Sassevaart aan de Muiderpoort geheven, van de deurwaarders voor de huisgelden en van de poortklerken.

Dergelijke voorzieningen bestonden ook in andere steden als Antwerpen (voor circa 350 officiën), Brugge (voor 301 officiën), Kortrijk (voor circa 125 officiën), Oostende (voor 'n 40-tal officiën) en Oudenaarde (voor 'n 30-tal officiën). De hervormingswetgevingen van de jaren 1739-1765 vermeerderden in alle steden het aantal benoemingen onder dit brutale verkoopsregime. Voor Oudenaarde werd in 1750 zelfs uitdrukkelijk gezegd dat de verkoop bij opbod werd ingevoerd om de slechte financiële toestand met nieuwe inkomsten een hulp te bieden. De ambtenhandel lijkt dan ook rond het midden van de achttiende eeuw een hoogtepunt te bereiken.

Met het oog op de eis van bekwaamheid was, zoals boven reeds gezegd, de stad Gent niet verplicht de hoogste bieder te nemen. Zij mocht een keuze doen tussen de drie hoogste inzettters en onder hen de meest geschikte kiezen.

Bij dit soort verkoop schikken wij tevens het verpachten van bepaalde bedieningen aan de hoogste bieder. Art. 66 van de ordonnantie van 6 november 1734 voorzag bv. dat Gent bij opbod de woning en de functie van concierge van het pakhuis op de Korenmarkt zou verhuren voor 3 of 6 jaar. Aan deze woning waren sinds 1734 enkele bedieningen verbonden zoals die van het innen van de stadsrechten in het pakhuis en de factorij van de dienst der karren op de voornaamste steden. Te Oostende werden voor een zelfde termijn van 3 of 6 jaar de officies van meester van de vismijn en van concierge van het stadhuis bij opbod verpacht.

Ook het verpachten van het stadsinkomen voor drie jaar hoort thuis in deze categorie. Het gebeurt echter in zulke uitzonderlijke voorwaarden, dat wij er hier niet verder op ingaan. De pachter werd trouwens geen officier of ambtenaar maar bleef ondernemer.

Hoe gebeurde de verkoop bij opbod? Art. 73-74 van het vermelde reglement voorzag een dubbele openbare zitting voor het bod – zoals bij de verkoop van onroerende goederen – met een tussenperiode van een week. Een affiche moest elke sessie aankondigen, die duurde tot het uitdoven van de aangestoken kaars.

Een voorbeeld kan de werkwijze nog meer toelichten. In 1771 werd de bediening van poortklerk bij de Brugse poort te Gent wettelijk te koop gesteld. Op enkele dagen tijd bieden zich tien

kandidaten via een stroman aan. Op de eerste zitting werd £ 200 ingezet. Tijdens de volgende sessie boden de anderen op tot £ 935. De twee hoogste bidders werden na afloop meegenomen naar een apart zaaltje om te zeggen wie hun „kornuit” was. De tweede hoogste bidder weigerde er de naam van zijn opdrachtgever vrij te geven, omdat hij niet het hoogste bod gedaan had. De stroman van de hoogste bidder was de ontvanger van het pontgeld, een zeer eerlijk man, van wie de poortklerken eigenlijk de ondergeschikte ontvangers – in feite alleen de toeleverars – waren.

Buiten enkelen, die reeds modern dachten, leek niemand zich een vraag te stellen over de verhouding van de koopsom en het jaarinkomen aan het ambt verbonden, dat slechts £ 114-15-2 bedroeg. Afgezien van de intrest zou de titularis van het ambt – indien hij eerlijk was – meer dan acht jaar moeten werken vooraleer hij de betaalde som had teruggetrokken. En dan had hij nog geen cent verdiend en geen rekening gehouden met een rechtmatige intrest. Zo iets moest wel – samen met het speculatieve van zo'n koop – enig bedenken oproepen bij verlichte ambtenaren en politici te Gent en te Brussel.

Raadsfiskaal Dierickx, steeds uit op een scherpzinnig toezicht, stelde vast dat sinds 1734 de geboden sommen sterk gestegen waren en dat de hausse helemaal niet in evenredigheid met het aan het ambt verbonden inkomen was. Hing zij samen met de lage intrestvoet of hing zij samen met de stijging van het casueel inkomen, was zij een gevolg van de stijgende bevolking van Gent of van het tekort aan toekomstmogelijkheden voor kaderpersoneel en dus een uiting van verdoken werkloosheid bij de gegoede klassen? ⁵⁸

3.2.2. *Niet-voorzienne gevallen*

Ook buiten de bij wet voorziene gevallen werd bij opbod verkocht. Ofschoon de regering er principieel tegen was – heel bijzonder de Junta der Besturen – deed zij er toch aan mee. In 1783 had zij aan de trezorier te Gent, E. C. Van Hoobroeck, heer van Asper en Zingem († 1789), de toelating geweigerd zijn ambt over te

58. JAS 768 : J. F. Dierickx aan Raad van Financiën op 9 augustus 1771 en dossier. Het monopolie van de arbeidsofficiën werd soms aangevallen. Dan reageerden de eigenaars van het officie onmiddellijk. Zo hadden de stokhouders het monopolie van de openbare verkopen van roerende en onroerende goederen. Hun officie werd openbaar verpacht of was via een recognitierecht aan de stad schatplichtig. In de tachtiger jaren waren er te Brugge notarissen, die verkopen begonnen te organiseren. Onmiddellijk kwam er protest vanwege de stokhouders : deze verkopen waren in strijd met het hallegebod van 6 maart 1724. De zaak geraakte tot in Brussel, waar de Geheime Raad en de Junta de stokhouders in het gelijk stelden. Hun officie bood trouwens reële voordelen aan de gemeenschap, zo werd erkend. Zij gaven een legaal aspekt aan de verkopen en stonden in voor de betaling van de verkochte goederen aan de verkopers. G.R. 273^A : Consulte van de Junta 14 augustus 1784 en dossier.

dragen aan zijn jongste zoon onder de vorm van een akte van resignatie. De regering had het benoemingsrecht van deze bediening op dezelfde wijze en met dezelfde procedure als zij de schepenen benoemde. Weldra meldden zich te Brussel een vijftal kandidaten : allen deden zij aan het centraal gezag een voorstel van financiële aard in een richting, die zij vermoedden de juiste te zijn. Ofschoon de regering haar standpunt nog niet officieel had bekend gemaakt, scheen de ambtsadel van Gent en omgeving te weten dat Brussel dacht aan de amortisatie van de *engagères* of leenpanden. Nu rustte op het ambt van trezorier een leenpand van fl. 40.000. Elke kandidaat bood natuurlijk aan dit leenpand integraal aan zijn voorganger uit te betalen en deze lening over te nemen. Maar ook boden zij allen aan deze schuld van de vorst met fl. 10.000 aan te zuiveren en tevens af te zien van de jaarlijkse intrest van fl. 400, door de vorst voor dit gedeelte van het leenpand te betalen. Dit kwam dus neer op een koopsom van fl. 10.000. Twee kandidaten, de jongste zoon van E. C. Van Hoobroeck en een procureur van de Gentse magistraat, De Rouck, boden niets meer. Een derde kandidaat, de oudste zoon van E. C. Van Hoobroeck, tevens schepen van de stad, bood daarenboven nog een som van fl. 400 per jaar. Een vierde was minderjarig en nog student aan de universiteit te Leuven. Zijn vader deed voor hem hetzelfde bod als de derde kandidaat en voegde er nog een eenmalige som van fl. 1000 aan toe. De vijfde, Denis-Antoine Papeleu, schepen van de Gedeede, deed dezelfde financiële voorstellen als de derde kandidaat en voegde er een vage belofte bij : hij zou „doen wat de regering graag zou hebben”. Hij zou in geval van benoeming aftreden als schepen, daar hij een onverenigbaarheid zag in het cumuleren van de twee bedieningen. Papeleu werd benoemd op voorspraak van zijn schoonbroer, de pensionaris van de Staten van Vlaanderen⁵⁹.

De reden van het hoge bod lag in dit geval zeker in de financiële betekenis van de functie. De directeur van de stedelijke trezorij beschikte over heel wat geld : grote sommen berustten bij hem maanden en soms jaren intrestloos. Hij kon dit geld rustig uitlenen en aan de hand van die liquiditeiten een kassiers- of bankiersfunctie beginnen. Vreemd genoeg vond de regering de incompatibiliteit niet gegrond, ofschoon het in zekere zin een samenbrengen was van de taken van controleur en gecontroleerde in één persoon.

Heel wat benoemingen, die de centrale regering in de loop van de eeuw deed, werden op die wijze gefinancierd d.i. buiten elk medianaat of koninklijk tiende om. Het waren dus echte opbiedin-

59. JAS 761 : consulte van 29 mei 1781 en dossier ; 765 : consulte van 12 februari 1784 en patent van 19 mei 1784 en dossier. In dit geval verving het bod het koninklijk tiende cfr. OPBA, dl. V, blz. 127.

gen. Vóór zijn benoeming tot burgemeester te Aalst in 1743 had J. J. P. Vilain XIII zelf een contract afgesloten met de toezegging fl. 5.000 cour. aan de staat te betalen voor een ambtsperiode van tien jaar⁶⁰.

3.2.3. *Verhouding Koopsom - Inkomen*

Men kan zich afvragen welke de verhouding was van koopsom en inkomen. Wegens de samenstelling van de inkomens der ambtenaren is de berekening hiervan meestal niet gemakkelijk, ja praktisch onmogelijk. Zij omvatten immers naast een vast jaargeld ten laste van het openbaar bestuur heel wat casuele emolumenten, veelal ten laste van de particulieren. Om enig inzicht te hebben in deze verhouding brengen wij hieronder een lijst van koopsommen en gemiddelde inkomens, zoals deze berekend werden door de eigentijdse stedelijke commissie voor financiën te Gent. Het betreft de zeven poortklerken van Gent. Zij waren geen topambtenaren. Bij hun normale vergoeding hoorde de kosteloze huisvesting; deze woning diende echter tevens als kantooruimte. Hun taak bestond in het heffen van een hele boel stedelijke invoerrechten: taksen op het binnenkomende lijnwaad, brandhout, „rond en gezaagd hout”, bouwmaterialen, tabak, huiden, boomschors en mercerie. Zij hieven het pontgeld en het muddegeld, de taks op de olie („de oliepot”), op het gebruik van de stadswaag e.d. Zij moesten ook op zon- en feestdagen werken.

Koopsom en inkomen van de zeven Gentse poortklerken en van een geassimileerde klerk¹. Toestand in 1773.

Poort	Benoemingsdatum	Koopsom in £	Jaarinkomen in £ ²	Woning gratis	Aantal jaren ³
St. Lievenspoort	23 dec. 1734	150-	45-12-2-11	Ja	3,3
Dampoort	20 april 1741	400-19-11	65-0-5-7,5	»	6,15
Heuverpoort	27 febr. 1744	270-13-4-6	27-11-5-0,5	»	10,-
Muidepoort ⁴	18 april 1748	241-13-4	68-6-2-0,5	»	3,54
Keizerpoort	1 dec. 1763	600-	62-6-10-0,5	»	9,63
Peterseliepoort	21 juli 1768	835-	75-15-9	»	11,-
Brugse poort	2 mei 1770	935-	114-15-2-10,5	»	8,13
Klerk ter Plaetten ⁴	20 juni 1771	551-	32-12-0-10,5	Neen	17,-

¹ Bron: JAS 769: *Tantième van het gonne de Clercquen ter poorten jaerlyckx hebben geprofiteerd, gecalculeert een jaer door 20*. Bijlage bij brief van het College van de Keure aan Crumpipen op 19 januari 1773.

² Gemiddelde van twintig jaar.

³ Aantal jaren wedde nodig voor het afbetalen van de koopsom.

⁴ Was ook boomhouder of sasmeester. Van de tweede wordt vermeld dat hij apart vergoed werd voor het versassen van de schepen.

Het is in dit geval duidelijk dat – afgezien van de gratis woonst waarvan de geldelijke betekenis moeilijk berekenbaar is – de koopsom hoog ligt. De laatste kolom hierboven is sprekend genoeg. Zij beduidt dat men feitelijk een aantal jaren gratis en intrestloos presteert, indien men althans zo lang leeft... Zij lijkt ook te wijzen op een duurder worden van de openbare ambten na de Oostenrijkse Successie-Oorlog.

In 1745 was het ambt van koning der Moorkinderen verkocht voor fl. 2.100 cour. Het baantje bracht gemiddeld fl. 240 per jaar op⁶¹. De man moest dus acht jaar en negen maanden gratis en intrestloos werken.

Wij zagen reeds dat in 1784 een nieuwe trezorier te Gent werd benoemd mits een koopsom van fl. 10.000 en een jaarlijks bedrag van fl. 400. De directie van de stedelijke trezorie leverde hem gemiddeld bruto fl. 2.800 tot 3.000 's jaars op. Deze som was te verminderen met fl. 400 à 500 voor het onderhoud van één of meer bedienden. Dit brengt ons tot een ratio van circa 5 jaar⁶².

De hoogste koopsom is wellicht in 1755 geschonken voor het ambt van trezorier-generaal van de Staten van Vlaanderen. De rijke, in adelstand verheven koopman, Jonker Cornelis Carpentier (1716-1799) kocht dit ambt voor fl. 80.000. Deze som moest niet aan de Staten betaald, maar mocht rechtstreeks aan de voorganger overhandigd worden voor de afrekening van allerlei geldelijke aanspraken, die deze ten laste van de Staten gevormd had. Daarnaast nam Carpentier een leenpand over van fl. 335.000. Alles tezamen moest hij voor de overname van het ambt de som van fl. 415.000 neertellen en daarenboven nog een grote borg stellen voor het eerlijk uitoefenen van zijn ambt. Een contract in forma regelde de aankoop van het ambt, de uitoefening van de functie en de wedde. Het ambt wordt aan Carpentier voor heel zijn leven geschonken, zo stipuleerde de overeenkomst. Sterft hij echter binnen de dertig jaar, dan krijgen zijn erfgenamen het ambt tot het einde

61. JAS 765 : Dierickx aan Raad van Financiën 13 juli 1770 en dossier. Ofschoon de ambstaks voor deze bediening niet vermeld wordt in art. 59 van de ordonnantie van 1734, wordt de betaling ervan duidelijk geattesteerd door raadsfiscaal Dierickx.

62. JAS 762 : Consulte van 12 februari 1782 en dossier. De ordonnantie van 9 december 1727 (OPBA, dl. IV, blz. 127-131), die de betaling van het vorstelijk tiende, soms ook medianaat geheten, voor de gemeentelijke ambtenaren regelde, is zo onduidelijk voor het ambt van de Gentse trezorier, dat in de koopsom het medianaat zou kunnen inbegrepen zijn.

van deze periode. In elk geval wordt de koopsom na dertig jaar als geamortiseerd beschouwd. In de loop van de eerste dertig jaar bedraagt de wedde fl. 22.000 : in deze som zijn begrepen, de intrest op het leenpand, de aflossing van de koopsom en het loon van de officiaelen of privé betaalde bedienden. Na deze periode valt de wedde op fl. 17.000. Daarnaast krijgt Carpentier nog fl. 600 's jaars voor bureelbenodigdheden, licht en vuur. Hij geniet dezelfde fiscale exempties als de leden van de Statendeputatie, maar mag geen recht doen gelden op tantièmes en gratificaties. Hij wordt verder door Maria-Theresia ontslagen van alle taksen bij ambtsaanvaarding en medianaten⁶³.

Te Brussel, waar over het contract onderhandeld werd, was men verbaasd over de vlotheid van de besprekingen. Men rapporteerde er over aan Wenen en maakte daarbij de volgende bemerking „*Il y a des gens, – même du ministère, – qui pensent que Carpentier n'a pas bien fait son calcul. Mais quoiqu'il en soit, c'est là son affaire. Il est notoirement riche et le gouvernement ni la province n'y risquent rien*”⁶⁴. De hoge koopsom zal hier – evenals in het geval van de stadstrezorier van Gent – wel hoofdzakelijk zijn verantwoording gevonden hebben in de financiële betekenis van het ambt. Het verschaftte immers grote liquiditeiten, die een koloniale groot-handelaar, zoals Carpentier was, zeker een kostbare hulp konden bieden. Toch werd hem in 1762 een verhoging van fl. 2.000 op zijn jaarwedde toegestaan.

Deze enkele *cases* van het kopen van bedieningen zijn slechts specimens van een in Vlaanderen ruim verspreide gewoonte. In het stadsarchief te Gent berusten meerdere registers betiteld *Boeck van de commissiën van officiën* : hierin werden de aanbestedingen opgetekend⁶⁵. Andere besturen bezitten analoge documenten in hun archieven. Niet alle verkopen slaan op echte ambten, wij wezen er reeds op. Voor sommige bedieningen, de z.g. arbeids-officiën, zijn de verkopen in feite gelijk te stellen met vestigingsvergunningen zoals bv. voor de messengeriediensten op de voor-naamste steden.

63. Contract in St.v.Vl. 443 en 910, fol. 263-268. Zie CAPB 426 : Relation van 13 september 1755. De trezorier-generaal van Vlaanderen was technisch de opvolger van de commies der impositiën voor het kwartier van Gent. In die hoedanigheid moest hij aan de stad ten titel van „recognitie” een jaarlijkse schuldbrief van fl. 2000 honoreren. Hij werd ervan ontslagen door het contract en daarmee volledig van de stedelijke administratie gedetacheerd. Hij neemt daarbij ook het werk over van acht andere commiezen naar gelang deze overlijden : hun leenpanden moet hij niet overnemen en ook hun jaarlijkse geldelijke verplichtingen tegenover de steden van Gent en Brugge en tegenover het Vrije van Brugge niet betalen. Zie P. Lenders, *o.c.*, blz. 205-210.

64. CAPB 426 : Relation van 13 september 1755.

65. SAG serie 142.

3.3. BENOEMINGEN MITS WETTELIJK VASTGESTELDE KOOPSOM

De regering kende dus evenzeer als de ondergeschikte besturen het verkopen van officiën bij opbod. Wij vermeldden het. Dit gebeurde echter nooit op zo'n brutale wijze als in de steden: in een openbare zitting tot het uitdoven van de kaars of tot de derde hamerslag. Het had plaats in mooie salons en ging samen met onderhandelingen, die met veel geheimzinnigheid te Brussel gevoerd werden. De beslissing werd souverain genomen door de Geheime Raad.

Voor de meeste officiën of magistraturen had het centrale gezag de verkoopstarieven gecodificeerd. Deze heetten medianaat (*médiannat*), koninklijk tiende (*dîme royale*), officie- of ambtstaks (*taxe d'office*) en recognitie (*reconnaissance*). De eerste twee tarieven, van jongere datum dan de twee laatste⁶⁶, kwamen de vorst toe, de laatste twee de ondergeschikte besturen, gewest of stad. Medianaat en officietaks waren een eenmaal te betalen geldsom, koninklijk tiende en recognitie een jaarlijks te storten contributie. Jammer genoeg werden de termen al eens door elkaar gebruikt; vooral officietaks komt veel voor en krijgt soms een generische betekenis in deze zin dat zij heel deze soort geldsommen aanduidt. Dit gebeurt ook wel met de term medianaat.

3.3.1. *Het Medianaat*

Het medianaat (*media annata* = half jaar inkomen) was in 1651 ingevoerd en werd na 1715 meerdere malen aangepast. Het werd geheven op de vorstelijke officieren in het burgerlijke leven: op de leden van de hogere gerechtshoven, de z.g. provinciale raden, op de vorstelijke beambten, bedienden van de douanediens ten enz. Het medianaat zou volgens historici van de vorige eeuw dikwijls op het inkomen van een heel jaar beslag leggen en werd daarom in onze historiografie als een zware last – *lourde charge* – omschreven⁶⁷. In feite overtrof hetgeen de raadsheren van de provinciale gerechtshoven in Brabant en Vlaanderen hadden te betalen ver hun jaarinkomen, dat op fl. 4.000 geschat werd: zij moesten bij hun benoeming immers fl. 8.000 betalen. De raadsheren in de Grote Raad van Mechelen betaalden ook fl. 8.000 en de overigen minder wegens het geringere inkomen aan de functie verbonden. Zo betaalde men bij de intrede in de Raad van Henegouwen fl. 6.000, in de Raad van Namen en van Luxemburg fl. 5.000 en in de

66. G. Bigwood, *o.c.*, blz. 301. Benoemingstaksen kwamen in de vijftiende eeuw reeds sporadisch voor in onze gewesten, definitief vanaf Karel V. Zie bv. R. Boumans, *o.c.*, blz. 45-46.

67. G. Bigwood, *o.c.*, blz. 302.

Raad van Gelder fl. 2.000. De som, die de vorst uit dit inkomen trok, bedroeg in 1778 fl. 55.232 wiss.⁶⁸.

3.3.2. *Het Koninklijk Tiende*

Het koninklijk tiende werd geheven op de officiën in de ondergeschikte besturen, die door de vorst begeben werden. Lijsten hiervan werden in 1727 en 1728 gepubliceerd : zij sloegen hoofdzakelijk op de functies van de magistraat in de steden en op enkele meer belangrijke ambten. Deze officiën waren in principe elk jaar opnieuw te begeben : de titularissen werden dus niet voor het leven benoemd en waren steeds vervangbaar. Daarom werd de som bij elke aanstelling van een nieuw schepencollege geheven en bij elke verlenging van het mandaat. Te Gent betaalden de schepenen en de drie door de vorst benoemde ambtenaren jaarlijks fl. 1.822 wiss. De voorschepen betaalde het meest : fl. 600 wiss. Na hem kwam de directeur der stadswerken met fl. 100 wiss. Alle anderen betaalden minder. Vilain XIII, die 22 jaar voorschepen was, betaalde in deze tijd aan de regering dus fl. 13.200 wiss. De Brugse collega's betaalden jaarlijks fl. 1.828 wiss. en die van het Vrije van Brugge fl. 1.300 wiss., de magistraat van Doornik en van Bergen elk fl. 950, die van Antwerpen, Brussel en Leuven respectievelijk fl. 2.160, fl. 2.270, en fl. 1.050, die van Namen fl. 640 enz. Globaal trok de regering voor haar benoemingsrecht in 22 steden en omschrijvingen jaarlijks fl. 17.446. Dit geld sloeg op 162 schepen- of burgemeesterzetels en op 46 ambten. En dat deze som niet het volledige rijksinkomen was, afkomstig uit het begeben van gemeentelijke of regionale functies, blijkt uit de ordonnanties. Zij vermelden immers *pro memoria* bilaterale overeenkomsten met sommige besturen, die periodisch herzien werden, en nog te treffen regelingen met andere ondergeschikte gezagslichamen⁶⁹.

Deze heffingen op benoemingen waren, zoals men weet, in nood- en oorlogsjaren ingevoerd. Zij waren voor de vorst een middel geweest om de intrestdienst en de amortisatie van leningen te verzekeren. Zo was al in het begin van de achttiende eeuw het inkomen van het medianaat en vanaf 1727 – datum van de openlijke

68. CAPB 486 : rapport van Kaunitz van 18 juni 1776. OPBA, dl. III, blz. 175 en dl. V, blz. 43-44. E. Hubert, *o.c.*, blz. 538-539. De rekeningen van 1754 geven als inkomen uit het medianaat slechts een som van fl. 2824 op. Daarnaast werden een bedrag van fl. 21.201-9-4 vermeld voor *collation d'emplois* (koninklijk tiende ?) en fl. 80.000 ten titel van leenpand (*engagée*). In de rekeningen van 1755 worden fl. 50.646-16-4 aangegeven voor *collation d'emplois* (medianaat + koninklijk tiende ?). Zie P. Moureaux, *Le rapport du trésorier-général Nény sur les finances des Pays-Bas Autrichiens en 1754*, in *Acta historica Bruxellensia*, dl. II, Brussel, 1970, blz. 297 en 306.

69. OPBA, dl. IV, blz. 127-131 en 172-174. Ordonnanties van 27 december 1727 en 8 juli 1728.

regeling bij ordonnantie – ook dat van het koninklijk tiende verpacht aan de rijke brouwersnatie van Brussel. Pas in 1776 kon de regering haar schuld van fl. 1.065.000 aflossen en zelf het inkomen overnemen. Geen wonder dat pas vanaf dat ogenblik het immobilisme verbroken wordt en voorstellen tot verandering voorkomen ⁷⁰.

Het feit dat zij geen gelden inde voor andere benoemingen met zuiver lokale betekenis dan de boven vernoemde, belette de regering niet tussenbeide te komen in deze aanstellingen, zeker niet in de tweede helft van de achttiende eeuw. Aan de hand van de lijsten van 1727-1728 kan men steeds nagaan voor welke functies zij haar kandidaten wederrechterlijk opdrong. Op de meeste van deze ambten werd echter de officie- of ambtstaks in de strikte zin van het woord geheven. Deze wettelijk vastgestelde geldsom kwam steeds het gewestelijke of lokale bestuur ten goede.

3.3.3. *De Ambtstaks*

Ook de ambtstaksen, reeds vroeger ingevoerd, waren in de rampspoedige zeventiende eeuw gecodificeerd en in de achttiende eeuw nog verhoogd. Voor de ondergeschikte besturen speelden hierbij dezelfde motieven als voor het centraal gezag: verzekering voor de betaling van intresten en voor de amortisatie van de schulden. Zij betroffen veelal leningen, die men voor het betalen van de bede had moeten aangaan, en die in vreedstijd werden betaald aan de natuurlijke vorst en bij oorlog en bezetting aan de bezettende overheid. Te Gent was bv. de aankoop van munitie in 1672-1674 voor de verdediging van de stad tegen de Franse oorlogsdreiging de aanleiding geworden van de definitieve regeling der ambtstaksen. Het octrooi voor deze taks dateerde er van 9 april 1674. In de achttiende eeuw was het inkomen van de ambtstaksen nochtans te gering om een stipte en volledige betaling van de intresten op de aangegane leningen te kunnen verzekeren ⁷¹.

Men heeft zich in de twintigste eeuw soms verbaasd getoond over het hoge bedrag van deze koopsommen, die nochtans wettelijk vastgelegd waren. De vastleggingen zijn waarschijnlijk gebeurd in een beperkende zin. Toch komt men gevallen tegen, waar deze tarieven overschreden worden: te Gent bij resignaties, te Antwerpen bij het officieel begeven. Te Gent komt men wellicht de hoogste tarieven tegen. De eerste raadspensionaris bekwam er zijn benoeming voor fl. 21.000 cour. en de commies van de huisgelden voor fl. 14.000 cour. Een grote middengroep van ambtenaren betaalden voor hun ambtsaanvaarding fl. 5.000 wiss.: de tweede pensionaris

70. G. Bigwood, *o.c.*, blz. 303-304.

71. JAS 787, *Mémoire*, fol. 18 en 26.

van het schepencollege van de Keure en de eerste pensionaris van het college van de Gedeele, de vijf secretarissen van de Keure en de vijf van de Gedeele, de griffier van de stedelijke trezorie, – de adjunct van de door de vorst benoemde trezorier – de concierge van het stadhuis (en van de Keure), de boekhouder van de wijnrechten. Anderen betaalden fl. 3.000 wiss. : de derde en de vierde pensionaris van de Keure, de concierge van de Gedeele, de twee stadsmajoor. De ontvanger van de issuerchten betaalde fl. 1.800 wiss. : hij was de adjunct van de door de vorst benoemde commies. Anderen – 46 in aantal – betaalden minder ⁷².

Te Antwerpen werden de meeste officiën bij opbod verkocht. De vaste officietaksen in 1738 ingevoerd sloegen alleen op enkele hoge stedelijke functies als die van de griffiers, secretarissen en pensionarissen. En de kandidaten voor deze ambten konden dan nog soms hun waardigheid bekomen beneden de officieel vastgestelde som van fl. 12.000. Hierbij speelde de clangeest wel een belangrijke rol ⁷³.

In kleinere steden waren de tarieven vanzelfsprekend minder hoog. Toch moesten in het berooide stadje Oudenaarde de eerste pensionaris en de stadssecretaris fl. 2.400 cour. betalen, de tweede pensionaris fl. 2.000 cour. en de griffier fl. 1.200 cour. Te Kortrijk betaalden de eerste pensionaris en de twee stadsgriffiers fl. 2.100 cour. bij hun ambtsaanvaarding, de tweede pensionaris fl. 1.600 wiss. en de eerste en tweede griffier van de weeskamer fl. 1.400 wiss. Te Oostende betaalden de stadsgriffier en de pensionaris respectievelijk fl. 1.400 cour. en fl. 900 cour. De beide kaaimesters en de beide wijnroeiërs betaalden elk fl. 1.000 cour. en de twee ijkmeesters fl. 700 cour. ⁷⁴.

72. JAS 787, fol. 18. OPBA, V, blz. 7. Uit documenten uit de zeventiger jaren blijkt dat men niet zelden meer aan de stad Gent gaf dan de officieel voorziene ambtstaks. Zo gaf de secretaris van de Keure Van Alstein fl. 6000 aan de stad bij zijn benoeming en Rooman fl. 4000, zijnde 2/3 van de ambtstaks bij de overname door resignatie. Deze moet dan op fl. 6000 berekend zijn. Zie JAS 767 : consulte 8 november 1776.

De adjuncten van de trezorier en de commies van het issuerrecht werden door de stad aangesteld naast de hoofdamttenaren, van wie de regering het bevestigingsrecht had. De door de centrale overheid benoemde ambtenaren werden theoretisch om het jaar veranderd. De door de stad aangeduide adjuncten waren het permanente hoofd van de dienst. Wanneer het na 'n halve eeuw blijkt dat de regering deze titularissen tot aan hun dood in dienst liet, ging men zich afvragen waarvoor de adjuncten nog benoemd moesten worden. De eersten hadden zich immers opgewerkt tot vast hoofd van de dienst. Cfr. JAS 780 : Verslag van De Gheus 9 mei 1776. C.G.R. 420 : Zitting 26 mei 1789 en dossier. SAG 107/46 en 107/48.

73. R. Boumans, *o.c.*, blz. 52. In 1740, 1769, 1773, 1781 en 1786 betaalden raadsekreterissen en -griffiers bij hun benoeming slechts fl. 7000 cour. en in 1756 zelfs één keer maar fl. 6000 cour. Dergelijke feiten schijnen erop te wijzen dat ook na het wettelijk tarifieren van de ambtenverkoop de sluikse verkoop bij opbod bleef voortbestaan.

74. OPBA, dl. VI, blz. 527 ; dl. V, blz. 259 en 422.

Elke *survivance* zonder kosten of tegen een te lage recognitie was dus schadelijk voor de stedelijke financies. Deze bestond erin dat men na de dood van de titularis de uitoefening van het officie overliet aan de weduwe, de kinderen of andere rechthebbenden. Zo stelt de hervormingscommissie van het Gentse college van de Keure in 1770 vast dat de concierges van het college van de Keure en van de Gedeede beide overleden zijn. In het eerste geval had de magistraat de *survivance* overgelaten aan de weduwe zonder enige geldelijke vergoeding en in het tweede geval aan de kinderen mits een jaartaks van fl. 100. De ambtstaks voor beide officies bedroeg minstens fl. 3.000. Daar de geruïneerde stad dit geld best kon gebruiken, stelde de commissie dan ook voor beide officies vakant te verklaren en aan kandidaten, die de ambtstaks betalen, toe te vertrouwen.

De resignatie hoort ook thuis bij de benoeringen voor een wettelijke koopsom. Het was een akte waardoor de vorige bezitter zijn officie aan een door hem aanvaarde kandidaat overmaakte. Hij mocht dan een deel van ambtstaks – te Gent $\frac{2}{3}$ – zelf bewaren, maar moest de akte op straf van nulliteit 21 dagen overleven. De magistraat moest echter de aangeduide kandidaat goedvinden. Niet alle steden kenden deze mogelijkheid en zelfs daar waar het statuut erkend was, gold het alleen voor enkele meer belangrijke officiën. Bij de onderhandelingen over de resignatie werd door de gegadigden niet zelden in het geheim meer geld geboden en gegeven aan de resignerende ambtenaar dan officieel voorzien was. De hoogste bieder kreeg dan het officie meestal. Het statuut van de resignatie doet denken aan de notariaatssuccessies in de negentiende en twintigste eeuw. Daar de resignatie door de officieren werd gezien als een bron van inkomen, hopen wij er in onze studie over de inkomens uit de officiën op terug te komen.

De vaststelling bij de verkoop met opbod gedaan, geldt ook voor het procédé van ambtenhandel met vaste koopsom : circa 1750 bereiken de ambtstaksen een nooit meer overtroffen peil. Hetgeen de ondergeschikte besturen – vooral de steden – uit de officietaksen trokken, betekende voor hen een niet onaanzienlijke bron van inkomen. Deze taks bracht te Gent in 1760-1769 jaarlijks gemiddeld fl. 10.814 cour. op. Te Antwerpen brachten officietaksen en verkoop bij opbod in 1738-1792 gemiddeld fl. 21.644 cour. per jaar op⁷⁵. Geen wonder dat de stadsmagistraat zich steeds zeer behoudsgezind opstelde t.o.v. een eventuele verandering van het regime van venaliteit : voor de veelal benarde financiële toestand bleef dit inkomen een veilige zekerheid.

75. JAS 787, fol. 18 en 26 en R. Boumans, *o.c.*, blz., 52-53.

3.3.4. De jaarlijkse Recognitie

De recognitie (*reconnaissance*) was in principe een jaarlijks te betalen recht en doet denken aan een exploitatievergunning. Toch ging het hier niet om echte arbeidsofficiën. Het procédé geeft de indruk dicht bij het verpachten van een officie voor 3 of 6 jaar te staan. De officier onderworpen aan de recognitie had echter het voordeel van inamovibiliteit. Hij betaalde daarbij een officieel bij wet vastgelegd jaargeld. De pachter had geen vastheid van beroep en moest telkens een nieuwe jaarsom betalen, die om de drie of zes jaar bedongen werd. Zijn aanstelling had iets te maken met een verkoop bij opbod en werd daar behandeld. De recognitie doet denken aan toestanden, die ook onze tijd nog kent: de wisselagenten moeten bv. nog steeds een jaarlijkse bijdrage storten om op de beurs te mogen opereren.

Te Brugge waren de stokhouders, die de openbare verkopen leidden, aan de stad vóór 18 maart 1765 een recognitie verschuldigd ten belope van $\frac{1}{3}$ van hun inkomen en na die datum ten belope van $\frac{3}{4}$ van hun emolumenten. Hun helpsters moesten jaarlijks aan de stad respectiefflijk fl. 20 vóór 1765 en fl. 50 nadien betalen. Te Kortrijk was er zelfs een schepenklerk, die aan de stad een jaarlijkse recognitie verschuldigd was.

Te Gent kwam de recognitie na 1750 niet meer zo veel voor. Art. 74 van de ordonnantie van 1734 had ze voor een hele reeks posten afgeschaft. Men had ze alleen behouden voor ambten, die begeven werden door de Staten van Vlaanderen en met medewerking van de stad uitgeoefend werden. Zo moest volgens art. 67-69 van de ordonnantie de commies van de impositiën voor het kwartier van Gent jaarlijks fl. 2.000 cour. aan de stad betalen en zijn beide collega's, de commiezen van de impost en van het maalgeld, elk fl. 500⁷⁶. De beide laatste functies werden in 1755 naar aanleiding van de hervorming van de Staten van Vlaanderen echter principieel afgeschaft en aan het eerste ambt gehecht en dit werd totaal gedetacheerd van het Gentse stadsbestuur. Betreffende de jaarlijkse recognitie werd in de loop van 1760 een akkoord bereikt tussen stad en Staten. In het kader van de regeling van een hele reeks financiële betwistingen werd overeengekomen dat de Staten aan de stad Gent de jaarlijkse recognitie van fl. 500 zullen blijven betalen in plaats van de titularissen van de afgeschafte

76. OPBA, dl. V, blz. 10, 253-259; IX, blz. 169-174. Ook het centrale gezag eiste jaarlijkse recognities o.m. voor de uitbating van sommige nijverheidsoctrooien. Zo betaalden de zaagmolens te Oostende dertig jaar na hun oprichting nog steeds een jaarlijkse som van fl. 3000 aan de regering. Het Land van Aalst, dat de bediening van de sluizen op de Dender had overgenomen, betaalde hiervoor jaarlijks fl. 4700 aan Brussel. Zie E. Hubert, *o.c.*, blz. 542-543.

officies van de impost en het maalgeld. De recognitie van de commies van de impositiën van fl. 2.000 viel echter weg. Zijn opvolger was immers de trezorier-generaal van Vlaanderen geworden, wiens statuut door akte van de Raad van Financiën van 20 oktober 1755 geregeld was ⁷⁷.

3.4. HET LEENPAND, BIJKOMENDE FINANCIËLE VERPLICHTING

Naast de verkoop bij opbod en het verhandelen van officiën aan vastgestelde tarieven kende het Ancien Régime een derde vorm van financiële provisie : het leenpand of de *engagère*. Deze provisie kon samen gaan met een der reeds vermelde vormen en kwam dan cumulatief ten laste van de nieuw-benoemde. Het leenpand in de strikte zin kwam alleen voor in de gevallen, waarin de vorst collator was : dus meer bij de benoeming van schepenen of magistraten in de ondergeschikte besturen dan van plaatselijke of gewestelijke ambtenaren. Eigenlijk was de *engagère* geen koopsom, maar een lening, waarvan de intrest door de vorst werd betaald.

Uitzonderlijk slechts komt men ze tegen in gevallen waar andere instanties begevers waren van een ambt of van een opdracht : zo het toewijzen van het innen van de taksen aan een pachter door de stad Gent. Maar hier heeft het leenpand wel enigszins de betekenis van een borgstelling. De ondergeschikte besturen zijn in elk geval nooit op een even massale wijze overgegaan tot leningen bij hun ambtenaren als de staat.

Theoretisch duidde men met leenpand de daad aan van het begeven onder de bezwarende conditie van een officie of magistratuur, praktisch beduidde men met de term steeds het bedrag van de lening. Zo zegde men dat het ambt van trezorier van de stad Gent belast was met een leenpand van fl. 40.000 cour. De rechts-historicus A. Defacqz definieert dan ook de *engagère* als „*l'acte par lequel un office est conféré à quelqu'un en considération et pour sûreté d'une avance qu'il fait au collateur et que celui-ci doit rembourser, quand il reprend la libre disposition de l'office. Dans nos usages cependant le nom d'engagère désignait particulièrement la somme prêtée ou la créance de l'engagiste*” ⁷⁸.

Het leenpand was een gevolg van het klasse-toebehoren van magistraten en hogere ambtenaren. Gezien alleen de gegoede standen magistraturen en officiën ambieerden, had de regering behendig gebruik gemaakt van de ambities van de ambtsadel en de rijke koopmansklasse om ze te dwingen haar geld te bezorgen in noodtoestanden, desnoods zonder intrest.

77. St.v.VI. 484 : decreet van 19 april op overeenkomst tussen stad Gent en Staten.
78. A. Defacqz, *o.c.*, blz. 108.

In de achttiende eeuw nam de nieuw benoemde het leenpand over van zijn voorganger en betaalde hem de hele som uit plus de tot dan toe verschuldigde intrest. Vanaf dat ogenblik trok hij een intrest ten laste van de bede, die in vele gevallen 4 % netto bedroeg. Pas na het voldoen aan deze financiële verplichting ging de benoeming in.

Hoe dan ook, dergelijke leningen beperkten de keuze van de vorst bij benoemingen of promoties. Zij konden immers op zeer hoge sommen slaan. Indien het leenpand de keuzevrijheid van de vorstelijke collator indijkte, stelde zij geen hindernis aan de vervanging van degenen, die slechts een tijdelijke aanstelling hadden zoals de schepenen der steden. Niet de vorst of de regering moest immers de lening terugbetalen bij ontheffing uit de functie van een onderdaan, wel de opvolger : hij kocht gewoon de schuldbrief over aan zijn nominale waarde.

Vele administraties kenden de belasting van deze leenpanden ; zowel de ambtenaren van de Staten van Vlaanderen als de magistraten der voornaamste „corpora” in Vlaanderen bezaten titels van deze gedwongen leningen. De bedragen van deze engagères konden hoog oplopen : de trezorier-generaal van de Staten van Vlaanderen was belast met een leenpand van fl. 335.000, de hoogbaljuw van Gent bezat een vorstelijke schuldbekentenis van £ 70.000 of fl. 420.000 wiss., en de baljuw van de Oudburg van Gent van fl. 57.000⁷⁹.

Volgens een officieel rapport van 1758 waren de stedelijke of gewestelijke besturen in Vlaanderen met volgende leenpanden belast (zie tabel blz. 134).

Uit dit – klaarblijkelijk onvolledig – verslag betiteld „*Etat des engagères de Flandre, leur nature et comment on pourrait les éteindre avec profit*” kan men een aantal interessante conclusies trekken. Vooreerst dat vooral de door de vorst benoemde magistraten van grote steden en belangrijke landelijke omschrijvingen met leenpanden belast waren naast enkele belangrijke officieren, waaronder die van de Staten van Vlaanderen, die niet op de lijst voorkomen. Verder ook dat er nog leenpanden onmiddellijk na het einde van de Oostenrijkse Successie-Oorlog uitgeschreven werden. De regering was klaarblijkelijk onmiddellijk na het einde van de Franse bezetting geld gaan zoeken bij de door haar benoemde magistraten zoals die van Oudenaarde, van het Land van Waas en van de kasselrij Kortrijk. Maar zij had terzelfder tijd over delging van deze leenpanden gesproken en dat was voordien nooit gebeurd.

79. C.G.G. 2021 : Zitting van 13 oktober 1788. SAG 143/2. Van het leenpand van de Gentse hoogbaljuw was slechts £ 10.000 op intrest geleend en £ 60.000 zonder intrest.

Tenslotte lijkt men te Brussel in 1758 nog geen duidelijk overzicht te hebben op de leningen door magistraten en ambtenaren sinds tientallen jaren toegestaan, maar onderneemt men vanaf dat ogenblik pogingen tot delging of tot afwenteling van deze schuld. Het is trouwens in dit perspectief dat de *Etat* werd opgesteld.

Leenpanden gevestigd op plaatselijke en regionale administraties in Vlaanderen
in 1758⁸⁰
80. SEG 1944. Het document is s.d., maar blijkt uit 1758 te zijn.

Titularissen	Bedrag	Rentevoet	Amortisatie	Aanmerkingen
Gent : magistraat	fl. 233.000 wiss.	4 %	niet voorzien	Geen octrooi in Rekenkamer
Gent : trezorier	fl. 140.000 wiss.	zonder intrest	»	Patent van 27 februari 1726, niet in Rekenkamer
	fl. 40.000 wiss.	4 %	»	—
Gent : directeur der werken	fl. 3.000 wiss.	4 %	»	—
	fl. 1.000 wiss.	zonder intrest	»	—
Brugge : magistraat	fl. 190.720 wiss.	4 %	»	Octrooi in Rekenkamer
Vrije van Brugge : magistraat	fl. 60.000 wiss.	4 %	»	»
Aalst : magistraat	fl. 73.916-13	4 %	»	Geen octrooi in Rekenkamer
Oudenaarde : stedelijk magistraat	fl. 28.000 fl. 6.000	5 % zonder intrest	gebeurt bij vernieuwing van magistraat	— —
Land van Waas : hoofdschepenen	fl. 50.000 wiss.	5 %	Misschien in 1755 gebeurd (?) 1/30 per jaar	Geen octrooi in Rekenkamer
Land v. Dendermonde : hoofdschepenen	fl. 100.000	4 %		Was fl. 144.000. Sinds 1749 op huidige som gebracht
Kasselrij v. Kortrijk : hoofdcollege	fl. 65.000 fl. 70.000	4 % 4 %	niet voorzien in 12 annuïteiten	Octrooi in Rekenkamer Decreet 7 februari 1750

Dat de wanorde stilaan opgeklaard werd door de Junta der Besturen en dat de pogingen tot delging onvermoeid verder gingen blijkt o.m. uit een rapport van circa 1780. Het handelt alleen over de leenpanden berustend op de stedelijke administratie van Gent en wijkt af van de *Etat* van 1758. Dit rapport geeft tot allerlei vragen aanleiding o.m. de volgende : was de *Etat* foutief ? Klaarblijkelijk wel, want de directie der stadswerken was reeds in 1758 zwaarder belast. Ook was de uitdrukking der bedragen niet steeds

correct. Zijn er tussen 1758 en 1780 aflossingen gebeurd? Het leenpand van de trezorier is immers teruggevallen op fl. 40.000. De lening van fl. 140.000, door de toenmalige trezorier Medard De Clerq (1720-1731) in 1726 intrestloos toegestaan, en door zijn opvolger, baron de Reyloff (1731-1742), overgenomen, lijkt terugbetaald.

Wij brengen de cijfergegevens van het rapport van de Junta der Besturen hieronder. Zo kan de lezer zelf de vergelijking maken met de informatie van de *Etat*.

Leenpanden gevestigd op de stedelijke administratie van Gent circa 1780⁸¹
81. JAS 783 : *Note du montant des engagères des magistrats de la ville de Gand.*

Datum van constitutie	Titularissen	Bedrag en Rentevoet	In gulden courant	
			Kapitaal	Intrest
29 juli 1689	<i>Schepenen van de Keure</i> Zeven laatste schepenen (7e tot 13e) elk	fl. 3.500 cour. à 3 3/7 %	fl. 24.500	840
12 juli 1702	Eerste schepen	20.000 cour. à 4 %	20.000	800
12 juli 1702	Twaalf overige schepenen elk	10.000 cour. à 4 %	120.000	4.800
29 juli 1689	<i>Schepenen van de Gedeele</i> Negen laatste schepenen elk	1.000 wiss. à 3 3/7 %	10.500	360
12 juli 1702	Vier eerste schepenen elk	5.000 cour. à 4 %	20.000	
12 juli 1702	Negen laatste schepenen elk	4.000 cour. à 4 %	36.000	800
29 juli 1689	<i>Stedelijke ambtenaren</i> Directeur der stadswerken	2.000 wiss. à 3 3/7 %	2.333-6-8	80
12 juli 1702	Directeur der stadswerken	5.000 cour. à 4 %	5.000	200
Onbekend	Directeur der stadswerken	3.000 cour. à 4 %	3.000	120
Onbekend	Trezorier	40.000 cour. à 4 %	40.000	1.600
		Samen	281.333-6-8	11.040

De lijst toont duidelijk de verwarde groei van de leenpanden aan. Deze heeft nooit aan een vooropgezet plan beantwoord. De zeven laatste schepenzetels in het college van de Keure zijn onredelijk zwaar belast, meer dan de zetels twee tot zes, die toch in alle opzichten belangrijker waren. Enige verhouding tussen het bedrag van het leenpand en het inkomen of de waardigheid van de functie hebben wij niet kunnen ontdekken. Alleen lijkt het dat

functies, die manipulaties van openbare gelden meebrachten, met een bijzonder hoog leenpand belast zijn zonder dat hier echter een duidelijke ratio naar voor komt.

De chaotische ontwikkeling had meegebracht dat alleen al in het gebied dat ressorteerde onder de Staten van Vlaanderen – d.i. zonder het z.g. West-Vlaanderen met het kwartier van Ieper – in het midden van de achttiende eeuw voor een bedrag van circa fl. 1.400.000 en veertig jaar later van circa fl. 700.000 leenpanden uitstonden. Hun intrest belastte de bede jaarlijks met fl. 41.387-8-1⁸².

In de tweede helft van de achttiende eeuw vond zowel de centrale administratie als de lokale magistraat de toestand vreemd: men nam de leenpanden over als een onvermijdelijk en bijna even onbegrijpelijk spoor van een rampspoedig verleden.

Men mag nochtans niet uit het oog verliezen dat deze leenpanden na 1750 een goede belegging geworden waren. Wellicht waren deze gedwongen leningen circa 1680-1710 onereus. De intrestvoet lag toen heel wat hoger en kon tot 6,25 % opklimmen zoals uit de *Etat* van 1758 blijkt. Wanneer na de Oostenrijkse Successie-Oorlog de intrestvoet op 3 % valt, bekijkt men deze gedwongen lening met grage ogen en mort niemand over deze lucratieve dwang. Zij betekende een supplementair inkomen. Het is dan ook wel verwonderlijk dat de centrale regering aanvankelijk niet denkt aan een systematische aflossing van deze schuld, daar waar zij voor alle leningen een amortisatieplan voorziet en bekommerd is geen leningen te laten uitstaan aan hoge intrestvoeten. De eerste voorstellen waren immers vage pogingen tot het afwentelen van de schuld. De *Etat* van 1758 suggereerde in dat perspectief dat de regering deze leenpanden voor een groot deel ten laste zou leggen van de titularissen. Men kon ze ten belope van de helft of van twee derden als een koopsom *à fond perdu* aanzien en zo het bedrag laten wegteren overeenkomstig het aantal jaren dienst.

82. Het bedrag van circa fl. 700.000 komt van een verslag van de Junta der Besturen van 12 februari 1784. De Junta klaagt erover dat de leenpanden zo'n wildgroei hebben gekend, dat zelfs de Rekenkamer er niet helemaal meer aan uitraakt. Constituties en amortisaties, verhogingen en verlagingen volgden elkaar op. Nu eens komt de intrest ten laste van de bede en dan weer ten laste van de lokale of regionale administratie. Daarbij verschillen de intrestvoeten. In een aantal gevallen wordt er gewoonweg geen intrest betaald. JAS 765: Consulte van 12 februari 1784. De intresten op leenpanden ten laste van de bede werden gepubliceerd in J. J. P. Vilain XIII, *Réflexions sur les finances de la Flandre* (Gent, 1755), blz. 72-73. In 1754 zou de vorst voor fl. 130.000 *engagères* hebben terugbetaald en voor fl. 80.000 hebben ontvangen volgens P. Moureaux, *o.c.*, blz. 297 en 302 en tableau I en II.

3.5. DE BORGSTELLING VOOR FINANCIËLE BEROEPSBEZIGHEDEN

3.5.1. *Reden van de waarborgen*

Een vierde vereiste van financiële aard waren de borgstellingen, die gevraagd werden aan ambtenaren in dienst van de stedelijke of gewestelijke financiën. De reden van deze wettelijke eis is duidelijk. De overheid had onvoldoende controle op het hanteren van haar gelden en verlangde zich hiermee veilig te stellen. Aan een zelfde vereiste moeten ook nu nog de wisselagenten voldoen om gelijkwaardige redenen: beveiliging van het cliënteel en van het beroep.

Met deze borgstelling waren opnieuw grote bedragen gemoeid. Wel was het geen vervreemden van een roerend of onroerend bezit, maar alleen een recht op uitwinning in geval van nood. Theoretisch moest de kandidaat-ambtenaar niet zelf eigenaar zijn van de borg, die hij moest stellen. Het volstond een bereidwillige vriend te vinden, die bepaalde goederen wilde verpanden. Hij kon er verder een vrij vruchtgebruik van hebben. Alleen mocht hij ze niet vervreemden of hun waarde in een aanzienlijke mate doen dalen. Toch remde ook deze financiële eis de vrijheid bij de benoemingen.

Een eis tot borgstelling kwam meestal niet voor bij ambten, die met een leenpand belast waren. De reden hiervan ligt voor de hand. Niet alleen zou deze eis aan zo'n functionaris een al te zware financiële hypotheek opleggen, maar daarbij was zij ook overbodig. In geval van falings van zo'n ambtenaar kon de overheid voor het recupereren van het nagelaten deficit steeds beslag leggen op de som, die door de opvolger werd uitbetaald bij het overnemen van het leenpand.

Er kwamen echter uitzonderingen voor op deze algemene regel. Een bekend geval is dat van de directeur-generaal van de provinciale financiën in Vlaanderen, Corneel Carpentier. Zijn ambt was belast met een leenpand van fl. 335.000. Toch eiste het *resultat provinciael* van 14 november 1755 – d.i. de uitslag van de stemming van de staten van Vlaanderen – het stellen van een borg vóór de in dienst-treding. Een verklaring voor deze eis ligt wellicht in de ontstemming van de Staten. Carpentier had immers zijn patent als trezorier-generaal van de regering bekomen, zij het dan met goedvinden van de deputatie der Staten. De Staten waren ontevreden over deze procedure: zij mochten alleen maar hun goedkeuring hechten aan dit patent en hadden niet meer de vrije keuze van de kandidaat⁸³.

83. St.v.Vl. 910, fol. 278-285, 443: dossier. Dat het leenpand meteen als waarborg dient, wordt uitdrukkelijk vermeld bij de afschaffing van de functie van ontvanger van de bede in Vlaanderen. Dit ambt was belast met een leenpand van

Anders was het geval van de pachters der stedelijke rechten. Zij waren immers geen ambtenaren. Zij moesten bij het begin van hun kontrakt te Gent een leenpand ten laste van de stad ten belope van fl. 30.000 overnemen en daarnaast nog een borg stellen⁸⁴. De verklaring hiervan ligt zonder twijfel in de algemene achterdocht t.o.v. deze categorie ondernemers en ook in het feit dat het leenpad erg gering was in verhouding tot de grote sommen, waarvoor zij de verantwoordelijkheid droegen. Dit impliceert een verhouding tussen de waarde van de borg en de ontvangsten. Wij komen daar verder op terug.

Helaas was de magistraat soms erg slordig: zij vergat na de benoeming al eens een acte van borgstelling te doen opstellen en hield zich te gemakkelijk aan de vage beloften van de kandidaat. Ook controleerde zij deze waarborgen niet regelmatig op hun waarde en ging niet na of zij niet vervreemd werden. Deze laksheid zou in de achttiende eeuw de zorg van de Junta der Besturen opwekken.

3.5.2. *Controle op de borgstellingen*

Eigenlijk had de borgstelling niets te maken met de venaliteit van de ambten. Het ging hier om een totaal verantwoorde eis. De vele falingen van belastingsontvangers en andere financieofficiëren bewijzen ten overvloede hoe gerechtigd deze voorzorgsmaatregel was⁸⁵. Des te meer verbaast de slordigheid van de magistraten bij het eisen van deze waarborgen. Was zij een gevolg van de toegeeflijkheid, die men voor elkaar had in de gegoede klassen? Was zij een uiting van de inertie van het magistrataatscollege, die door de afwezigheid van specifieke bevoegdheden voor elk der schepenen werd in de hand gewerkt? Immers wie uit het college moest zich deze zaken aantrekken? Wie moest controle uitoefenen op het stadspersoneel? Wie op de financies?

fl. 90.000 wiss. Een der directeurs van de provinciale financiën, Emmanuel Pyle, neemt in 1763 dit leenpand over van de weduwe van de ontvanger. Pyle had zelf een waarborg in rentebrieven gedeponerd ten belope van fl. 70.000 wiss. Deze som gaat nu totaal op in de overname van het leenpand. De Staten van Vlaanderen blijven echter dit gedeelte van het leenpand als waarborg beschouwen. Niet de vorst maar de Staten betalen in dit geval voor het geheel van het leenpand een intrest van 3 3/7 %. G.R. 277^A: Vilain XIII aan Crumpipen 27 december 1763.

84. JAS 762: Consulte van 30 maart 1765.

85. Naar aanleiding van de controle der rekeningen in 1755 klaagt raadsheer de Wavrans over de slordigheid van de Gentse administratie, niet alleen voor de waarborgen maar ook bij falingen. In 1742 was de pachter der volmolens failliet gegaan. Toch bleef hij tot het derde jaar nadien de volmolens uitbaten. De trezorier had zelfs het tweede jaar het nog niet nodig geacht de magistraat van de niet-betaling van deze officier op de hoogte te brengen. Zo was het verlies voor de stad verder gegaan. De magistraat had bij zijn aanstelling verwaarloosd een borgstelling te vragen. JAS 778: de Wavrans aan Cobenzl 11 juli 1755.

De Staten van Vlaanderen zijn de eerste geweest om het probleem van de waarborgen grondig aan te pakken. Na de hervorming van het politiek bestel in 1754-1755 werd ook de administratie gemoderniseerd. Reeds in het voorjaar van 1756 laten de gedeputeerde Staten een controle op de borggen uitvoeren „bij het vierde capittel fol. 37 verso van onse arrangementen vastgesteld sijnde dat geene ontfangers in hunne administratie en sullen gecontinueert worden tensij voorsien van suffisanten borge ende certificant”. Wanneer drie jaar nadien blijkt dat nog niet alles in orde is en dat dit te wijten is aan de directeurs van de provinciale financiën, laat de deputatie hen een verklaring ondertekenen dat zij verantwoordelijk zullen zijn voor alle niet-binnenkomende gelden van hun ondergeschikten, de ontvangers. Pas in 1762 werden zij bevrijd van deze verplichting : alles was nu in orde.

In 1769 werd een nieuw reglement opgesteld voor de directeurs. Punt één vermeldde hun verantwoordelijkheid voor alles wat de borgstellingen van de ontvangers aanging. Zij moesten een lijst ervan bijhouden. Zo leefden de Staten rustig en veilig verder : hun financiën waren in goede handen ⁸⁶.

Te Gent werd de eis van borgstelling uitdrukkelijk gesteld door de ordonnanties van 1672 en 1734 ; aanvankelijk zonder veel resultaat, zo lijkt het. Onder druk van de Junta voor de Auditie der Rekeningen en van de Junta der Besturen komen de regerings-commissarissen er na de Vrede van Aken naar aanleiding van de auditie der rekeningen regelmatig op terug. Vilain XIII stond als voorschepen volledig achter deze eis ⁸⁷. Wellicht zou hij ze zelf hebben geurgeerd. Maar zijn taak als voorzitter van de Staten van Vlaanderen nam hem zozeer in beslag, dat hij zelden tijd vond om het college van de Keure voor te zitten.

Pas in het voorjaar van 1774 werd de zaak van de borgstellingen ernstig aangepakt. In 1772 was in de schoot van de Gentse schepenbank van de Keure een nieuwe commissie voor de stedelijke financiën gevormd met uitgebreide volmachten. Op het einde van 1773 was het failliet van de belangrijke ontvanger der wijnrechten, Blommaert, openbaar geworden. Het had de stad een zwaar verlies van inkomen bezorgd. Wellicht heeft dit feit de aandacht van de commissie op het probleem van de ambtelijke waarborgen gevestigd.

86. St.v.Vl. 914, fol. 103-104 ; 917, fol. 349-350. JAS 560 en 583 : Reglement van 24 juli 1769.

87. Bv. SEG 1944 : Mémoire sur l'entremise des moyens courants (1759). Artikel 6 van de ordonnantie van 10 december 1672 voorzag zelfs een driejaarlijkse controle op de consistentie van de waarborgen.

Wat er ook van zij, in de lente van 1774 hield zich deze commissie uitdrukkelijk met het onderzoek van de borgstellingen bezig. Zij maakte een reeks voorwaarden op waaraan de borgen moesten beantwoorden. Zo stelde zij o.m. dat persoonlijke borgen niet voldeden; de ambtenaren moesten reële waarden aan de stad beschikbaar stellen in de vorm van roerende of onroerende goederen. Daarna ontbood zij alle titularissen, die verantwoordelijk waren voor een financieel beheer. Elk geval werd nauwkeurig onderzocht. De in pand gegeven goederen werden op hun venale waarden gecontroleerd. De commissie besliste zelfs een jaarlijkse controle op de borgen door te voeren. Het doel ervan was niet alleen het zeker stellen dat er geen waardevermindering gebeurd was, het ging verder en bewijst dat de commissie haar taak op intelligente wijze aanpakte en bewust was van – wat men nu zou heten – de opgaande conjunctuur. Haar jaarlijkse controle moest nl. nagaan of de borgen nog toereikend waren t.o.v. de steeds grotere sommen geld, die de ontvangers manipuleerden. Want, zo stelde zij vast, het stedelijk inkomen maakte een stijgende trend door. Zo werd de commies van de Gemene Middelen in 1780 omwille van het gestegen kasinkomen verplicht een hogere borg te stellen.

Tijdens het onderzoek in 1774 werden een aantal ambtenaren afgezet wegens gebrek aan ernstige borgstelling. De commissie probeerde hierbij echter met mildheid op te treden. Een van de twee ontvangers van het lastgeld, die om deze technische reden ontslagen worden, bleek iemand te zijn over wie men zeer tevreden was. Maar de man kon geen voldoende waarden als borg inbrengen. Men liet hem dan zijn officie omwisselen met dat van controleur van het lastgeld. De controleur kon wel de nodige borgstelling inbrengen en werd ontvanger. De afgezette ontvanger was tevreden met het officie van controleur; hiervoor was geen borg vereist, want de controleur manipuleerde geen geld⁸⁸.

Niettegenstaande de strenge controle van de commissie van financiën, die zich tot de taakuitoefening van de functionarissen uitstreckte, deed zich toch nog in 1780 een faling voor. Wat dan tot openbaarheid kwam, werpt een eigenaardig licht op de mentaliteit van sommige fiscale ambtenaren van de stad. Dat jaar ging Lieven Gaubeen failliet. Hij was ontvanger van de taks op het fijne zout. Uit de verkoop van de als borg gestelde goederen, die eigendom van J. Fostier waren, kon men slechts fl. 200 wiss. halen. De verkoop van de inboedel van Gaubeen bracht fl. 360 wiss. op. Dit was te weinig om het deficit te dekken. Bij onderzoek bleek

88. SAG 107/27, fol. 49-53, 80-81; 107/46: Actum 16 en 19 april 1774; 107/48: 16 juni en 12 september 1780. SEG 1956: Starhemberg aan Vilain XIII en 25 januari 1774 en dossier.

dat het voornaamste deel van de waarborg niet meer bestond. Men legde aan de commissie van financiën een akte voor van het college van de Keure, getekend door Blootacker. Deze akte ontsloeg Fostier van zijn borgstelling. Dit document bleek vals te zijn: Blootacker was totaal onbekend in de stedelijke administratie. Wie had schuld aan deze fraude? Het onderzoek leidde tot geen resultaat: de stad moest het deficit zelf dragen⁸⁹.

3.5.3. *Aard en Bedrag der Waarborgen*

Waaruit bestond de waarborg? De besturen, die deze aangelegenheid ernstig opvolgden, verwierpen veelal de persoonlijke borgstelling en verkozen de zakelijke borg. Men was immers nooit zeker over de financiële evolutie van een persoon. In noodgevallen was een persoonsborg steeds een delikate aangelegenheid. Het gebeurde dat zo'n persoon zijn voorzorgen had genomen, wanneer hij zijn vriend in groeiende financiële moeilijkheden zag wegzinken en niets meer bezat, wanneer hij voor de borgstorting werd aangesproken. In 'n aantal gevallen werden onroerende goederen als pand opgegeven. Maar deze vergden een voortdurende waakzaamheid: zulke goederen werden immers al eens verkocht zonder dat de stad op de hoogte gebracht werd of zij verminderden in waarde. In vele gevallen gaf men rentebrieven in pand. De Staten van Vlaanderen lieten zelfs maar één keuze: of rentebrieven of baar geld⁹⁰.

Vooraleer wij deze beschouwingen over de waarborgen mogen besluiten blijft er nog een laatste vraag. Wanneer men verneemt dat vanaf 1774 het bedrag van de borg af en toe moest worden aangepast aan de groeiende omvang van de ontvangsten, komt men spontaan tot de vaststelling dat er tussen de beide elementen een verhouding moet bestaan hebben en vraagt men zich af welke ratio hierbij onderhouden werd. Zo'n ratio werd meestal niet uitgedrukt. Dit stelt een typisch voorbeeld van de beheerspraktijk in het praewetenschappelijke stadium. Men is zich wel bewust dat een ver-

89. R.K. 35086 en 35087. Het jaar nadien is Lieven Gaubeen overleden en heeft de stad nog £ 100-16-9 kunnen recupereren.

90. St.v.Vl. 932, fol. 42-43. G.R. 277A: Vilain XIII aan Crumpipen op 27 december 1763. SEG 1956: Starhemberg aan Vilain XIII op 25 januari 1774 en dossier. SAG 107/48: Actum 13 september 1776. Zelfs in het gunstigste geval gaf een persoonlijke borgstelling na falingsaanleiding tot vervelende en langaanslepende procedures. In 1754 was de commies van het maaldertijgeld in het Vrije van Brugge na zijn dood in falingsaanleiding. Hij bleef de Staten van Vlaanderen fl. 11.219 schuldig. Zijn borg was een mevrouw De Vos. Deze had na tien jaar onderhandelen fl. 9.219 betaald en om kwijtschelding van de resterende fl. 2000 gevraagd. Na haar dood bekwamen de erfgenamen een transactie, waarbij de Statendeputatie fl. 500 liet vallen ten voordele van de armendis van de Onze Lieve Vrouwekerk te Brugge en de betaling van de resterende fl. 1500 bekwam. De erfgenamen bekwamen dus geen enkel voordeel voor zich. Zie dossier in St.v.Vl. 467 en 932, fol. 253-261.

houding moet onderhouden worden tussen de omvang van de ontvangsten en het bedrag van de borgstelling, maar men reageert op een intuïtieve manier op deze noodzaak. Geen enkele ambtenaar van de oudere stijl lijkt trouwens in de zeventiger jaren tegen deze aanpassing van de borgstelling een fundamenteel bezwaar te hebben gehad. Zij is wel onprettig, maar men weet dat met het manipuleren van stijgende geldsommen, de ambtsvergoedingen in dezelfde mate vermeederen. Deze waren veelal in verhouding tot de ontvangsten van de ambtenaar. Het achteraf berekenen van de ratio is omzeggens onmogelijk, daar de waarde van de nieuwe borgstelling in de bronnen niet wordt meegedeeld. Zij moest alleen de „satisfactie” van de commissie wegdragen.

Anders is de toestand in een administratie, die zich reeds door kameralistische beheersprincipes liet leiden. Hiervan zijn de hervormde Staten van Vlaanderen een typisch en wellicht uniek voorbeeld. In het reglement van 24 juli 1769 voor de directie van de provinciale financiën wordt duidelijk gesteld dat de directeurs bij de benoeming van nieuwe ontvangers een borgstelling moeten eisen ten belope van 17,5 % tot 25 % van de te verwachten gemiddelde jaarontvangsten. Deze ratio lijkt de inkomsten van een trimester in veiligheid te stellen d.i. de maximale som die een ontvanger in kas kon hebben. Hij moest immers minstens om de drie maanden zijn geld aan de directeurs overmaken⁹¹.

Tot op zekere hoogte waren de wettelijke voorzieningen voor de koopsommen gemakkelijker te onderhouden dan die der waarborgen. Het eisen van borgstellingen en de controle op hun waardebehoud hingen samen met de specialisatie van de opdrachten in de magistraten en regionale bestuursorganen. In de Staten van Vlaanderen was het de voorzitter, die de finances als eigen attributie kreeg. Vanaf dat ogenblik was er alles in orde; want hij was persoonlijk verantwoordelijk. Op andere plaatsen zoals te Gent en te Brugge kent men in de zeventiger jaren in de schoot van de magistraat een commissie voor financiën. Vanaf het ogenblik dat dit groepje schepenen collectief verantwoordelijk werd, kwam er orde op de zaken.

Met dit overzicht van het probleem der waarborgen hebben wij de voornaamste financiële regelingen voor de benoeming van officieren onderzocht. Zij waren erg gevarieerd en ingewikkeld. Het systeem had zijn weerslag op het ruime publiek, omdat men zijn ambt soms te lucratief zag. Het schaadde ook wel aan de reputatie van de ambtenaren. Schampere aanmerkingen kwamen nogal eens voor. Wij denken hier o.m. aan de nieuw-benoemde

91. JAS 560 : Reglement, art. 2.

commies van de Staten in het Vrije van Brugge, Peellaert de Steenmaere. De man is al in september 1749 meerdere weken in functie, maar kan de administratieve bescheiden van zijn voorganger wegens allerlei omstandigheden niet in handen krijgen. Nu kon hij zonder deze documenten zijn voornaamste taak niet vervullen: het uitbetalen van intresten op rentebrieven. De mensen kwamen bij hem aan om hun renten op te halen en drongen bij hem erg aan om hun geld. Sommigen scholden hem uit „*que je me rembourse avec leur argent de la somme que j'ai donnée à Son Altesse Royale ...*”⁹².

Heel hoog zal dan wel het aanzien van kopers van ambten niet altijd geweest zijn. Maar was het dan vóór de Franse Revolutie onmogelijk een officie te bekomen zonder een pak geld neer te tellen?

3.6. AMBTSHALVE BENOEMINGEN ZONDER KOOP SOM

Ambtenaren aanstellen zonder enige koopsom te vragen of recognitierecht op te leggen was zeer ongewoon in het Ancien Régime. De term „ambtshalve benoeming” gebruiken wij duidelijkheidshalve: wij willen ermee een onderscheid stellen met het benoemen als *don par le roi*, met al de secundaire vormen, die deze beschenkeningen kenden (*don de l'expectative*, *don d'un office disponible*, *don d'un office pourvu et exercé*, vrijstelling van de taks op de resignatie, toewijzing van geld afkomstig van de verkoop van officiën, enz.) en die vooral in Frankrijk voorkwamen. Dergelijke benoemingen waren wel kosteloos, maar veronderstelden het verkopen als statuut. Zij waren slechts een dispensatie van dit statuut. Wij hebben in de Zuidelijke Nederlanden die „gift van de vorst” niet – of praktisch niet – gekend bij het begeben van officiën; wel komen wij ze tegen bij het verlenen van adellijke titels. Voor het bekomen van een adellijke titel was ook een geldsom vereist, maar het gebeurde dat de vorst omwille van de verdienste van de sollicitant deze som kwijtschold. De ambtshalve of statutaire benoeming van een officier in burgerdienst zonder koopsom hoorde tot het minder gebruikelijke in de ondergeschikte besturen. Toch werd ze op 6 november 1734 te Gent ingevoerd door het art. 64 van het hervormingsreglement, dat wij reeds meerdere malen citeerden⁹³. Of ze elders navolging vond, is

92. G.R. 273^B: Steenmaere aan Botta Adorno 9 september 1749.

93. OPBA, dl. V, blz. 9. Dit art. 64 wordt ingeleid als volgt: „*Offices, qui seront à l'avenir conférés sans payer aucune reconnaissance ou taxe, à condition que ceux qui en seront pourvus ne profiteront que la moitié des gages de ceux qui les possèdent à présent et qu'ils seront amovibles à la volonté du collège sans devoir alléguer aucune raison*”. Cfr. R. Mousnier, *La vénalité des offices*, blz. 117-124.

niet bekend. In de later verschenen en reeds vermelde hervormingsreglementen voor de steden Antwerpen, Kortrijk, Oostende, Oudenaarde en Brugge werd het statuut van de kosteloze benoeming niet opgenomen. Deze reglementen waren nochtans erg door het Gentse model geïnspireerd. Men kan zich afvragen waarom men niet doorging in deze richting en niet verder evolueerde naar een afschaffing van de ambtenhandel. Moest Gent als experiment dienen? Of hebben de besturen zich verzet? In elk geval kende het statuut van de kosteloosheid geen ruime verbreiding vóór de Brabantse Omwenteling.

3.6.1. *De zin van de hervorming van 1734*

De officieren, die gratis benoemd werden, kenden ten gevolge van de ordonnantie van 1734 een financieel en professioneel statuut, dat erg afweek van dat van hun betalende collega's en tegen heel wat usanties inging. Deze ambtenaren ontvingen slechts de helft van de wedde van de voorgangers, die nog mits financiering in hun officie benoemd waren. Zij waren steeds afzetbaar zonder dat het schepencollege hiervoor enige reden moest opgeven of enige term van opzeg eerbiedigen. Beschouwingen van werkzekerheid of verzekerd inkomen telden in deze eeuw immers nog niet mee. Wel kon men deze ambtenaren tot borgstelling verplichten.

Een van de fundamentele bedoelingen van dit statuut moet het bekomen van een grotere gewilligheid t.o.v. de stedelijke magistraat geweest zijn. De regeling betekende immers een grondige wijziging van de oude ambtelijke opvattingen. De kosteloos benoemde ambtenaar was amovibel en kon dus niet meer als eigenaar van het officie aanzien worden met het *jus utendi et abutendi*, zoals het brutaal heette. Iemand, die niet meer bezitter van het officie was, moest zich wel schikken naar de richtlijnen van de overheid. Anders werd hij afgezet. Vanaf dat ogenblik krijgt een hiërarchische ondergeschiktheid zin en groeit een nieuwe verantwoordelijkheid. Zo'n finance-ambtenaar was bv. niet meer éénmaal per jaar verantwoording verschuldigd bij de auditie of de jaarlijkse controle der rekeningen, maar moest steeds gewillig de bevelen van zijn superieuren uitvoeren, indien hij onder het statuut van de afzetbaarheid zijn officie wilde bewaren. Vanaf deze innovatie kon ook de bekwaamheid primeren bij de benoeming.

Een bijkomende reden voor de overgang lag in de veranderende beoordeling over het nut van de lijfrenten. Enkele bewindslieden vonden dat het ontlenen van geld door het aangaan van lijfrenten zeer ongunstig was voor de overheid. Met verloop van jaren zou deze opvatting door steeds meer verlichte geesten gedeeld worden.

Schreef ook Vilain XIII niet in 1755 een heftig hoofdstuk over deze vergissing van het Ancien Régime? De inleiding ervan laat aan duidelijkheid niets te wensen over: „*Avant de procéder aux moyens du remboursement il ne sera peut-être pas hors de propos de montrer ici l'aveuglement de ceux, qui séduits par de faux principes adoptent les rentes viagères comme utiles à l'état*”.

Nu kwam het kopen van een officie neer op het aangaan van een lijfrente, die soms een zeer hoge intrest opbracht. Ook daarom wilde men een einde maken aan het systeem van de ambtenhandel en de kosteloosheid invoeren. „*L'administration s'est constamment fait du tort en vendant cet emploi et plusieurs autres de pareille nature*”, zo luidt het in 1770 in een beoordeling van raadsfiscaal Dierickx, „*en ce qu'elle a créé par ce moyen autant de rentes viagères, qui sont revenues à 12, 14 et quelques fois à 15 %*”⁹⁴.

Trouwens door het wegvallen van de koopsom, de grotere mogelijkheid van richtlijnen en de nieuwe betekenis van controle en inspectie kon een officie nog moeilijk als een sinecuur en een geldbelegging beschouwd worden. De geringere wedde leidde tot „zelfbediening”, daar er geen geldreserves meer overbleven voor de officier-bezitter. Er was trouwens geen veilige plaats meer voor een substituut of een „bedienelijk man”, die de titularis verving en zonder zijn controle werkte. Deed deze immers 'n stommitieit, dan was de titularis zelf verantwoordelijk en afzetbaar. Zo komt het dat men in deze categorie van ambtenaren geen plaatsvervangers meer tegenkomt: iedereen oefende zijn ambt persoonlijk uit.

Hoezeer dit statuut ook indruiste tegen heersende opvattingen en seculaire gewoonten, zij bracht een innovatie, die weliswaar veel later, maar nog vóór de Brabantse Revolutie, bescheiden haar weg zou maken in discussies en hervormingspogingen, doch pas na 1794 volledig zou triomferen. De auteur van de ordonnantie van 1734, de raadsheer en specialist van financiën J. J. Bervoet (1678-1757), heeft een te weinig opgemerkte mini-revolutie doorgevoerd⁹⁵.

3.6.2. Doorvoering van de regeling van 1734 te Gent

De maatregel van 1734 sloeg op 22 financie-ambtenaren en op de beheerder van de stedelijke waag. In de lijst komen zowel belangrijke als minder-belangrijke ambten voor. Tot de meer aanzienlijke horen het commiesschap van de Gemene Middelen, een van de drie grote commiesschappen, de ontvangerijen van het bieraccijns, van het stedelijk invoerrecht of pontgeld, van de wijntaks en van het maalgeld. Geringer in aanzien en inkomen waren de

94. J. J. P. Vilain XIII, *Réflexions sur les finances de la Flandre*, blz. 147. JAS 765: Consulte van 12 september 1770.

95. Zie over hem J. B. Windey in *N.B.W.*, dl. V, blz. 58-61.

officijs van boekhouder van taksen, van staatmakers van bier en wijn en van sommige kleine ontvangers. De situatie van deze ambtenaren verschilde in elk geval essentieel van die der diensten van de tesorij en der huisgelden, waar alle officiën, – hoofdambten zowel als bijambten, – te koop waren. Door de ordonnantie waren zij de mindere collega's geworden. Het is bijna overbodig te signaleren dat de onmiddellijke reden voor de mutatie van het statuut het wantrouwen tegenover deze pleiade financiers en fiscalisten geweest is.

Het lijkt onwaarschijnlijk dat de mogelijkheden, die in het nieuwe statuut vervat lagen, onmiddellijk uitgeput werden. In de administratieve gewoonten veranderde er de eerste decennia niet zoveel. Een aantal ambtenaren, die onder het nieuwe statuut benoemd werden, bleven aan voor het leven. Zo werd in 1759 de eerste commies der Gemene Middelen onder het nieuwe statuut benoemd. Met behulp van de Brusselse regeringscommissaris de Wavrans had het college een bekwaam man van geringe afkomst gezocht. De bescheiden afkomst zou zijn openheid voor richtlijnen zeker versterken, vond men. Wanneer het college dan de *procureur d'office*, Pieter Van Doorne benoemde, drukte men hem goed op het hart dat hij eigenlijk maar voor één jaar benoemd was. De verlenging van zijn officie zou afhangen van het gewillig doorvoeren van nieuwe administratieve en technische gewoonten bij het beheer der stadsschuld. De man werkte aanvankelijk heel goed. Zowel te Brussel als te Gent was men tevreden. Doch na enkele jaren verviel deze neofietenijver en gedroeg Van Doorne zich zeer zelfstandig. Hij leek praktisch onafzetbaar en bleef zijn officie uitoefenen tot aan zijn dood in 1787⁹⁶.

Andere officiën kenden een grotere afwisseling van titularissen. Bij het doorbladeren van de jaarrekeningen, ziet men vlug dat sommige ontvangers nog al eens veranderen. Sommige lagere beambten nemen 'n ander officie over en geven eventueel ontslag voor hun eerste ambt. Het nieuwe officie lijkt zo ongeveer een promotie-ambt te zijn en het is niet altijd mogelijk de twee ambten

96. Pieter Van Doorne was als procureur van het college van de Gedeele belast met het opmaken van staten van goed en het liquideren van sterfhuizen. Hij bleef steeds dit officie bewaren, dat vast was. De wedde van zijn voorganger, die zijn officie gekocht had voor fl. 12.000, was fl. 3400 geweest. Bij de aanstelling van Van Doorne bij resolutie van 9 april 1759 werd zij minder dan gehalveerd en op fl. 600 wiss. gebracht. Vanaf 1761 werd er fl. 250 bijgevoegd. In oktober 1780 schrijft regeringscommissaris De Grave over hem aan de Junta der Besturen: „il est encore loin de cette exactitude et régularité, qui font l'âme d'une bonne régie" (JAS 781). Zie verder SAG 107/27, fol. 60-61. SEG 1944: *Mémoire sur l'entremise des moyens courants* (van 25 februari 1759). JAS 781: Consulte van 10 juli 1761. G.R. 276^A: Verzoekschrift van Jozef-Albert Cabiliau s.d.; 276^B: Decreet van 27 maart 1759 en dossier.

op een manier, die voldoening geeft, uit te oefenen, of een substituut aan te stellen.

Ook de stadsgeneesheren van Gent werden door de ordonnantie van 6 maart 1756 aan hun afzetbaarheid herinnerd. Zij waren wel geen officieren in de strikte zin van het woord, maar waren op een gelijkaardige wijze aangeworven n.l. gratis. Zij kregen een „pensioen” van de stad om hulpbehoevende zieken in het stedelijk hospitaal van de Bijloke gratis te verzorgen. Zij bleken echter te weinig beschikbaar te zijn en de magistraat kreeg de opdracht ze zo nodig door andere geneesheren te vervangen⁹⁷.

In het nieuwe kader van de kosteloze benoemingen lijkt men ook het statuut van „verlof zonder wedde” te kennen. In 1768 creëerde de Gentse magistraat een nieuwe functie: die van algemeen inspecteur der gemeentelijke financiën. Dit ambt was een logisch uitvloeisel van het nieuwe systeem. Aan de titularis werd opgedragen de verrichtingen van de kosteloos-benoemde officieren na te gaan. In de ontvanger van het pontgeld, J. B. Van Crombrughe, vond de magistraat de meest geschikte man voor dit promotieambt. Deze aanvaardde de kosteloze benoeming, die een gunstige financiële regeling meebracht, n.l. een wedde van fl. 600 wiss. Zijn opdracht was in 'n overeenkomst met de Junta der Besturen omschreven. Daar Van Crombrughe niet belust was op deze promotie, mocht hij eerst drie jaar in het nieuwe officie proberen, maar moest ondertussen zijn oud officie van ontvanger verlaten. De magistraat stelde in dit officie een interimaris voor drie jaar aan en liet aan Van Crombrughe de kans na deze tijd af te zien van zijn benoeming tot inspecteur, indien deze functie hem niet meeviel. Hij kon dan rustig zijn vroeger ontvangersofficie weer vervullen⁹⁸.

3.6.3. Verdere ontwikkeling van dit statuut

De procedure van de kosteloze benoeming druiste zo erg in tegen de gevestigde gebruiken dat de stedelijke magistraat van Gent toch af en toe afweek van de regeling van 1734 en probeerde naar het oude systeem terug te keren. Zo deed hij tussen 1746 en 1757 in de categorie van de aanstellingen zonder kosten minstens vier benoemingen op financiering. Nog veertig jaar na de ordonnantie, in 1774, ontstond daarover een erge heibel in het schepencollege.

97. OPBA, dl. VIII, blz. 16, art. 6.

98. G.R. 277^A: Dierickx aan Junta der Besturen 9 april 1768 en dossier. Aanstelling door decreet van 17 mei 1768. Het blijkt dat de fiscale officieren en de pachters der stadsrechten deze controle niet graag zagen gebeuren. Daarom neemt de controleur nadien opnieuw weer de ontvangerij van het pontgeld ter hand, waar de stad in de persoon van J. Mechelynck een „gesubstitueerd ontvanger” had benoemd.

Dit moest een opvolger aanduiden voor de afgezette en aangehouden ontvanger der wijnrechten, Blommaert. Deze officier had geld verduisterd en daar hij niet aan zijn verplichtingen kon voldoen, werd hij in falingsverklaring verklaard en openbaar uitverkocht. Een aantal kandidaturen voor dit ambt waren bij de magistraat binnengekomen. Sommige sollicitanten hadden een bod in geld gedaan, ofschoon het ambt tot de categorie der kostelozen behoorde. Dit bod hadden zij niet gedaan ten titel van koopsom. Zij kenden hun wereld en wisten dat dit onwettig was. Maar zij voorzagen deze som gelds als „gratuiteit”, als gift aan de stad ter ontlasting van de falende voorganger... Een van de gegadigden bood zelfs £ 500 wiss. De bespreking van de benoeming verliep erg verward. „Mocht men deze som gelds wel aanvaarden?” vroegen de enen. „Moest men ze niet aanvaarden?” vroegen de anderen. Het ging hier immers niet om een onwettige koopsom, maar om een gratuiteit. Was de magistraat niet verplicht als een *bonus pater familias* de belangen van de stad te verdedigen en dus ... de meestbiedende te benoemen? De discussie werd zo geanimeerd dat men de afwezige voorschepen Vilain XIII moest gaan halen om te zeggen dat men geen geld mocht aannemen en o.m. de luidruchtige schepen Van der Varent de mond te snoeren bij de verdediging van zijn geld-biedende kandidaat⁹⁹.

In andere gevallen zien wij hoe titularissen na hun benoeming aan de stad een „gratuiteit” overmaken. Dit „geschenk” kon alleen maar betekenis hebben in het perspectief van het bekomen van de onafzetbaarheid. De belangrijke ontvanger der bierrechten Herman, die op zijn bureel vier personeelsleden te werk stelde, bood in 1755 aan de stad Gent de aanzienlijke gratuiteit van fl. 7.205 aan. Dit bedrag was geen steekpenning voor de schepenen, want een resolutie van 7 mei 1755 acteert officieel deze gift aan de stad¹⁰⁰.

Hoe ongewoon het begeven van officies zonder financiering en hoe uitzonderlijk dit ambtenarenstatuut te Gent ook was, toch is er in de zeventiger jaren in de achttiende eeuw, een eerste poging om dit regiem uit te breiden. Achter dit vernieuwingsvoorstel stond natuurlijk de Gentse voorschepen Vilain XIII, die hierbij de steun had van raadsfiskaal Dierickx van de Raad van Vlaanderen en van de Junta der Besturen. Karel van Lorreinen vaardigde op 12 september 1770 zelfs een decreet uit in die richting. Toch mislukte alles. Welke was de juiste toedracht van zaken in deze aangelegenheid?

99. SAG 107/27, fol. 63-65. Het artikel 64 van de ordonnantie van 6 november 1734 verbood alleen het betalen van „aucune reconnaissance ou taxe” en verbood niet het schenken van een „gratuité”, redeneerde men spitsvondig.

100. JAS 787, fol. 3-3^v: Resolutie van 7 mei 1755.

In 1769 had Gent bij decreet van 4 augustus de instelling verkregen van een onderzoeks- en hervormingscommissie in de schoot van het schepencollege. Deze commissie was zonder dralen begonnen met het inventariseren van het stedelijk financiewezen. Zij stelde lijsten op met de stedelijke taksen, met de leningen en de schulden, met de inkomsten en uitgaven, met de financie-ambten, enz. In een rapport bracht zij een aantal saneringsvoorstellen samen. Toch had zij sommige hervormingsvoorstellen om opportuniteitsredenen niet in dit rapport geformuleerd. De ideeën hieromtrent leefden echter wel in de geest van de vier commissieleden en wachtten en slechts op een gunstige gelegenheid om naar voor te komen.

Een aanleiding was het voorstel, in de zomer van 1770 door voorschepen Vilain XIII gesteund, het officie van koning der Moorkinderen kosteloos te begeben aan zijn vroegere butler Lavendy. De man, die op dat ogenblik deurwaarder was, leek uitstekend voor de functie geschikt, dat gaf iedereen toe. Maar reglementair moest het ambt bij opbod verkocht worden. Raadsfiskaal Dierickx, die alles wat in zijn rechtsgebied gebeurde nauwgezet in het oog hield, rapporteerde deze zaak aan Brussel. Hij deelde mee dat de hervormingscommissie in het geheim voorstander was van de afschaffing van de brutale verkoop van officiën bij opbod en deze officiën wilde laten begeben mits betaling van een vaste taks. De Junta der Besturen was heel blij met deze informatie. Zij dacht modern en wilde verder gaan dan de Gentse commissie. Het voorstel tot benoeming van Lavendy vond zij een ideale gelegenheid om een begin te maken met de afschaffing van alle ambtstaksen en, daarmee samenhangend, met een verlaging van de wedden en een vervanging van het statuut *ad vitam* der ambtenaren door een herroepbare aanstelling. De Junta wist dat er heftig verzet tegen zo'n innovatie zou loskomen. Raadsfiskaal Dierickx had haar verwittigd. De magistraat zou aanvoeren dat de verkoop van officiën een onontbeerlijk inkomen voor de stad betekende. Zware leningen waren gehypothekeerd op de ambtstaksen. Het wegvallen van deze taksen zou – overeenkomstig het principe van de specificiteit van inkomen en besteding – deze schulden zonder mogelijkheid van intrestuitkering en amortisatie laten. Men moest er zich zelfs aan verwachten dat de voornaamste geldschieters het protest van de schepenen zouden steunen: zij zagen immers de hypotheek wegvallen, die contractueel voor hun rentebrieven voorzien was.

Toch werd de knoop doorgelukt. Een decreet van 12 september 1770 liet het college van de Keure toe het officie van koning der Moorkinderen gratis te schenken aan Lavendy. Dit kosteloos be-

geven zou een voorzichtig precedent worden. Er kwam echter verzet vanwege het college van de Keure, niet zozeer tegen het feit als tegen het principe. Aanvankelijk was er een meerderheid voor de idee van Vilain XIII gewonnen geweest. Men bleef ook de geschiktheid van Lavendy erkennen en het gevaar bij een verkoop een ongewenste kandidaat te moeten benoemen. Maar na het decreet veranderde de stemming in het college: de verkoop van het officie bleef toch de meest profijtige oplossing voor de stad. Vilain XIII maakte daarop zijn beklag bij de raadsfiskaal: er was op een onduldbare wijze geïntregerd in het college. Daarom stelde deze laatste aan de Junta voor toch het officie gratis aan Lavendy toe te wijzen. De Junta ging daar echter niet op in en zo bleef de zaak jaren hangen¹⁰¹.

Onder Jozef II zijn er aanduidingen van een verdere evolutie van de benoemingsvoorwaarden.

Een van zijn maatregelen gold de erg-berooide stad Brugge. Zij had wel geen directe weerslag op de kosteloosheid der benoemingen, maar wilde de onafzetbaarheid in de arbeidsofficiën afschaffen. Nu was de inamovibiliteit een der ergste gevolgen van de verkoop der officiën. Zij gaf aanleiding tot allerlei plagerijen en remde de uitbreiding van de handel tijdens de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog af, daar men moest beroep doen op allerlei dure, monopoliehoudende arbeiders. Het totaal vrijmaken van de arbeid vond niet iedereen een goede oplossing, dit was een principiële kwestie. Zij was daarbij structureel niet doorvoerbaar in de financieel-gehavende stad Brugge. De dienst van een aparte klas van leningen hing van dit inkomen af en moest verzekerd blijven. Daarom stelde men voor 301 officiën jaarlijks bij opbod te verpachten, 150 waren echter erfelijk.

Een hele berekening vergezelde het dossier. Daaruit blijkt dat de 151 niet-erfelijke arbeids-officiën de som van fl. 122.144-3-0 aan de stad opgebracht hadden. Het jaarlijks verpachten zou wellicht fl. 11.194 opbrengen. Dit cijfer was gebaseerd op de prijs van de jaarlijkse onderverpachting door de eigenaars. Met dit geld zou men de dienst van de schuld kunnen voortzetten en geleidelijk officies van hun bezitters kunnen loskopen.

Het decreet van 23 augustus 1784 voorzag dan ook een jaarlijks verpachten van 301 officies bij opbod. De stad Brugge werd er

101. JAS 765: Consulte van 12 september 1770 en dossier. In het dossier berusten tevens de verkoopvoorwaarden voor het officie, met o.m. de omschrijving van de taak. De verkoop had moeten doorgaan op 17 mei 1770. Het blijkt dat in 1745 de prijs van het opbod ten bedrage van fl. 2100 cour. een ambtstaks van fl. 300 cour. omvatte, die in de kas van de *axes d'office* moest gestort worden. Het opbod wordt door Dierickx verklaard: „*un secours momentané que la ville payait chèrement au moyen de gros gages*” (brief van Dierickx van 13 juli 1770).

tevens door gemachtigd bedieningen af te kopen van hun bezitters. 't Voornaamste doel was de erfelijkheid, de benoeming *ad vitam* en de bezitshouding wegstrijken. Daarom moest de stad „*stipuler expressément l'amovibilité de chaque office*”. De regering was zich bewust dat het begeven van officies na openbaar bod, ook al gebeurde dit voor een beperkte duur, geen ideale formule was. Daarom insisterde het decreet erop dat men naar de kwaliteit en de eerlijkheid van de kandidaat moest kijken en niet naar het bedrag van het bod. De stad mocht zelfs de laagste bieder benoemen. Maar wie zij benoemde, moest normalerwijze in de loop van het jaar zelf zijn taak uitoefenen en, waren er klachten over zijn optreden, dan werd hij het volgend jaar geweigerd.

In 1784 kreeg dus ook Brugge een statuut, dat in het kader van de financiële mogelijkheden van de stad de onafzetbaarheid en de bezitsmentaliteit bij de arbeidsofficiën aantastte. De Geheime Raad was trouwens in haar consulte van 14 augustus zeer expliciet : „*par ce moyen l'on parviendra successivement à la libre disposition des places dont il s'agit et à introduire et maintenir une bonne police dans l'exercice de leurs fonctions respectives au grand avantage de la liberté publique*”¹⁰².

Een laatste schakel in de evolutie naar de kosteloze benoemingen ligt in de beslissing van de Algemene Regeringsraad van 26 mei 1789. Zij doet denken aan het decreet van 12 september 1770. Zij machtigde de Gentse magistraat de ambtstaks van fl. 5.000 wiss. te laten vallen voor de benoeming van Karel van Bambeke tot griffier van de trezorij. Deze kandidaat mocht dus gratis benoemd worden, maar kreeg een wedderegeling, die minder gunstig was dan die van zijn betalende voorganger¹⁰³. Er werd, voorzover wij konden nagaan, in de strijd tegen de ambtenhandel geen verdere vooruitgang gemaakt vóór het einde van het Ancien Régime.

Een halve eeuw na de innovatie van 1734 was er weinig veranderd in de richting van het gratis begeven van officies, hiërarchische subordinatie en permanente verantwoordelijkheid. De praktijk van de verkoop der officïen zat vanaf haar oorsprong in oude financiële structuren geklemd. Toch was de gedachte blijven leven en probeerde men enkele malen de geslagen bres te verruimen, nieuwe structuren voor te bereiden. De veranderingen, die de Franse Revolutie invoerde, zullen dit op gang zijnde proces doen zegevieren.

102. OPBA, dl. XII, blz. 373-374. G.R. 273A : Consulte 14 augustus 1784 en dossier.

103. C.G.G. 420 : Zitting 26 mei 1789 en dossier.

3.7. AMBTENAAR ZONDER BENOEMING

Een aantal officiën werd door geen overheid begeben. Zij betroffen erfelijke bedieningen. Deze erfelijkheid kon ontstaan door het hechten van een ambt aan een feodale functie. Zo was het ambt van ontvanger der bede voor het Land van Waas in 1520 door een vorstelijk patent gehecht aan het leen van Wissekerke langs de Schelde en werd in de achttiende eeuw door de graven van Rupelmonde bediend. Overeenkomstig het opzet van deze studie gaan wij niet verder in op de feodale officiën.

De erfelijkheid der officiën kon ook zijn oorsprong vinden in een koop. De steden waren veelal tegen dit statuut. Zij waakten er jaloers over alle beslissingen over hun personeel in handen te houden. Door de erfelijkheid verloren ze die. Zij verloren ook het inkomen van de ambtenhandel, want de erfelijkheid kocht men meestal van de vorst over het hoofd van het lokale bestuur heen. Wel vindt men de erfelijkheid soms bij de stedelijke arbeidsofficiën, afhankelijk van corporatieve middens. Zo bezat de stad Brugge – blijkens het decreet van 23 augustus 1784 – 150 arbeidsofficiën, die erfelijk waren.

In de Vlaamse kasselrijen waren echter een aantal ambten erfelijk. Voor de achttiende eeuw bestond dit statuut bijna niet op de Vlaamse buiten. Het Angevijs bewind, dat hier de Franse gewoonten had ingevoerd, was ermee begonnen. De verkoop van erfrechten op officiën had heel wat geld opgebracht. Sinds 1703-1704 waren zo de functie van ontvanger-generaal in het Land van Aalst, het Land van Dendermonde, het Land van Waas, de kasselrij van de Oudburg, van Oudenaarde en van Kortrijk erfbaar geworden in een of andere grote, lokale familie. De definitieve verkoop had de kasselrijen erg ontstemd: door het autoritair optreden van Filips V hadden zij kansloos het begevingsrecht van die bedieningen verloren. Het Vrije van Brugge was verstandiger geweest: het had voor fl. 500.000 een patent in datum van 26 januari 1704 gekocht om het begevingsrecht voor alle regionale officiën te bewaren. Het Ambacht van Assenede had dit voorbeeld wijselijk nagevolgd en dit recht voor fl. 10.286 laten bevestigen.

In de twintiger jaren hadden de Oostenrijkers de erfelijkheid van de officiën geconfirméerd. De families, die door de veranderde krijgskansen in hun erfelijk bezit verontrust waren, wilden daarvoor trouwens sommen geld geven olopend van fl. 16.600 tot fl. 55.500. Het Land van Waas had bij deze gelegenheid geprobeerd het begevingsrecht terug in handen te krijgen. Het had evenveel geboden voor de vrijmaking van het officie als de familie Van der Vaere voor de bevestiging van zijn erfrechten, nl. fl. 40.000. De

regering had echter aan de wettige bezitter de voorkeur gegeven tot grote ontevredenheid van het kasselrijbestuur. Dit zou gedurende 14 jaar (1723-1737) zoon Van der Vaere niet toelaten tot de eedaflegging als ontvanger-generaal.

Na de Vrede van Aken was men alles behalve gelukkig met deze toestanden. Met het oog op het vrijmaken van erfelijke officies maakte de Junta der Besturen er een inventaris van op en probeerde gelegenheden te benutten om deze officies te desengageren¹⁰⁴.

4. DE AMBTSEED

De aanstelling of benoeming werd door de begevende overheid beslist bij de aanduiding of de keuze van de kandidaat. Over deze aanduiding werd in de magistratuur of in de Statendeputatie gestemd volgens vastgelegde regels. Uitzonderlijk werden de volledige Staten om een beslissing gevraagd. Het betrof dan steeds belangrijke functies zoals bv. in Vlaanderen het ambt van Statenspensionaris of van trezorier-generaal. Dat er bij het begeven van vacante plaatsen soms partijvorming gebeurde en rond de persoon van de kandidaten ruzie gemaakt werd was te verwachten. Wij brachten er reeds voorbeelden van aan.

Bij resigntaties moest de begevende overheid alleen de akte van resigntatie goedkeuren en de persoon van de begunstigde, de resigntaris, aanvaarden¹⁰⁵.

De aanstelling zelf heette de commissie (*la commission*) of het toevertrouwen van de opdracht. Vooraleer de kandidaat, die door de begevende overheid verkozen was, in het bezit gesteld werd van zijn officie, moest hij een aantal formaliteiten vervullen. Hij moest de akte ondertekenen, die de benoemingsvoorwaarden, het vaste inkomen en de taakomschrijving bevatte. Dat gold als zijn

104. JAS 783 : Consulte 24 september 1768. In het Land van Waas werd het officie van ontvanger-generaal in 1703 erfelijk verpand aan J. B. Van der Vaere voor fl. 50.000 cour. en bevestiging gegeven in 1723 voor fl. 40.000. Het officie van ontvanger-generaal van het Land van Aalst werd in 1694 geschonken aan Ign. Vilain XIII voor fl. 24.500 en erfelijk gemaakt in 1726 voor fl. 55.500. Hetzelfde officie werd in het Land van Dendermonde erfelijk geschonken aan François Eraerts voor fl. 30.000 en bevestigd in 1727 voor fl. 16.000. In de Oudburg bezat de familie Louis van den Hecke, heer van Lembeke, hetzelfde officie erfelijk, doch oorsprong van dit recht en koopsom zijn ons onbekend. In de kasselrij Kortrijk bekwam Alexander Le Camus het officie van ontvanger-generaal erfelijk in 1703 voor fl. 38.084. Dit werd hem in 1726 bevestigd voor fl. 20.000. In de kasselrij Oudenaarde boden in 1703 twee families om ter meest. J. F. de Castro fl. 25.000 en I. L. Lefebvre fl. 30.000. Het Angevijs bewind nam de beide offertes aan en besliste dat zij het ambt om het jaar zouden bedienen. Het erfelijk bezit werd de beide families in 1726 bevestigd voor fl. 20.000.

105. Art. 8 van de wetten van 2 mei 1626 en 16 februari 1734 voorzag dat in geval van resigntatie de overeengekomen koopprijs in de akte moest opgenomen worden en onder ede bevestigd.

contract. Hij betaalde daarbij de koopsom, zo dit nog niet gebeurd was bij de trezorier. Eventueel moest de benoemde een getuigschrift voorleggen, waaruit bleek dat hij het leenpand van zijn voorganger had overgenomen. Indien hij financie-ambtenaar was, was hij verplicht een door het benoemingscollege goedgekeurde akte van borgstelling te deponeren. Maar, zoals wij reeds zegden, niet altijd werd aan dit element veel aandacht geschonken. Tenslotte moest hij de ambtseed afleggen. Deze eedaflegging was een religieus element bij de ambtsaanvaarding en sloeg veelal op twee punten : het trouw vervullen van het ambt en het niet-schuldig zijn aan verboden kooppraktijken. Eventueel kon een bijkomende eed opgelegd worden. Zo moest J. B. De Moerloose in 1765 bij het aanvaarden van het contract van pachter der stadsrechten te Gent de eed afleggen geen handel te drijven in goederen onderworpen aan de stadsrechten. Hij was immers niet alleen inspecteur van de in- en uitvoerrechten in het departement van Gent en fabrikant van kammen, maar ook commissionair en *brasseur d'affaires*¹⁰⁶. De Rooms-Katholieke geloofsbelijdenis kon er apart en expliciet bijkomen.

De eed werd ontvangen door de begevende overheid : door de stedelijke, regionale of provinciale bestuurscolleges voor de van hen afhankende officies, door de regeringscommissaris voor de nieuwe magistraat en voor de enkele officieën waarvan de vorst collator was. Eventueel moest men de ambtseed afleggen in de handen van een officier, zoals een klerk van het H. Bloed, die door traditie en costuymen daartoe gemachtigd was.

De nieuw aangeduide officier moest steeds beloven integer te zijn in de ambtsuitoefening, geen geld of goed te zullen eisen of aannemen om mensen te bevoordelen en rijken en armen op dezelfde wijze te behandelen. In Frankrijk kende men een gelijkwaardige eed en wellicht kwam iets dergelijks wel overal voor in West-Europa. Er was echter bij de eedaflegging geen taks voorzien zoals in Frankrijk. Alleen werd in 1746 de registratie van de benoemingsakte (*la provision*) en van de eed verplicht gemaakt en hiervoor een schrijfrecht van 20 stuivers geheven¹⁰⁷. Na deze belofte kon er een tweede gedeelte bijkomen. Het heette „de grote eed”. Het artikel vier van het plakkaat van 2 mei 1626, hernomen door de ordonnantie van 16 februari 1734, schreef voor dat de

106. G.R. 277^A : Mémoire s.d. bij verzoekschrift van De Moerloose 11 april 1768.

107. J. C. Verloop, *o.c.*, blz. 128-129. Cfr. art. 14 van de ordonnantie van 12 januari 1746 in OPBA, dl. VI, blz. 183-185. R. Mousnier, *La vénalité des offices*, blz. 66-67 en 115. De trezorier van Gent bv. moest de eed afleggen in de handen van de klerk van het H. Bloed in aanwezigheid van de hoogbaljuw. JAS 765 : Notes bij brief van de Causmaecker van 13 mei 1784.

benoemde moest zweren „dat hij om den voorschreven staet te verkrijgen oft ter oorsaecke van dien geen geldt noch eenige andere dingen niemanden geboden, belooft nocht gegeven en heeft, nocht doen bieden, beloven noch geven, nocht geven en sal, wien dat het oock zij, directelijck oft indirectelijck, nocht andersints in eeniger manieren behalvens 't gene dat men gewoonelyck is te geven voor d'expeditie en de depesche". Dit gedeelte werd niet altijd uitgesproken, zeker niet door een resignataris.

Het doen uitspreken van de grote eed is in de loop van de achttiende eeuw een voorwerp van blijvende bekommernis geweest bij de regering en een voorwerp van betwisting bij de ondergeschikte besturen. Telkens de regering aandrang op de inlassing van de grote eed in de plechtigheid van de installatie, werden de lokale instanties dit af. Zij argumenteerden dat dit tegen de usantie indruiste. En indien zij toegaven bij de gewone benoemingen, bleven zij zich verzetten tegen de grote eed bij de resignaties. Dit verzet geeft te denken over de verboden praktijken van het omkopen! De grote eed is echter nooit in onbruik geraakt zoals in Frankrijk. Wel moest de regering er regelmatig op terug komen¹⁰⁸.

Er deden zich bij het herhaalde aandringen op het inlassen van de grote eed kleurrijke incidenten voor. Het is de raadsfyskaal, die steeds opnieuw bij de steden en kasselrijen de verplichting van de opname van de grote eed inscherpt. In de zeventiger jaren zijn sommige schepenen van de Keure dat zo moe dat zij een klein onderzoek organiseren omtrent de persoon van raadsfyskaal Dierickx. Zij herinnerden zich dat Dierickx in het begin van zijn carrière zijn officie als resignataris bekomen had. Zij lieten daarom nagaan of hij weleer bij het aanvaarden van zijn ambt van stadssekretaris te Gent zelf de grote eed had afgelegd. Dierickx blijkt echter reeds op dat ogenblik onkreukbaar geweest te zijn.

Om alle weerstand definitief te overwinnen, legde de regering in 1746 de registratie van de eed op. Deze moest binnen de maand gebeuren en samengaan met het optekenen van de benoemingsakte of provisie. Anders was het officie opnieuw vacant. Vóór de registratie was de benoemde onbekwaam het ambt uit te oefenen. Deed hij het toch, dan waren zijn daden strafbaar. Ook deze maatregel bracht echter geen einde aan de betwistingen¹⁰⁹.

108. OPBA, dl. IV, blz. 540-543; dl. VI, blz. 183-185. Nederlandstalige tekst in Pl.v.VI., dl. IV, blz. 85.

109. J. C. Verlooy, o.c., blz. 128-129. OPBA, dl. VI, blz. 185-187. Als reden voor de maatregel vermeldde de ordonnantie van 12 januari 1746: „le peu de soin qu'on a en différens lieux de faire prêter par ceux, qui sont pourvus de quelque office, le serment prescrit par les ordonnances".

De eedaflegging in het schepencollege gold als ontvangst in het overheidspersoneel. De inbezitneming van het officie kon dan onmiddellijk gebeuren. De nieuwe benoemde was nu een officier met recht op alle voordelen, pre-eminenties en uitzonderingsbehandelingen, waartoe zijn nieuwe staat hem titels gaf zoals eventueel het dragen van een tabbaard, fiscale exempties enz.

III. BESLUIT

Het is wellicht op het einde van dit overzicht van de benoemingsprocedures voorbarig definitieve besluiten te trekken over de ambtenarij van vroeger in stad en gewest. Verdere studies over de uitoefening van de functies zijn daarvoor onontbeerlijk.

Toch lijkt het nu reeds vast te staan dat de begrippen officie en openbaar ambt mekaar niet helemaal dekken en dat de algemeen aanvaarde definities van het officie niet helemaal adequaat zijn en aan een herziening, die rekening houdt met alle fenomenen van de instelling, toe zijn. Voor de arbeidsofficiën kan de definitie helemaal niet meer mee.

Verder zouden wij enkele vaststellingen betreffende de benoeming van de officieren in de ondergeschikte besturen op het einde van het Ancien Régime willen doen. Deze punten lijken ons vaster te staan dan de conclusies over de officiën zelf, die uit latere bevestigingen meer consistentie moeten krijgen. Wij letten hierbij, zoals in de voorafgaande studie, vooral op de bedieningen in directe dienst van de overheid meer dan op de arbeidsofficiën.

Het is duidelijk dat het verkopen van officiën en magistraatsfuncties alles overtrokken en beïnvloed heeft in de overheidsdiensten. Er bestond een van overheidswege georganiseerde ambtenarenhandel en een verdoken en privaat omkopen om een postje te bekomen. De eerste was legaal en kende bij wet vastgelegde tarieven, de tweede werd voortdurend verboden en bij ontdekking beteugeld. Van de legale verkoop van officiën ontleedden wij de hoofdvormen met benoeming *ad vitam* en bijvormen zoals de verpachting zonder inamovibiliteit.

De regelingen van de ambtenhandel waren minutieus. Nu eens voorzag men globale koopsommen, dan weer jaargelden. De beide categorieën kenden wettelijk vastgestelde bedragen en opbiedingen *à la hausse*. Deze geldelijke voorwaarden waren een rem op de keuzevrijheid van de begevende instantie. Zij werden niet zelden door andere financiële condities als leenpanden en borgstellingen verzaard. Het gevaar van een slechte recrutering van ambtenaren

was door dit systeem niet alleen maar denkbeeldig. Ook de eigentijdse kritiek onderstreepte dit.

Wij stelden daarbij een tegenstrijdige evolutie vast. Enerzijds kwam de ambtenhandel tot een nooit bereikt hoogtepunt door de uitbreiding van de verkoop bij opbod en de verhoging van de ambtstaksen en recognitiegeden. Anderzijds kende het statuut van de kosteloze benoeming een begin en groeide de aandacht voor de competentie. Deze laatste kreeg een impuls bij de omvorming van de Staten van Vlaanderen en culmineerde in het decreet van Jozef II dat toeliet de minst biedende koper te benoemen op voorwaarde dat hij de bekwaamste was. De hausse van de prijs der ambten was een gevolg van overheidsmaatregelen, – die rekening hielden met de zware lasten die op de ondergeschikte besturen drukten, – van de stijgende geldvoorraad en dalende intrestvoet en van de groeiende verdoken werkloosheid. De techniciteit van de rechterlijke en financiële zaken noopten tot de aanstelling van meer bekwame officieren. Door de sanering der financiën der ondergeschikte besturen, die de Oostenrijkers en vooral de Junta der Besturen bij ons doorvoerden, maakten zij ook van overheidswege de weg vrij voor een goede selectie van de ambtenaren. De omslag naar een nieuw statuut van kosteloos benoemde en geselecteerde ambtenaren gebeurde weliswaar traag en aarzelend, maar was aanwezig en viel samen met de triomf der veilheid.

In heel deze evolutie gaat ook een groeiend onderscheiden schuil tussen de officiën met openbare functie en de arbeidsofficiën met bijna volledig geprivatiseerde dienstverlening. Voor de eerste steeg, zoals aangetoond, de aandacht voor de bekwaamheid. Voor de tweede categorie vond men de verkoop bij opbod niet zo erg: zij was „*sans occasionner des effets pernicieux*”, gezien er 'n zekere concurrentie-marge was bij de uitbaters van de vervoers- en andere vergunningen.

In de loop van de studie is het wellicht ook duidelijker geworden hoe ook in de Zuidelijke Nederlanden de legale ambtenhandel met de structuren van de openbare financiën verweven zat. Op het einde van de middeleeuwen moet de organisatie van de openbare financiën wel erg moeilijk geweest zijn in West-Europa. De ambtenhandel moest gecreëerd en als aanvulling van het openbaar krediet georganiseerd worden. Dat dit bij ons met veel nauwgezetheid gebeurde blijkt uit het voorafgaande overzicht. Maar dat hij ontevredenheid schiep komt duidelijk tot uiting in eigentijdse vertogen en bedenkingen. En die kritieken zijn niet minder talrijk in de vorige eeuwen dan in de laatste decennia vóór de Franse Revolutie.

De bemoeiingen de benoemingen los te maken van de financiering, zoals dit reeds ten dele bestond in de centrale administratie, zijn meteen pogingen om de structuren te veranderen en leidden tot vaststellingen, die gunstig uitvallen voor de Brusselse gezagdragers.

Van de illegale ambtentrafiek is uiteraard weinig bekend. Wel ziet men naar aanleiding van benoemingen of provisies groepsvorming en partijschappen optreden, maar zij bewijzen uiteraard niets. Het verzet tegen het afleggen van de grote eed en de veelvuldige publicatie van de ordonnanties, die het geven van steekpenningen verboden, doen echter vermoeden dat de afgekeurde praktijken welig tierden in onze rococo-samenleving.

Het is niet louter fantazie dat het ambt werd gezien als een investering en dat daardoor winstmotieven gewekt werden. Het kopen van een ambt was een titel om zich schadeloos te stellen en dit gebeurde ook wel eens door oneerlijke procédés. Gaf het bezit, ook van een officie, niet het *jus utendi et abutendi* volgens de ethiek van toen?

Het is duidelijk dat het verkrijgen van een officie in niet onbelangrijke mate gelijkstond met het kopen van een lijfrente. Welke de verhouding was van de koopprijs van het ambt en de opbrengst ervan is om allerlei redenen moeilijk te berekenen.

Op de eerste plaats is het moeilijk te bepalen welke de reële koopssom of investering was, indien het illegaal besteken ruim tot de gewoonten behoorde. Van de officiële koopssom kan men het bedrag bij benadering berekenen: zij bestaat uit de geboden prijs vermeerderd met de kosten van de affichering, van de registratie van de eed en eventueel van de stroman, die het bod deed. Voor het tweede element van de kosten, de illegale steekpenningen, tast men totaal in het duister.

Het is daarbij niet minder moeilijk het werkelijke inkomen te berekenen. Er zijn vooreerst de vaste wedde en het casuele inkomen. Onze latere studie zal die verder omschrijven. Voor sommige officiën heeft men te Gent een gemiddelde berekend van beide inkomens samen, over 'n aantal jaren gespreid. Wij hebben ons daarop gebaseerd om enkele ratio's te berekenen. Maar deze berekeningen verwaarloosden een aantal voordelen als de waarde van de statusverhoging, de eventuele fiscale vrijstellingen, het geruime tijd beschikken over grote geldsommen, die men kon uitlenen of waarmee men op een of andere wijze een geldhandel kon organiseren, het aantrekken van cliënteel naar het private advocatenkantoor bij een advocaat-pensionaris of naar een winkel of de ... herberg van een politie- of stadswakende man, de geld-

afpersingen of het misbruik van macht die ook nog al eens voorkwamen, enz. Ook werden bepaalde onereuze verplichtingen over het hoofd gezien als de aankoop van een tabbaard, de passende verlichting van zijn woning met lampions bij feestelijke gelegenheden e.d.

Een laatste onbekende is de arbeidsinzet. Op welke leeftijd kocht men zijn officie en welke was dan nog de verwachte levensduur? Hoeveel uren per week werkte de officier en in welke mate deed hij beroep op officiaelen, die hij betalen moest? Welk was het gebruikelijk loon voor gekwalificeerde taken en welke voor prestaties van minder technische aard?

Om al deze redenen en ook om de onoverzichtelijke verscheidenheid van de officiën is het vastleggen van de verhouding koopprijs-opbrengst en de onderlinge vergelijking ervan een onbegonnen werk in de huidige stand van de kennissen.

Indien de verschillende elementen, die bij de koop van een officie in beschouwing moeten genomen worden om een duidelijk inzicht in de transactie te krijgen, moeilijk nauwkeurig te onderkennen zijn, is het des te duidelijker dat de benoeming of provisie aan de titularis van het ambt een mentaliteit van bezitter-eigenaar gaf. Hierdoor werd de idee van dienst aan de gemeenschap erg afgezwakt, de onafhankelijkheid van de officier werd er des te sterker om. Elk bezat zijn taak voor zichzelf. Geen hiërarchie bond de ambtenaren in een pyramide: hij werkte niet onder gezag en leiding maar gedroeg zich bijna als een zelfstandige.

Wegens de statusverhoging en de grotere veiligheid van de investeringen of de geldplaatsingen heeft de venaliteit van de officiën wellicht ook krachten en geld aan handel en nijverheid onttrokken. Het lijkt ons echter overdreven zo maar te beweren dat zij leidde tot *the perversion of entrepreneurial talent*¹¹⁰.

Ten slotte is het pogen tot andere structuren te komen en de venaliteit van de officiën af te schaffen door de ordonnantie van 1734 en latere maatregelen een prettige vaststelling. Het bevestigt de indruk die men uit andere domeinen van het openbare en private leven krijgt, dat ons land in volle ontwikkeling was naar een nieuwe maatschappij.

Deze besluiten moeten echter getoetst worden aan de ambtsuitoefening. Wij hopen daar in een latere studie op terug te komen.

110. W. Reinhard, o.c., blz. 311.